

704373

A:

Méltóságos
Iffjabbik



2106-1918/19

APAFI MIHALY NAC

Isten kegyelméből
Erdély Országának
választott

FEJEDELMENEC:

nékem

kegyelmes Vramnak
ő Nagjságának.

*Méltóságos Választott Fejedelem
Iffiu Kegyelmes Uram !*



E Z Fejedelmi Lelket formáló szép kis könyvet, kinek kellyen ajánlanom, minden tovább-való gondolkozás nélkül, ki-mutattya azt nékem, a' Nagyságod Istentől Fejedelmi méltóságra formáltatott Lelkének, illy gyenge idejében magát ki-mutató, Nemzetünket Hazánkat örvendeztető kívánt szép alkalmatossága : annál-is inkább , mert a' Nagyságod Fejedelmi fénnel már környúl vött virágzó életének s-neveltetésének rendes állapottya , Peldája és Tüköre lézen e' kis könyvnek , a' melyben lássa-meg minden a' Fejedelmi Léleknek formáltatásának valóságát : melyet én Nagyságod körül való létemben által látván , ugyan akkor fordítottam Magyarúl e' kis könyvet : melly minthogy Nagyságtok Fejedelmi Kegyelmeiségének reám akkori kiváltképpen való ki-áradásának alkalmatosságával lőtt : azért En-is Nagyságodhoz való alázatos köteletségemnek és háládatóságomnak tellyesítésének jelcül Nagyságodnak alázatosan ajánlom , hogy az én csekély elememtől farmozott munkám, a' Nagyságod Fejedelmi méltósá-

méltósággal előtte fénlő Nevének ragyogásárul vegye világát, és elmémnek s-életemnek illy éretlen gyümölcse, a' Nagyságod kegyelmességének reá állott kedves Fénye alatt találya-meg éreltetését. Adgya Isten! hogy a' mint a jóknak vigasztaltatására, az egész Hazának öröme, már előttünk, a' Nagyságod Fejedelmi méltóságának magát szép sugárral kedvesen ki-mutató Csillaga kezdett ragyogni, ugy minden fétetcséget és homályt el-űzven, jussón dél fényre, és legyen Nemzetünknek olly Napja, melynek éltető világa alatt, a' Nagyságod virágzó életével edgyütt, ujjúllyon-meg az Haza; a' mellyet a' mint tiszta alázatos szível kívánok, ugy maradok

Nagyságod

*In Gerne-
szeg die 15.
Mens. Apr.
A° 1639.*

Alázatos szolgája

István Teleki Mihály

E L S Ő R E S Z.

*Hogya Fejedelemnek az maga igazgatásában kellesek az
ő alatta-valóknak igazgatását elkezdeni.*

*****Z Embernek természeti ha jó, az embert i-
*****gazgatni, ha rossz, az embertől igazgattatni
*****A ***** kell, kiváltképpen attul, az ki másoknak i-
*****gazgatására elől-tétetett. Nem jó Ki-
*****rályok azok, az kik csak az ő alatta-va-
loknek Királyi, és nem magoké. Az Első, az ki ma-
gát az Királynak alája veti, maga legyen az Király:
tanullya-meg annak-okaért a maga igazgatását, minck-
előtte gyakorlani az alatta-valóknak igazgatását. Mert
az maga igazgatása, fundamentuma az alatta-valóknak
igazgatásának. Az maga igazgatása az a' közönséges
óra, melyhez kellesek az alatta-valóknak igazgatása-
sabni. Az maga igazgatása az Világosságnak és az Ve-
zérnek tiszti-ben áll, a' Világosságnak a meg-világosításra,
a' Vezérnek az igazgatásra.

Továbbá, vadnak az maga igazgatásának három fő
akadályi, Mellyeket az Fejedelemnek olyan igyekezet-
tel kell el-távoztatni, mint az minémű indulattal az ő
Országoknak meg-maradásokat kívánniak.

Az első akadály, az maga nem ismerése, Mert
nem lehet hogy magát jól igazgassa az, az ki magát jól

A

nem

nem ismeri. Mivel az első és fő R^égulája a bölts igazgatásnak, áll amaz régi bölcs mondásban: *Ismerd-meg magadat.*

De ez az ismeret az mint ritka, úgy drága-is, melyhez képest az IV. Henricus Csásár nem ok nélkül tartotta jegyének ezt az mondást: *Sokan sokat tudnak, magukat pedig senki sem.*

Mert ugyan-is rut Tudomány, (avagy inkább tudatlanság) ismerni másokat és más dolgokat, magát pedig nem ismerni, olyanok az kik szemeknek láttatnak másoknak, magokban pedig vakok, másoknak bölcssek, magoknak pedig celtelenek. *Gyűlölöm azt az bölcses, a ki magának nem bölcs.*

Ismerd-meg annakokáért tennen magadat, minelőtte másokat, és más dolgokat meg-ismeriz. Megtanulod pedig a' magad ismeretét, hogy ha másokat magadhoz nem hasonlók meg-nézendé. Haddmeg a' Gergelyt: *A' ki magát nem akarja ismerni minémű legyen, olyanokat szemléllyen-meg, az kik magához nem hasonlók.*

Az második akadály, az elmének rendetlen indulatya, avagy a' felidithetetlen meg-indulás. Bizonyára alkalmatlan tanács az indulat, mert ő néki az dolog gyakrabban nagyobnak látatik mint az igazságnak. Ellenben vadnak a' jó tanácsok és a' bölcs maga igazgatása az holott kevés szenvedés vagy on, és sok az békefegestülés.

Az harmadik akadály, az dologban felettebb való hirtelenkedés.

Bölcsen gondolta V. Carolus Császár, hogy valami képpen Saturnus az bujdosó-Csillagok között, leg-magásab helyen vagyon, és mindazáltal mindeneknél később, és lassabban forog, ugy azoknak a Fejedelmeknek, az kik az emberek közt leg-nagyobb méltosággal élnek, nem kell hirtelenkedniük. *Az ki siet, az esésre hanyatlik.*

Jeles amaz II. Philep, Spanyol Kiralynak mondása, Jeles hadakozó az, a' ki vakmerő-képpen solia nem vétett. Mindazonáltal némelykor sietni kell az Tacitusnak Regulája szerént: *Nem kell mulatozni abban az Tanácsban, mellyet senki nem dicsérhet, minekelőtte meg-mem lött.*

M A S O D I K R E S Z.

Hogy az Istenhez való kegyesség leg-szükségebb legyen az Fejedelmeknek. Az Istenhez való kegyesség erős fundamentum, mellyen az közönséges és magános dolgoknak boldogsága áll.

Tudta ennek az mondásnak igazságát a' Mált: Maximilianus Bavariai Elektor azokban az intésekkben, mellyeket az ő Fiának Ferdinandusnak jo tanitására még három efitendő korában meg-iratni, és Iffiu korában eleiben adatni és magyaráztatni parancsolt. *Ez bizonynal tudni kell (azt mondgya az bölcs Elektor) a' Fejedelmeknek hogy Istenhez való kegyessége, az maga boldogságát*

ságát, alatta valóinac erkölcsit, és mind a' kettőnee szerentséjét mérsékeli.

Továbbá, két hathatos segédi vadnak az igaz kegyességnek, melyeknek edgyike az földi dolgoknak szeretetinek meg-zabolázásában, az másik az keresztyén jószágos cselekedetre való igyekezetben áll, az melyről is azt alittyák az Bölcsék, hogy az jószágos cselekedetek nélkül való Fejedelem, nem úgy Fejedelem, mint az Fejedelemnek képtelen formája.

Úgyan is a' Király az Királyi nevezetre valóságosan akkor méltó, mikor az ő Királyi-űkiben ül az *alhatatosság*, és selyem köntösében gerjede az *jóság*, Királyi Koronájában fenlik az *Bölcsesség*, az szívében él az *Kegyelmeesség*, fegyverében öltözik-fel az *erősség*, az kezében az *adakozás* nyílik-ki, az szemében az *Emberség* virágzik, győzedelmében pedig az *Istennec dicsősége*, győzedelmeskedik.

Az másikat az mi illeti; el-hitefsék magokkal az Fejedelmek, hogy az világnak javai semmiképpen nem jók, azért az ő nevekhez nem illenek, nem-is méltok: mivel külső-képpen láttatnak valami fényességeknek lenni, de belsőképpé semmi valóságos igazságok nincse, hané olyyak mint a' bívárvány, a' ki a' mely bínket mutat, azok ő magában nitsenec. Mert a' mit szeret a' Világ mint szépét, vagtekinetben véstén, mint nagy dolgot, tisztel mint méltot, bírdet mint jeles dolgot, kíván mint gyönyörködteőt,

zetör, él ázzal, mint habnossal, birja azt, mint drágálatost, mind az hijában valo, mind az árnyékhoz hasonlo.

Nem külömben mint az virratta előtt égből le-esett harmatnak cseppe, az Tengerben léßen vizzé, az viz léßen habbá, az hab tajtékká, az tajték léßen buborékká, az buborék peniglen párává, az para léßen köddé, az ködből léßen zápor eső, az zápor esőből léßen sár, az sárbul por, az porbul léßen szél, az szél végezetre oda léßen és el-mullik; ugy az világi földi jok, és az világnak javai, külömb külömb változási után, mellyek egymásbul következ-nec, végezetre mint az füst el-mulnak, és semmivé változnak.

III. R E S Z.

Hogy az Fejedelmek az ő reménségeket, és hiteket csak az egy élő Istenben helyheztessek.

AZ Királyok és Fejedelmek az Istenben inkább mint az teremtettt dolgokban, az ő reménségeket és hiteket helyheztessek, és az ő Fejedelemségeket nem emberi és világi, hanem Isteni erő által kívánniak megerősíteni.

Az Királyi-pek nem erős, hanemha meg erősítették attul, az ki az egeket alkudta.

Gvisius nevű Cardinal, midőn az II. Henrik Francia Királynak Bolgálatryában első volna, melyre nézve, sok nagy Vri-rendeknek csében vőtte ellene valo irigységeket, és hogy meg-mutatná, hogy tenkiben nem biznek az Királynak gratiajan kívül, egy négy fejeletű ma-

gas oslopot emeltet, melyet zöld borostyán fel-növen; és erősen magához foglalván, mind az fundamentumátul fogva egész a' tetejéig, feliben írta ez világosító mondat: *Miglen te fenn állasz, mind addig zöldelleni fogok.*

En ezt az négyfeleletű magas oslopot mondom Isten kegyelmességének, melyhez ha az Fejedelem hitinek kegyelmességének olivel ragaszkodik, mindenkoron abban tökéllereisen zöldellik, és meg-marad boldogsága, ellenséginek ellene való hamis praktikájakat hijában-valóvá tévén.

Az Fejedelem ne féllyen, ha Isten neki kedvez,

IV. R E S Z.

Hogy az Keresztyén Fejedelmek az ő igaz Vallásokat elő-mozdítsák. Az Keresztyén Fejedelmeknek minden igyekezetekkel sükség az ő igaz Vallásokat szeretni:

A*Z Vallásnak romlása, az Tartománynak romlása.* Továbbá, három az, a' mit kell fiemlélni az igaz Vallásban: *Igazság, Tisztaság, Edgyesség*: az Igazság, az Vallásnak *fundamentuma*, az Tisztaság a Vallásnak *ékes-sége*, az Edgyesség *erőssége*, mert az Vallásnak *edgyesség*, tartatik az Országának *edgyességében*. Honnét-is az Párisi kapuk felett írva ez olvastatik: *Edgy Hit, edgy Törvény, edgy Király.*

Vétkeznek azért azok, és felette igen-is vétkeznek, valakik az sok Vallást szeretik, vagy penig másokat-is a-
zokra

zokra ingerelnek. Az ki edgy Vallást sem rekeszt-e magától, edgyet sem véssen magához.

Olyan volt a Tatórok Fejedelme Chám, a ki Báthori István Lengyel Király halála után, az Lengyel Koronát kívánván, az ő kívánságát az Ország Gyűlésében követve által, három indító erősségekkel nyilatkoztatta ki: Az első, az ő hatalmatsága, második, az ő mértékletessége, harmadik pedig az Vallást nézi. A' mi az ő hatalmat illeti, abbul erősíti vala, hogy egynéhány 100. ezer lovagokat Lengyel Országának vagy őltalmazására, vagy pedig öregbitésére, az maga földéből ki-hozhat. Az mi pedig az mértékletességet illeti, állítja vala azt az ételben való rend-tartásában, hogy az fűkségnek idején, az lóhússal-is meg-elégzik. Végezetre a' mi nézi az Vallást, az melyről egymás között való veszekedést-is hallott, azt mondgya: Az te Pápád az én Pápám, az te Lutherusod, az én Lutherusom.

V. R E S Z.

Az Keresztyén Fejedelemnek az Isten dicsőségének öregbitésén igyekezni kell.

AZ keresztyéni törvény azt parancsolja, hogy a' Keresztyén Fejedelmek az magok dicsőségét az megváltó Christusnak dicsőségének alaja adgyak, es minden ez világi dicsőségeknek és fényességeknek pompáját, az mellyel őket az kölség tiszteli, az Isten dicsőségének feneketlen tengerében borítsák.

Ezt az

Ezt az keresztényi indulatot, már régen az Velentzések az ő Celsus nevű Vezérekben meg-ismerték, az ki az mint Justinianus Péter, az Velenczéseknek dolgát le-író Historic^o mondgya: midőn Velentzében Fejedelemségre benteletett volna, pénzt veretett, mellyen vala egy Fejedelmi süveg, fellyül edgy febület, ilyen irás hozzá adaván: *nem nekem, hanem a' Christusnak.*

Ellenkező igyekezettel vilelternek némely Királyok és hamis Politiájú Fejedelmek, az kik minden ő dolgokban, nem a' Christusnak, hanem magoknak vadálznak dicsőséget.

Nem a' Christusnak, hanem magának kereste a' dicsőséget Carolus Audax Burgundiai Herczeg, az ki hájában való dicsőségtől öbönöztetvén, és követni akarván az nagy Sándort, és több régi Herczegeket, minden bomszédit maga gondolatlanul, és méltatlan, haddal farszította, ugy annyira, hogy Philypp^o Commineus ennek az Herczegnek romlását és veszedelmét fiktető fő okának az ő kevélységet, és másoknak hadi dicsőségének mellyel az régiek hircsedtenek, irégységből való követését mondotta.

Nem a' Christusnak, hanem magának, és maradékinak vásárlotta a' dicsőséget a' Császár IV. Carolus, az ki az Fiat Vencellauft, még maga életében, maga helyében rendelte, és midőn az Római birodalomnak Electort ez aránt az ő akarattýára könnyen nem vehetné, a' mit
maga

maga virtusával véghez nem vihetett nagy árron szerzte-meg, tudniillik: igérvén kinek kinek az Electorok között 100 ezer aranyakat, mellyeket midőn nékic meg nem adhatna, a' Romai Republicának közönséges megmaradására, és a' Királyoknak segítségére el-tört kéntset, az Imperiumnak nagy kárával azoknak nem csak el-zálagasította, hanem vég-képpen az Republicátul el-idegenítette. Es immár az Imperiumnak innen következett örökké való gonoszsá. Mert (az mint Aeneas Sylvius az Cseh Ország Historyájának 32-dik Réfében mondgya) azórátul fogva a' Romai birodalom semmivé lött, nem-is emelhetfe fel fejét; mivel az Electorok mindeket magoknak tartottanac, és az Imperatort esküvéssel köteleztéc, hogy az nékik adatott zálogokat vissza ne venné.

Nem a' Christusnac hanem magának nagy vétékkel szerzte a' ditsóséget az V. Ludovicus, Sfortia Mediolanumi Fejedelem, midőn az ő bátyja fiát Galeacius Istnot az kit illet vala az Fejedelemség, méreggel ölte-meg, kinek holtá után aranyos ruhában fel-öltözvén Királynac hivattatni magát, el-senyvedte: az mint Bembius Valentzei Historicus 2-dic könyvében mondgya.

Nem a' Christusnac hanem magának kívánta az uralkodásnac ditsóséget Borgia Császár, az ki hogy meg-nyerhetné az mellyet igen kívánt vala Olasz-országot, mindenkinek előtte az Romai fő fő Rendeke, Co-

lumniusokat és Vrsinusokat hogy el-vesse magában el-végezte: minek utánna egy darab ideig ő közöttök az hadakozást híjjában táplálta volna, és mind a' két rész fok sebeckel ha bintén meg nem emésztetett-is, mindazonáltal nagy részt meg-vesztegettetett; Amazoc peniglen az után az egymás között való belső hadakozás után meg-értvén a' Borgiának dolgait, edgymással való békelességeket s'edgyebségeket meg-ujjitották. Az Columniusoc penig nem látván magoknak az futásnál és fámkivetésnél hasznosabb dolgot, az ő Attyoktul való Mező-városokat Borgiának hadták. Az Vrsinusoc peniglen az föld fizetéssel édesítettvén, és az Tirannusnac híven, majd mindnyájan utálatos halállal ölettettek-meg. Az Cajetana Familiának fő Rendei a' kik Latiumban az Sermonota nevű Várost birták ugymint: Iakab, Miklos és Bernárd, külömb külömb-féle módon meg-ölettetvén az ő Városokat és Kintseket Borgiának engedték; Az Vmbriai népeknek régi nemességű Királyai is ugymint: Iulius Császár, Venantius, Hannibál és Parthus Fejedelemségektől meg-fosztatván meg-fojtattanac. Astort Mamfredust a' Faventiának Fejedelmét, az Ki hit alatt magát meg-adta meg-öletvén kegyetlenül, az Tiberisben vettette. Sfortia Chatarinát az ki az Forolivium és Forocornelium nevű Városoknak parantsol vala, álgyúckal vitatván és meg-fogván győzedelemnek jeléül Romában vitte. Pandulfus Malatesta, Sfortia Iános és Gvi-

és Gvido Vbaldus Feltrius, az magoc birtokábann lévő Városokat Ariminumot, Pisauromot és Vrbinumot az reájok menő Borgiánac, el baladván, inkább akartác engedni mint sem Tölle meg-őlettetni. Appianus lakab-is Hettruriában Populonium nevű Városát neki engedte. Es midőn ezen a' Veres uton az idegen Fejedelmek közt kóborlana, ez Istentelen Tolvaj, az Iffiu Aragoniust-is Besilium Fejedelmét az Alphonsus Királyfiát (és az mit csak mondani-is fégyen) az ű Nénnyének Lucretiának férjét, a' Vaticanumi Templom Tornáczában meg-sebesítette. De midőn látná hogy meggyógyulása felől reménség volna, az maga ágyas házában és az Nénnyének Lakadalmi ágyában fel-mébfároltatta' Iffiabbi Borgias Cardinált-is méreggel meg-ölte. Cerbellio lánost-is, az ki mind az hazában forgo dolgokban, mind az vitézségben híres vőlt, midőn éjjel vacsorárúl haza menne az utban kegyetlenül meg-ölte. Hasonlo-képpen Sancta Crutius lakabnak az ki híres Nemes Romai Lakos vala (az kinél-is a' Császárnak job s-kedveseb baráttya né vala) fejét vétette, melynek egyéb oka nem vala, hanem hogy az Vrfinusok részére való közzül hamar nagy és erőfs sereget állithatna, és azt akarmely nagy dologra könnyen vehetné. Végezetre midőn a' gazdag Cardinálokat méreggel akarná el-vestetni az Pohárnaknac tudatlanságából el-cserélődvén az Pohárok, a' Császár maga és az Attya-is Sándor az ki abban

a' vendégségben jelen vala, mérget ittanak. Es az Attya az méregnek erejét el nem szenvedhetvén meg-holt. Borgia peniglen még életének erejében lévén meg-marad és meg-kötöztetik, az honnan ki-fabadulván a' Navarrának Királyához halad, és végezetre edgy hartzon gyalázatosan el-esik. *Jovius Hist. 8-dik Könyvében.*

Igy minden ditsőség nélkül ment-ki ez világból az az hamis Politicus Antichristusnak Tagja, és mások Berentséjének s-életének Tolva; mert az Isten ditsőségének kisebbségével olyan nagy kevélységgel kereste az maga ditsőségét, hogy még az ő hadi Zászlóira-is ezeket az szókat iratta: *Avagy Császár avagy semmi.* Az hiába valo ditsőség edgy kevélsé virágozhatik; de de mint hogy az Isten kegyelme nélkül vagyon, gyümölsöt nem teremhet.

Tanulmány-meg azért a' Keresztény Fejedelmek, hogy az igaz ditsőségre az a' rövideb út, ha minden dolgai-ban nem a' maga, hanem az Istennek ditsőségét keresi.

Ferrus Iános az Symbolumokrul irt Teatrumának 2-dik Réfében edgy jelt tében fel, melyet hogy minden Keresztény Fejedelmek fel-vegyenek méltó, tudniillik egy magnes kővel meg-kenettetett tőt ilyen írással: *Egy-re néz;* mert ugyan-is a' mint hogy az magnessel meg-kenetett tő, minden tsillagoc között néz csak edgyre, tudniillik az mely tsillag az égnek Tengelyének mondatik: ugy az igaz Keresztény Fejedelem-is az Isteni Beret-
tetnek

eenek mágnes kővével meg-kenettetvén néz tsak edgy-re, tudniillic az minden Fejedelmeknek Fejdelmének ditsőségére: egyedül tsak ezt kívánnya, ezt forgalmatolsan keresi, minden ő dolgaiban erre mint fő czéljára néz, erre maga háfnát hátra hagyván lőt még kárával-is igyekezc.

De (az mely az mi időnknek nyomorusága) nem az lsten, hanem az maga ditsőségének erőls kívánása vagyon némely Fejedelmekben: az kiket az, (mint hogy a' loságos tselekedet azokon erőt nem vehet) minden gonofnak végben vitelére hegyes őstönöckel nógat. Az honnét nagy zűrzavarok fármaznac az közönséges Társaságokban. Az mellyet Scipio Bargaglius az ő jegyekről valo tractatusában jelesen mond-ki, a' félnek hasonlatosságával, mely az tengert meg-zavarja, és habokat vét, fel-tévén ezt a' mondást: *Meg-zavarja és fel-emeli.* Mert ugyanis az mint az tengerack vize a' felek keménységétől meg-zavarodik, és nagy habokra neveddik; így az kevélységnek fele mellyel némely Fejedelmeknek felek fel-fuvalkodnak, valamint ő benne az ő elméjeket igen nagy habok modgyára fel-emeli, nem külömben meg-zavarja az Országokat és Tartományokat; ugy annyira hogy az segény alatta valok sok ebtendőök alatt semmi nyugodalmat ne lálsanak.

V I. R E S Z.

Az Fejedelmeknek szükség az ő elejeket, az kik ditsőségesen és ditséretesen éltenek, követni.

Bizonyára tagadhatatlan dolog az hogy a' Fejedelmek az ő bületéseknek alkalmatosságával nagy dolgokra vesznek jutt; és hogy életeknek mód gya nagyobb dolgokra nyit utat, s' az alkalmatosság vísi a leg nagyobbakra; mindazáltal meg-kell vallanunk ezt-is, hogy mind ezek az ékelségek az el-fajult elmének vérkeivel könnyen meg-vesztegetődhetnek. Nem-is ritkán történik, mivel-hogy a' jóságos tselekedetet örökség verint nem bírhatni, az vérkes unokák jeles büléjeket famlállyák.

Az mint hogy mikor a' levegő égben több fivárványok formáltatnak, az első fivárványnak elevenebb sugári vadnak, az másik gyengébben fénlik, az harmadik csak alig látszik, így ritkán bülettetnek az ű nagy attyokhoz hasonló unokák.

Nem helytelenül hasonlithatom ezt az embernek nemét, Collurio nevű Madárhoz, mellynec az mint Iostonus bizonyítja az tsudáknac le-írásában, olyan magátul különböző fiai vadnac, hogy az ő attyokhoz semmiben nem hasonlitanac. *Az nemesek lesznek, a' nemesítendőkké születetnek.*

Igy értett VI. Orban Pápa, az ki alattsony nemből farmazván, ugymint foldozó vargátul a' Tretsenfis Városban

rosban midőn neki semére vettetnék hogy nemtelen helyen űlettetett volna azt felelte: Az nemes férfiú nem űlettetetic hanem léfien. *Az az igaz nemes, a' ki a' vétekre nem hajlando.* Ezt jól értvén a' Nemes ember ec, kiknek vérekben az ő elejek nec virtusa, az igaz ditsőfségnek űikráit mint egy élő lelket nemzette, vífeltetvén az ő jeles eleiktől űármozott eredetektől, régi nemek nec és elejek nec ditsőfségéről semmiképpen el nem feletkeztvén, az ő nemzetségi törőköket, mint edgy nemes oltovány ág bimbóckal bé-oltani az az: az ő elejek nec jószágos tselekedetihez jószágos tselekedetet, jutalmakhoz jutalmat, űerentséjekhez űerentsét, ditsőfségekhez ditsőfséget, adni igyekeznek.

V I I. R E S Z.

Az Fejedelmek nec az ő alatta valóknac minden űzműtatás nélkül jo pelda adással kell tündőkléniek.

AZ jo Fejedelmec az jo peldánac faklyáját az ő alattok való c előtt űoktac vinni, hogy a' jószágos tselekedet nec útryan űerényen járjanac. Roűűul parantsol a' ki tsak parantsol. Az birodalmokat pelda adással mind alkutni, mind erőűiteni kell. Az peldáknac az nagy Emberekbenn mind a' két réűről nagy erejek vagyon, akar a' jóra ha az dolog jo, akar a' roűra ha roű. Gyakorta a' Fejedelmec magánafon jól tselekeűnec, de magánafon ritkán tselekeűnec roűűul; mert az alattoc való c a' jo peldában ritkán, a' roűban peniglen gyakrabban követic.

Meg-

Meg-oltalmazák azért magokat az Feiedelmec, hogy a' mennyit az hasznos törvényec által használnac az ő alatta valóknac, ugyan annyit ugyan-azonoknac az rosz pelda adással ne ártsanac. *Az ki törvénnyel tanít, és pelda adással árt, többet árt mint sem használ.* Es mit tében ez egyebet, hanem edgyic kezével éppiteni a' másickal el-rontani. Hallyuk-meg a' Szent Chryostomust: *Jól tanítván és rosszul élvén, az Istent tanítod miképpen kellyen tégedet el kárhoztatni.*

Minekokáért az Feiedelmeknek nagy borgalmatos-
san kell gondot viselni, hogy az ő törvényekkel az ő éle-
teknek példája, és az ő életeknek példájival az őszinte
valo igazság, minden fin mutatás áll orczája nélkül tisztán
meg-edgyezzen.

Az ki a' fin mutatás alatt, az az: a' jószágos tseleke-
detnek hasontalan fine alatt az igaz jószágos tselekedet-
nek nem létét el-titkollya, az ő jószágos tselekedete tsac
formás képpen lőtt, de valóságosan nem lőtt; azért lám-
bornak inkább akar láttatni mint sem valóságosan lenni.

Illyen vólt az árulo Iudás, a' juh bőr alatt ragado-
zo Farkas, az bárány gyapjában ordító Oroslány, az
Apostoli köntösben Istennec gyilkosa, a' Tanítvány fi-
ne alatt bentségtörésnek Mestere, az emberi ábrázat alatt
meg-testesült ördög.

Illyen vólt a' Tyberius Csásfár-is, a' ki a' jószágos tse-
lekedetnek fine alatt rettenetes vétkeket tselekedett. De

ő az

ő a' maga dolgainak el-fedezésében igen mester lévén annak utánna az ő maradékinak semek előtt egészben nyilvánkozott, az Isten meg-büntetvén a' fin-mutatást annak fel-fedezésével. A' fin-mutatóknak tzellyok a melyre tzelóznak a ditsőség: de erre a' tzelra soha el nem érnek, mert mindékor két úton járnak, tudni illik a' fines jó tselekedetnek útyán, és az alattomba való gonofságnak útyán. *Az ditsőségre leg egyenesebb út, hogy ha olyan légsz a' minéműnek kérvánsz hogy tartassál.*

Hallyák-meg a' fin mutatók; de hallyák az ő gonofságoknak meg-jobbitására, e' jeles Oratornak Chrysostomusnak jeles mondását. *Oh színmutató, ha jó dolog jónak lenni, miért hogy a' minék akarsz láttatni nem akarsz olyyanná lenni, ha rossz dolog rossznak lenni, miért hogy az minémű akarsz lenni nem akarsz olyyannak láttatni? Annakokáért a' vagy láttassál olyyannak a' mi vagy, a' vagy légy olyan a' minéműnek láttatol.*

Az Carinus Császárnak jele vólt ez: Légy olyan a' mint lenni hallatol.

V I I I. R E S Z.

A' Fejedelmeknek az ő tselekedetekben magokat meg-bíróknak és meg-mértéklőknek kell lenniük.

A' tselekedetben való maga meg-bírásán embernek, értem azt a' közép iránt való dolgokban tündöklő Jóságos tselekedetet, mellyel a' Fejedelmeknek minden

tselekedetekben el-távoztathatik az felettéb-valóság.

Továbbá a' felettéb-valóság semmi nem egyéb, hanem a' felettéb-való el-távozás, vagy a' felettéb-való közelítés; az az, a' jószágos-tselekedetnek közép útáról való el-távozás, és a' felettéb-való vétkes dolgokhoz való közelítés. Ez dologra alkalmaztatott az II. Justinianus Imperatornak jele: *Az mi elég, sok; az mi felettéb-való, nem elég.*

Továbbá 3. felettéb-valóság, avagy három felettéb-való dolgok, felettéb-foktanak ártani a' Fejedelmeknek, a' felettéb-való gyanúság, a' felettéb-való hamar hívés, a' felettéb-való féltékenység.

Cominæus Commentator minék-utánna az XI-dik Lajos Frantziának Királyának ideje előtt, (a' mint ő vélekedik) lőtt halálát, az VII-dik Carolusnak a' méreg-től való féltelm miatt, éhséggel meg-ölettetését, az VI-dik Carolusnak sok gyanakodási miatt meg-bolondulását beszéltette volna: okát kérdi miért hogy a' nagy Carolus idejétől fogva csak edgj-is a' Frantziai Királysok között, az ő idejéig az hatvan estendőt meg nem haladta, mellynek okát a' gyanakodásnak, hamar hitelnék, és féltelmnek nyavalyájának tulajdonítja.

I X. R E S Z.

A' Fejedelmeknek fellel-való szabadságának megzabolázásáról.

A' Feje-

A' Fejedelemnek zabolán lévő szabadsága, a közönséges társaságnak egefsége, a zabola nélkül való penig nyavalyája. Mertugyan-is gyakorta a ki igen sokat tehet, a' mit nem tehet-is akarja hogy meg-tehesse. *A' kinek több szabad mint sem illik, több tesz/zik mint sem szabad.* Bóldogtalanúl parantsolnak a kik a parantsolatot szabadságokhoz mérsékelik, és az hatalmat szabad akarattokhoz. Ellenben bóldog azoknak a Fejedelmeknek igazgatások a' kik az ő elméjeknek indúlatinak nem külömben parantsolnak, mint az alatta valóknak. Bizonyára nagy Fejedelem, a' ki az ő nagyságát nem annyira a birodalomhoz mint a' birodalomnak igazgatásához, nem annyira az ellenségen vőtt győzedelemhez, mint az ő ellenkező indúlatin vőtt győzedelemhez mérsékeli.

Annakokáért meg-emlekezzenek a Fejedelmek melly nagy külömbséget kellefsék tartani azok között a dolgok között, a mellyek szabadosok, és a mellyek tetűenek, és mindenkoron semek előtt viselleyk Augustinusnac amaz mondását: *Azt tehetjük a' mire igazságunk vagy hogy tehesük.* Esamaz bölts Királyhoz illendő Theodahatus Királynak Calsiodorunak első könyvében le-tört mondását: *Midőn mindeneket tehetünk, el-hisztük, hogy csak azok szabadosok minékünk, a' mellyek dűtséretre méltók.*

X. R E S Z.

Az tudományt kíváltképpen a külső rendtartásban való tudomány, semmiképpen a Fejedelmeknek el nem kell mutatni.

A Fejedelem nem emberhez illendő módon böltseledik, ha a Tudományt meg nem fogja. Mertugyanis a Természet Mostoha-Anya, a Tudomány Edes-Anya, (azt mondgya Maximilianus a Bavariai Hertzeg az ő fiaihoz való intési között) az minket csak élő állatocká, ez penig emberecké téssen. Bizonyára nagy ékelség-is járul a nagy rendű férfiakhoz a tudományból. Mert valamiként az arany almák az ezüst fontban tettetősbek, ugy a Tudománnyal öfve-kötetett Nemesség sokkal jelessebb. *Az Tudomány a közönséges emberben ezüst, a Nemességben arany, a Fejedelmekben drága gyöngy.*

Mellyet midőn Német-országban elejktől vött Nemességgel jeles, és Fejedelmi Méltósággal tündöklő emberek jól meg-értettenek volna, olyan serénységgel tanúltanak, hogy onnan magoknak halhatatlan nevet szerzettenek.

Sigmond Herbersteyn Hertzeg, kinek a Muszkák dögáról irt Historiáját olvasásra igen méltónak itélik a Tudósok, minden Méltósági és Betsülleti között, melyet különb különb követség viselésével és egyéb el-küldetésével, tífteivel, és munkáival szerzett, mindeneknél inkább

inkább betsüllötte azt a Titulussát mellyel Baccalaureusnak hivattatott. Mert azt sem a Fejedelmeknek kegyelmességektől, sem Nemzetének nagy jeles hírével nem nyerte; hanem elméjének erejével egyedül, a Bétsi-nagy Oskolában magának szerzte.

Everhardus, Staremburg Hertzeg Szent Irás magyarázó Doctör, elméjekkel és tudományokkal bent tiszteket érdemlettenek, ez, a Salisburgumi Ersekséget, amaz a Frisingiai Püspökséget. Az Habsiának Fejedelme Herrman a Pragai fő Oskolában a IV. Carolus Császárnak és a Csehok fő fő rendének nagy örömevel minden tiszteletes tudományoknak Mesterévé tétetett.

János Megapolitanus Hertzeg 20. évtendőig Franciának fő városában Parisban tanulának okáért mulatozván, nem akart az ő tartományának igazgatására visssa-térni, miglen közönséges akarattal Szent Irás magyarázó Doctornak tétetették.

Arnold és Vilhelm Geldriai Hertzegek Atyafiak vóltanak, kic közzül az első Deákos a másik peniglen Deáktalan vólt: Amaz a Királyoknak és a Pál Pápának kedvelségében vólt, ez pedig az ő tudatlanságáért le hagyattatott. Melly gyalázatot hogy örökség verint ne bírnának az ő maradéki, Vilhelm az ő fiait el-küldvén a Párisi fő Oskolában, mind addig visssa nem hozatta, miglen az Academiának bizonyosságával a tiszteletes Tudományoknak mesterségéből fő Mesterekké né tétetették.

Az IV. Albert Bavariai Hertzeg az Ingolstadiumi Academiának fundálója, annyira betsüllötte az Tudományt, hogy ő ifjú lévén, nem tsak a Tudományban való tiszteiségnek első gradusát vőtte-fel Párisban, de még a Baccalaureusoknak jeleit, mellyek egyéb rendektől megkülömböztetnek, közönségesen az utczákon viselte légyen.

Ugyan-is ez a Tudománynak ékessége a Fejedelmeknek legbükségeffebb, hogy mindenkor mint a vakok málok szemével ne kényszerítteffenek látni.

Nem külömben mint a melly test a Lélektől megfogatott, nem mozdúl magában, hanem mástól mozgattatik, ugy a tudatlan Fejedelem mástól igazgattatik, ű nem igazgat.

Nem egész Fejedelem az ki parantsol és tudatlan.

Ha kérdezik, mitsoda Tudományokkal kelleffék az Fejedelmeknek fel-ruháztatniok? én azt mondom: A külső dolgoknak igazgatásának Tudományával, kiváltképpen azzal, melly a parantsolat mesterségének reguláit írja-le, melly mind a Fejedelemhez méltó, mind a Fejedelemséghez hasznos, és mind a kettőnek felette bükséges.

De tsuda dolog (azt mondgya vala Sigmond Császár) hogy mindnyájan mentegetik magokat attúl a mesterségtől, a mellyet nem tanultanak; mindazonáltal a parantsolástól senki nem mentegeti magát, jóllehet az paran-

parantsolásnak mesterségét, melly mindeneknél leg nehezebb soha nem tanulta légyen.

De én-is felette igen tsudálkozom némellyeken, à kicz iffiabb Fejedelmeknek igazgatóinak mondgyák magokat, ugymint a' kic sok időt adnak à Poésifának, a' Dialecticának, az Eég forgásinak tudományának, Musicának, és egyéb hasfontalan s' à közönséges jónak kevés hasnára való tudományotskáknak tanulására; az parantsolásnak pedig Mesterségéről az honnan függ a' közönséges-Társaságnak meg-maradása nem igen szorgalmatosok.

Mit használ kérlek ha a' Fejedelem az musikát edgymással meg-edgyező sóra tudgya igazítani, ha nem tudgya mi módon kellefsék a' Fejedelem és az alatta valók között az edgyeséget meg-serezni? Mit használ érteni, mitsoda legyen a' vékony lagy és erőös éneklés, ha nem tudgya az alatta valók között kikkel kellyen erőssen és lágyan bánni? Mit használ tudni a' musikában mi légyen a' suhajtás, azonban a' Fejedelemségnek nehéz terhe alatt mellynek el-viseelésére a' tudatlan Fejedelmek alkalmatlanok suhajtani nem tudnak? Mi haszna a' musika sónak edgymástul való meg-külömböztetését tudni, és az hízelkedő és igaz barátság között válaftást nem tudni tenni, az hű solgák közt és a' rof solgák között, à jó törvények és az ártalmas törvények közt, a' jó fővetségek és az ártalmas fővetségek közt külömbséget tenni né tudni.

Mennyi-

Mennyivel hasznosabb tudni a' Fejedelmeknek az Udvariaknak tsalárdságokat mint sem a' Dialecticufoknak patvarkodásokat? tudni a' jó igazgatásnak törvényt mint a' jó magyarázásnak rendit? tudni az ellenségnek meg-verésének módgyát, mint sem ház sylogismust formálni az *Ferio* nevű módban? tudni Lipsiusnak az dolgoknak igazgatásáról irt könyveit mint sem Aristotelesnek az ellenben vetett argumentumoknak fel-öldásirul irt kön'veit? Szóllani az ado fizetésnek objectomáról, mint sem a' dolgok tulajdóságinac objectomáról beszélni.

Mertugyan-is a' külső dolgokról való tudomány, a' közönséges Társaságnak jó igazgatására a' Fejedeleme nec leg főkségesebb. Mert a' mint hogy az Fejedeleme nek a' külső dologban nem tsak tudósnak kell lenni, hanem ugyan Vezérnek-is (avagy tsak bizonynyal kellene lenni) nem főkség hát a' Fejedeleme nek az közönséges dolognak igazgatásának tudományában tudatlannak lenni, az az, az hamis Politicufoknak tsalárdságival környülvétetni, hogy így a' Phrygiaiackal kétőn kezdgyen böltselkedni.

A' *Politica* pedig, avagy a' külső igazgatásról való tudomány három féle: *jó, rossz, és elegyes*, az mitsodás a' mostani-is.

A' jó Politia az Istenes Politiác fundamentomán inkább mint sem e' világi Politiának fundamentomán áll; mertugyan-is annak tzéllya nem egyéb, hanem az okos-
ságról.

lástól ki adattatott regulák szerint a közönséges-Társaságot rendelni, a' betsülletet az haszonnak, az istenes dolgokat az világi dolognak, a' menyecskéket a' földieknek, a' közönséges jót a' magános jónak eleiben tenni.

A' római Politia a' tsaládságokból, intselkedésekből, a' tsalárd és ravasf árulatafokból áll, és olyan eszközökkel él, a' mellyek azok között az mellyek tetszők és szabad dolgok semmi külömbseget nem tesznek, csak hogy az ő végeket elérhessék, melly e' világi boldogság.

Az honnan a' római Politicusok olyanok mint a' gutta-útott emberek, mert sem lábak nintsen hogy az igazságnak után járjanak, sem kezek hogy a' szeretnek úttyában munkálódgyanak. A' római Politicusok mindenhez szabják magokat, és a' mint szokták mondani: edgy részecskel két nyeret ülnek. Mellyről régen Laërtius Mimus megdorgálta Cicerót, a' ki a' Császártól választatván a' Gyűlésben, midőn Cicerót a' Tanácsban bé nem bocsátatnék, ezt mondván: *Bé-botsátanálak ségedet ha szorosan nem ülnek.* Keménnyen megfelele: *Hiszem két nyeret szoktál edgy részeddel élni.* Melly mondással Ciceronak sikamló és álhatatlan hiti sorítottatott meg.

A' mostani Politia tudni kell ugyan a' Keresztény Fejedelmeknek; mindazonáltal ugy kell azzal élni, hogy az hamis Politicusokat, mint edgy meg-botránkozató köveket, kiváltképpen a' kik Machiavellust követik, el-távoztassák.

Ez a mostani Politia pedig egészen tsudálatos és titkos, melyet a nagy elmék szemlélnek de nem értenek, vizsgálják de által né érthetnek, tsudálnak de meg nem foghatnak, mindenkinek látszik és senki nem tudja, mindenkinek érzik de nem tudgyák, titkos de egybér-s' mind közönséges. A' holvagyó henyélni, a' hol nintsé pedig kereskedni láttatik. A' föld kerekességét meg-indítja, s-maga nyugszik. Minden elméket gyakorol, de egy elmétül is meg né fogható. Közönséges könyv ez, melyet midőn a' régi Politiát követő emberek által forgatnak magoknak galyibát szereznek. Meg-előzi ez az ő ellenséginek igyekezeteket, mert azoknak elméjeket tudja, mérsekkeli az elméket, mert azokat felyűl-mullya: az alattomban való okoskodásokat hijában-valóvá teszi, mert azokat fel-fedezi, a' veszedelmeket el-kerüli, mert azokat eleve el-látta: a' meg-tselekedendő dolgokat meg-akadályoztattya, mert elsőben ő azokkal ellenkező dolgokat tselekezik.

A' mostani Politia kiváltképpen (a' mint szokták hívni) az *Interes* körül forog, melynél e' világi embereknek kíváncsiabb dolgok nem eshetik.

Ugy látszik hogy e' világon az *Interes* az, a' mi ez világon első mozgó állat.

Továbbá, más az igaz Politia szerint való *Interes*, és más az hamis Politia szerint való *Interes*.

Az igaz Politia szerint való *Interes* ditséretes, mert a' közönséges-Társaságnak hasznára vagyon, és sem az Istennek,

tennek, sem az emberek törvényével nem ellenkezik.

Az hamis Politia szerint való *Interes* semmi né egyéb, hanem az Istentől távol lenni, az ördöghöz közel élni, senkinek nem használni, sokaknak ártani, maga tisztiben el nem járni, alatta valóinak rossz példával lenni, törvény alá magát nem akarni vetni.

Az hamis Politia szerint való *Interes* az Antichristusnak tudománnyán, és az ördögtől találtatott fundamentomon áll, melyek között némelyeket, (hogy a többi is azokból meg-ésmértessenek, és így ennyi sok lelkeket el-vestő akadályoztató kövek annál jobban el-távoztathassanak) tetűik itt meg-émlítenem.

1. Nem annyira azt gondolják-meg a' Királyok, hogy jóknak, mint hogy alattok valóknak parantsolnac.

2. A' Fejedelmek ne parantsollyanak nehéz dolgokat, ne tiltsák-meg a' tisztátalan dolgokat, ha az ő hatalmuk és birodalmuk öregbitésére vagyon.

3. Az tud jól igazgatni, a' ki a' rossz dolgokat el-tud-gya fedezni.

4. Senkinek ne adgy egészen hitelt, és senkinek ne láttassál hogy nem hisz.

5. A' te barátoddal úgy ély, mint következő elléségeddel, elléségeddel úgy ély, mint következő barátoddal.

6. Az tselekeűk a' Politiai Tudomány szerint az ő barátival, a' ki úgy tetteti magát, mintha egészen ki-adta volna magát, mindazonáltal egészen el-tűkollya magát.

7. Azokat a tiszteket az mellyek tsak főbül állanak, ne kémellyed senkitül. Nyájjason köböny, erőssen ditsérjed az embert, mindent ígerj semmit ne adgy; mindazonáltal némelykor kevés ajándékkal másembernek néked szükséges jó-akarattját magadhoz vonnyad, tsak hogy meg-lásd hogy arany-horoggal ne halásf.

8. Senkit ne tarcsinkább ellenségednek, mint barátodnak; senkinek nyilván való bossúságára ne légy, inkább mind addig tartóztassad haragodat, míglen vagy alattomban vagy nyilván annak a' ki néked árt, árthals.

9. A' Vallást a' Tartományhoz, nem a' Tartományt kell a' Valláshoz fábni.

10. Nem fokat háznál a' közönséges-Társaságnak tsendéségére, mitsoda Vallásban légyenek a' Lakosok; tsak hogy különböző értelmeket ebben a' dologban közönségesen ne adgyák ki; mert a' Vallásban való edgyet nem értésből könnyen párt-útések következhetnek.

11. A' Statufnak dolga a' Fejedelemnek edgyetlen egy Bálványa, a' mellyet ő néki tisztelni kell.

12. A' Fejedelemnek leg-első gondgyának azon kell lenni, miképpen tölthesse meg tárházait, melyre a' Fő fő rendeknek-is mesterségek és kedvek járul; tsak hogy ő nékiek-is hasznok légyen abbúl. Senki bátrabban nem uralkodhatik, és senki bizonyosabban nem hadakozhatik, mint a' kinek sok pénze vagyon: akar honnan vőtte légyen azt.

13. Semmi Fogadás, semmi Szövetség, ha esküvel fel meg-erősítettettség, a Fejedelmet nem kötelezi; hanem ha onnat valami hasznot várhat.

14. Nagysalárdsággal a maga dolgait öregbíteni, Királyhoz illendő dolognak tartatik. Az honnan helyesfen és okosan mondotta Bocatius: a fűstöt el-adni a magános embereknek tilalmas, mert az csak a Királyoknak kereskedések.

15. A Királyok tselekedetinek minden lineáji mint egy *centrumban* kellő-középpen abbá edgyeznek-meg, hogy minden barátinak érdényét meg-űresítsék az honnan a magokét töltsek. *Bocalin 1. Centur. 3. Réfzében.*

16. A Fejedelmek a kik edgyemáshoz alattomban való gyűlölséget viselnek, hogy azt jobban el-titkolhassák, edgyemást ajándékozniok kell, és követségekkel, új országok birásárul, házasságokrul, győzedelmekrül, az országnak új örökösének születésérül, edgyemásnak viscontagsággal örülniek kell, és így kell minden jó akaratnak jeleit az hasznos tettetésnek színe alatt elő-vinni.

17. A magános embereket illeti a barátságos indulatból vagy erkölcsöknek edgyefségéből álló házasság. A Királyoktól ennek a gyönyörűségnek távol kell lenni; mert ezeknek bép főgorságoknak láttatnac, valamelly az országot erőlsítik.

A' VIII. Carolus Frantziának Királya az Maximilianus Imperatornak leányát Margarétát el-jedzette vala: à kit ő, midőn már egynéhány estendők alatt Frantzia országban lakott volna nem egyébert űzette-el magátul, hanem hogy Annát a' kire Britannia Armorica szállott, az Attya fiu magzat nélkül meg-halván, ilyen nagy házaságbéli jeggyel feleségül el-vehetné. *Gviciard 1 Hist.* A' kit az után özvegyiségre maradván, à XII. Ludovicus el-űzvé az első feleséget à ki à VIII. Carolusnak nénnye vala, ugyan azon okert feleségül el-vőtt, kerelvén sine, mintha az első feleséget tsak à bátyja kedvéért vette volna el. *Boecalin. 2. Centur. 87. Részében.*

18. A' Királyok hogy à barátságban sine alatt megtallanak valakit, házaságbéli izövétséget velsenek egymással, avagy peniglen főgorságot (ha azt kívánja az ő háfnok) berezzenek azokkal, à kiket ki-akarnak minden javokból fordítani.

19. A' törvény tudóknak és à Sz. Irás magyarázóknak (kiket a' lelki-ismeretnek gyűlésinek hívják) árúban való stylusok és nyelvek legyen, és azt mindeniket az ő Fejedelmeknek kívánságokhoz fiabják.

20. A' Fejedelmek ha lehetséges magok helyekben ollyakat rendellyenek, a' kik életeknek s erköltsőknek gonofságával, az ő elötte valóknak gonofságát mint-egy el-takarják.

Igy az

Igy az Augustus Császár az ő birodalmát hadta Tyberiusnak, a' ki véren-folyó istentelen tsalárd ember vólt, hogy annál inkább maga kedvesebb lehetne. *Svetonius* írja *Tyberiusról az 21. Részben.*

Tyberiusról-is penig az mondatik, hogy örült vólna hogy ő helyében Caligula következett, ugymint à kinek fok gonosí tselekedetivel az maga gonoságának emlékezeti el-törölterhetnék. *Dio Cassius 58. Könyvében.*

21. Hogy a' Fő rendek az magok tisztékben megtartásanak, és el-kerültségék hogy fejeket fel ne emellyék, a' Fejedelemtől meg-kell aláztatniok. Ez penig lében, ha az ő titulusokat, ugymint Zászlós Uri Nágos nevet, Gróffságot, Hadnagyságot és több effélet a' mellyekkel ők dítsekednek, alá-való és uj embereknek azok érdemeknek sine alatt adgyák. Mert így alatsonná lésnek azok a' nagy nevek, mikor fok és nemtelen emberek olyan tisztékre és Méltóságokra emeltetnek.

22. Azoknak à kik az pártútásnak okai, hogy minden meg-békéltetésék felől való reménségek oda légyen, és a' mint *Tacitus szél 4-dik Historiájában* mentül kevesebb reménségével a' meg-engedésnek, nevededgyék a' véteknek kötele; búkség hogy valami nagy gonosí dologgal a' bolond kőtséget magokhoz tsatollyák: hogy ha fíntén valami reménség lehetne-is à Fejedelemmel v a' meg-bántódott hazával való meg-békélés felől, a'

vehetsék, büntetlen bűnök előtt forogván irtóztató gonofságoknak lelkekben való tudása.

23. Dítserni kell a' Fejedelmek előtt azokat, a' kiket az Udvarbúti ki-tudni, avagy telljességgel el-vesíteni kívánunk. Mert a' dítsereteknek elől-botsátásával kéfityűk a' Fejedelemnek fülét azoknak hallására, és elméjét azok felől való gonofságoknak el-hitelére, melyeket ő azoknak dítserőből tétetvén vadolóvá és gyalázóvá, az eléb dítserített ember felől meg-fog beálleni. Ugy Apelles a' Philippus Macedoniai Királynak minden titkainak Bírója, a' felső Méltóságban lévő embereket dítservén, hogy ők méltók volnának, a' kik az Táborban járnának, nagy veszedelmeknek és eseteknek tsalárdúl eleiben vetette. *Polybius 4. Könyvében.*

24. Minden ragadozókat a' Fejedelem nagy Tiszte emellyen: e' végre, hogy őket ugymint ragadományokkal meg-töltöztek, s' kentséssel meg-gazdagítottakat, mint vízzel tellyes spongyiát meg-fatsarhassa, s' minden jóktól meg-fosíthassa. Ezt gyakran tselekedte a' Vespasianus Császár az mint *Svetonius bizonyítja.*

Es ennek a' Mesterségnek ezek felyül más hasznais vagyon. Mertugyan-is mivel-hogy gyakorlatossággal az adónak nehéz volta miatt és a' Fejedelmeknek fősvénylége miatt a' költség pártot-út; nincsen alkalmatosabb.

matosabb eszköz azoknak le-tsendesítésére, mint ha a' kegyetlen kötségnek az ilyen húzásnak és adózásnak új találóji elejekben vettetnek.

25. Első és kiváltképpen való eszköz, mellyel a' Fejedelemnek elméje készítettik az halgatásra, az hízelkedés, (az emberi elmének jó ízű étele) mellyel elhitethetni a' Fejedelmeket, hogy csak ők legyenek böltsék, és jó tanács-adók.

Ezek az hamis *Politia Interefsének* reguláji, a' Pokolbéli műhelyt őfinte mutattyák, a' melyben is koholtattanak: és azért nem a' Politiára tartoznak; hanem inkább a' Politia ellen vadnak, és a' Keresztén Törvénynek egyenesen ellenében tétettnék, és az Antichristushoz tartoznak: az honnan az *Interefsista* hamis Politicusok, Antichristus követőinek méltán mondattathatnak.

XI. R E S Z.

A' Fejedelmeknek barátokat serénységgel kell választani, és azokat észessen kell meg-tartani.

AZ embernek minden életében a' mint hogy hasznos dolog, úgy szükséges is jó barátot tartani.

Az hív barát igaz kints. jobb az embernek baráttyának lenni, pénzének nem lenni; mint sem pénzének lenni baráttyának nem lenni.

E

A' men-

A' mennyi barátod, meg annyi semed van az melljeckel a' mit akarſ láthatſ: annyi füled, melljeckel a' mit akarſ halhatſ: annyi tanátsofod, a' kikkel a' mirül akarſ tanátskozhatol.

Továbbá hogy azokat à kik barátid meg-tarthasd, és azokat à kik nem barátid barátiddá tethesd, ez következendő regulákat meg-tartsad:

I. Hogy mindenekről ő velle végezz; de elsőben magárul.

II. Igen sok barátid-is ne légyenek; de jó barát nélkül-is ne légy. A' Cato gyűrüjének kövire ez a' mondas vólt ki-metzve: *Ha egy barátod vagyon, tsak egy ellenséged se légyen.*

III. A' betsüllettel és ajándékozással serezhetni barátságot.

A' Francziák 3. dologgal mondgyák hogy barátságot serezhetni; *Sűveggel, űveggel, Levéllel.* Sűveggel midőn titelségesen köszönsz; űveggel midőn edgy jó italt reája köszönsz: Levéllel midőn ottan ottan barátodnac Leveleket küldesz.

IV. A' tsalárd barátot mindenek felett el kell kerülni.

V. Az igaz barát *szeretetiből, erköltséből, beszédéből, és valóságából* elmértetik-meg.

VI. A' sines barátság bizonyossan elmértetik-meg siveknek, s. szájának különbözéséből.

A' sines barátságnak szájában méz vagyon, szívében méreg.

VII. A' pohárok közt vetett barátság gyakrabban olyan szokott lenni, mint az üveg.

VIII. Az a színes barátság a melly akkor kezd elmúlni, mikor a szerentsének lassan fűvő szele megszűnik fűjni.

Az ilyen barátok olyanok, mint a kénese, a melly az arannyal barátságot vét, és erőssen hozzáragad; de midőn az orvos meg akarván próbálni az aranyat a kementzében veti azt, a kénese fűst módgyára az aranyat elhadgya: úgy van dolga az olyan barátoknak, a' ki *csak nével barát. Ecclesiast. 6. Részében.* Vagyon barát az ő idejéig, és a' nyomorgatásnak idején meg nem marad. ugyan ott az 37. Részben.

IX. A' barátság ha igaz, két kettős dolgot szűl, a Szeretetet, és a Fájdalmat: a Fájdalmat, baráttjának ellenkező dolgán; a Szeretetet, annak mind jó s' mind gonosz dolgaiban.

X. A' szerentsés dolgok íserzik a barátokat; de az ellenkező dolgok próbállyák meg.

XI. A' barátodat szemben meg-betsűllyed, hátagé dítserjed, szűkiségeben segítsed; úgy marad meg a jó barátság.

XII. Nem olyyannak kell lenni a barátoknak mint a számvető pénzek, a' mellyek némelykor sok ezeret tésnek, némelykor pedig semmit sem.

XIII. A' barátságot táplálja az ajándék.

Ha nekem adsz, én-is neked adok.

Ha semmit sem adsz, én-is neked semmit sem adok.

Igy ez a' szó adok adsz, táplálja a' barátságot.

XIV. Az a' barát kevéssé szeret engemet, a' ki felettéb szereti azt a' mim vagyon.

X I I. R E S Z.

A' Fejedelmeknek a' kéntses Tárháznak meg-töltésére nagy gondgyoknak kell lenni.

Közönségesen a' Nemességhez nagy betsületet ad a' gazdagság, a' szegénység pedig azt kissebbíti. A' szegény Nemesség szép; de csak üres erény.

De kiváltképpen a' Fejedelmeknek szükséges a' kints, a' kik az ő állapotoknak meg-tartására sok segédek nélkül bűkölködnék, a' mellyeket ezüst és arany nélkül meg nem berezhetnek.

A' kintsek azért neveztetnek kintseknek, mert sok dolgokban és sok dolgokra segitenek.

Annakokáért a' Fejedelemnek a' kints gyűjtést nem kell el-múlatni, hogy így a' maga tisztit ne láttassék el-múlatni.

Kéntses Tárház nélkül a' Fejedelem csak könyörületességből él: sőt minden szomszédinak laptája.

A' Tár-

A' Tárháznak fogyatkozása okozza mind a' fűkséget, mind a' mástól való függést: mellyek mint két vástag fellegek, a' Méltóságnak fényességét felette megőkták homályosítani.

A' melly alkalmatlanságoknak el-hárítására, az Hertruriai Fejedelmek szorgalmatosán igyekeztenek az ő Tárházoknak meg-töltésére. Nyilván beszéllik né-mellyek edgy Velentzei Követnek beszédéből, hogy a' meg-emlétett Fejedelmeknek minden alkalmato-ságokra annyi pénzek vagyon el-téve, a' mennyi az egész Európának Fejedelmi közzül tsak egynél-is alig talál-tatik. Ugyan-is meg-halván Ferentz az első Cosmus Fejedelemnek fia, Tárházában szábszor-való száz-ezer aranyok találtattanak, és annyi drága marhák, hogy azokat húsz-száz ezer aranyra betsüllőtték. Annak-utánna Ferdinánd a' Ferentz ötcse, és a' több Fejedelmek, a' kik Ferdinánd után következtenek, az ő elő-tők valóktól reájok maradtak kintset, felette igen nevelték.

Azok a' nagy Méltóságok, a' kiknek nagy, aranyat magokhoz vonó Magnes kővők vagyon.

Illyen a' többi között a' Frantziai Király, a' kinek Országában mindeneknek hitele felett 4. dolgok bővelkednek: A' Gabona, a' Bor, a' Len, a' Só. A' mellyek Boterustól, ékessen *Frantzia Királynak Mag-*

neskövnek mondatnak. Mert a mint hogy az Mag-
nes (mindazonáltal nem minden, hanem az ég bű,
s' kiváltképpen a Szeretsen országi, melly a Magnes
kövek között leg-dítséretelebb, és annyi ezüstöt ér,) amaz mindeneket meg-hódító materiát, a Vasat ma-
gához vonsa, meg-állítja és fogva-tartya; így ezek a Frantziai Magnesek, mellyek a Szeretsen országiak-
nál, annyival jobbak, mennyivel Frantzia ország Sze-
retsen országnál jelesb és nemesb, a külső Országok-
nak minden pénzét, minden ezüstöt, aranyát, magá-
hoz vonzák, és Frantzia országot az egész világnak
mint edgy kintses Tárházává teszik.

Hogyha a több nagy Uraknak ilyen aranyat ma-
gokhoz vonó mágnes kövek országokban és az ő bi-
rodalmokban nintsen, pótollyák-ki ezt az héjánosá-
got forgalmazással, és kiváltképpen óltalmazzák
magokat azoktól, a mellyek az ő Tárházoknak meg-
űresítésére és kissebbítésére vadnak.

Azok peniglen az mellyek a Tárháznak veszedel-
melek, s. dolgok: *Az Hadakozásra való tanács.
Drága éppületek. Drága ajándékok. Pörlekedő terméset.
Buja élet. Tobzódó Asztal.*

Ez utólsót magokon próbálták edgy Verdenbur-
gumi Ur, és Pfullendorfomi fő Aszfszony: kicözzül
az első, az Albeccumi egészsz Vármegyéjét mézes ke-
nyerre

nyérre (melyet Felix Fabri Sverziai Historiájának 3. Könyvének 4. Részében martzapántnak mond) kit az Ulma lakosiról vőtt, el-vestegette. A' második pedig Várát és Városát csak a Pisztrang májjáért el-tékozlotta: *Crus. Annal. p. 2. l. 9.*

Fel-tettem vala magamban hogy erről a' materiáról való beszédemet félben- (zakasz)szam; de mivel hogy a' magános és közönséges dolgoknak igen szükséges és hasznos; azért beszédemet meg-hosszszabbítottam, a' melyből világossan éssben vehetni, mimódon sok Fejedelmek az ő Tárházokat meg-gazdagították, és sok kintset gyűjtöttek.

Elsőben-is pedig sok Fejedelmek régen öregbítettek, és mostan-is az ő kintseket öregbítik, az ételben való mértékletes és tisztességes kevéssel való meg-elégedéssel.

A' nagy kintsek nem annyira az el-vétellel gyűjtetnek, mint a' nem tékozlással.

Az haszontalan való költségnek nem létele, a' Tárháznak igaz öregbítője.

Ezzel az ételben kevéssel való meg-elégedéssel, az III. Henricus Spanyol Király a' mint *Sanctius Rodericus* bizonyította, rövid időn nagy kintset gyűjtött, a' kinek szavait-is le-írom; *Tudálkozásra méltó, (az mondja) hogy rövid időn nagy kintset gyűjtött, nem magának,*

magának, hanem az Arabiabeliek ellen való harcznak költsére. Ióllehet a' maga Tárházához nem viseltetett nagy indulattal, Constantius Imperatornak ama' szavai mondván: Sokkal jobb a' közönséges kentset edgyes embereknek birni, mint sem edgy helyben ott tartani: hozzá-adván azt-is, nem lehet hogy a' gazdag országoknak szegény Királya legyen.

Más Fejedelmek, az ő birtokokban a' külső kézi mesterségekre való szoross gondviseléssel, az ő kentseket igen öregbitik. A' mint Lampridius bizonyítja, Alexander Severusnak nagy gondgya volt a' külső kézi mesterségekre, a' ki Romában sok mester embereket szerzett: és a' kereskedőknek hogy Romában önként mennyenek, nagy szabadságot adott. Követség ezt az Alexandert a' Fejedelmek, és az ilyen külső kézi mesterségeket igyekeztek elő-vinni, az olyan külső mesterségben tudós embereket táplállyák, sőt még ajándékokkal-is magokhoz édesfitesék. És a' szomszéd és távol való országokból-is, ígervén némely dologban való szabadságot nekik, el-hívni ne restelleyék. Mert nagy részint az országoknak szerentséjek ezekben áll, és semmi más dolog bizonyosabban a' Fejedelmeknek Tárházát meg nem tölti, és semmi nagyobb büvséget a' kereskedéseknek és áru-marháknak mellyeket e' széles Világon ki és bé-hordanak, nem adhat,

és semmi

és semmi a földnek utolsó részéről a pénzt és a marhákat bé nem hord, mint ez: úgy annyira, hogy valami akar hol teremjen, mind az ugyan azon edgy országban teremni láttatsék. Továbbá a külső mesterségek nevedésével nevededik a Tartomány-is, nem tsak tárházzal és kéntsel, de még embereknek fokaságával-is; a kikből mind az országnak ereje, mind peniglen a Királyi adók fok helyeken igen nevedednek; mertugyan-is a közönséges kéntsnek nagysága, többire a népnek fokaságától függ. A Fejedelem azért az ő országában mindenféle mester embereket hívjon, a kiknek kedvezzen, sőt még ajándékokkal-is magához édesítse, és bizonyos tífteekkel őket megajándékozza, hogy eljűjjenek, és így jobb hazát találván az ő magok hazájoknál, arrúl eltelekezzenek. Nem-is nehéz dolog leßen ez, mivel az hazáról való feledékenységet, a gazdagság nemzi, és a tartatik hazának, az holott a gazdagsággal az hason és betűllet nevededtenek.

Némely Fejedelmek igen jefésen öregbitik a magok javokat, midőn azt a mit a magoc tartományában megtsinalhatnak, az ő tartományokon kívül sem tsinalni nem engednek, sem penig annak materiáját tartományokból ki-vinni, sem azokat a miket az ő túllők tserélt materiából tsinaltanak bé-vinni. Ezt a mesterséget jól tudgya, de tsuda hogy bé nem veszi, Spanyol ország: melly se-lyemmel és gyapjúval gazdag, még-is a melíse való or-
F szágokból

szágokból tserél magának selyem és gyapju ruhákat, más országoknak nem kevés hasznával, magának nagy kárával. Meg-engedi hogy azokat a mellyek országában teremnek ki-vigyék, hogy ottán drágábban vegye-vissza. Meg-tselekedhetné azt a Spanyolok Királya, hogy az ő országába gyapjuból és selyemből Postókat főni tudó mester embereket vihetne, a' kikből a Királyi adó summa nevedkednék, nem-is volna népektől orfága olyan úrés; meg-tselekedhetné azt-is, hogy a maga hazájában késíttetett marhákat más országokra el-küldené, és így külömb külömb nyereségeekkel orfágát bódogitaná. Már peniglen a maga termékenységet és bódogságát szabadakarattya szerint magától el-verti, és a drága bársonyt es nemes gyapjat idegen országokra küldi főtetni, és így magát a maga kéntsitül és jövedelmitül, mellyet a jó föld terem, hogy másokat még ellenségit-is meg-gazdagéttson, meg-fosztya. De azt mondgyák a Spanyolok, nintsenek ugymond kire bizzuk azt a főni való munkát. Légyen tsak jutalma a Mester-embernek és némely orfágnak nem ártó szabadsága, léfznek olyan emberek, a kik szabadakarattyok ferint ezt a munkát fel-válallyák. A' mit mondtam Spanyol orfágról, azt más országokról-is kell érteni: hanemha olyan bővsége légyen némely dolgoknak, hogy azoknak fel-munkálódására a mesteremberek ne légyenek elégségesek. Melly az holott vagon némely része másuva küldethetik; de ugy, hogy a

Királynak

Királynak és az országnak hafznok meg-légyen, hogy így midőn mások bődögittatnak, magok kárt ne val-lyanak. Bizonyára nagy bolondság magadat megme-zíteleníteni, hogy másokat meg-ruházz. De tsuda do-log (a' mint Scribanus à Kereftyén Politicusban mond-gya) hogy à nagy országok majd mind az ő nagyságok miatt magokra gondot nem viselnek, és mint edgy nagy tereh alatt el-fáradnak. Így à Spanyolok midőn tsaknem az egész világot arannyal, ezüsttel, és drága gyöngyel gaz-dagittyák, à magok országát nemtelen réz pénzel fáraß-tyák, és az ezüst s-arany helyében az ő ellenségi rézből vetett pénzt nékik, és midőn az ő gazdagságoknak rej-tek helyeit rézzel terhelik, tserépbúltsinált kéntsel ditse-kedhetnek: Talám nem sokára ez után ónbúl tsinált, végezetre fabúl vagy ökör búrból tsinált pénzel ditseked-hetnek. Ennek à gonosznak orvosságot nem tsak edgy-ßer sugallottanak, de nem tudom mitsoda nagy embe-reknek tanátcsa jádzodgyék itt: Ennyi sok nagy élmék között, és ennyi Királyi gyűlésekben, à réznek le-tételé-ről tanáts vagy nem találzatott, vagy bé nem vétetett. Ugy látom egész Spanyol országból az arany ki-űzetett, uralkodik à réz, ki hinné? Ezeket Scribanus mondgya.

Némely Fejedelmek igazán gazdagodnak meg az ezüst és arany Bányáckal, mellyeket ahoz alkalmas az értznek neméhez jól értő embereckel az ő magok tárában munkálódtatnak. Ezek elsőben-is az ér

nek erejét fel-fedezni és meg-nyitni szoktak, jelt vévén az ort való folyó-vizektől. Vigyáznak azok az erekben lévő töredékekre, mellyeket a víz a földből ki-mosott; mert ha azok a föld-ben hevernek és simák, jele az, hogy az erek ő tölfők gyakrabban távol vadnak, azért hogy azokat a töredékeket a folyó-víz ki-mosván, és az erektől messze-hordozván, s-forgatván simácká tsinálta; hogy-ha pedig azok a töredékek a földben ragadtanak, vagy pedig darabosok, nem messze-vagyon az ér. Továbbá a Zuzmarázt szoktak szemlélni és vizsgálni a mellyektől a fűvek egyébűtt fejéresleni szoktanak, azokon kívül a mellyek az erek felett nőnek: mert ezek száraz és meleg gőzöket bocsátanak, a mellyek a nedves gőzöknek öfve-menését meg-akadályoztattyák, és így a Zuzmarázt-is; melyhez képest az ilyen fűvek nem fejéreslenek a Zuzmaráztól, hanem inkább vizesek. Az hol annakokáért a vizes fűvek meg nem fagynak, jele az hogy alattok valami ér vagyon, melyből ha meleg párák gőzölögnek-fel, a föld halovány színű, és alaton fűveket terem. Azt-is igen vizsgállyák, hogy a melly faknak Tavaßfal levelei-kék vagy ón színűek, kiváltképpen ha a felső ágai meg-feketednek, avagy természetin kívül más színűek, a törzökök kettő hasadtak, és mint az ágai, feketék vagy tarka színűek. Mert mind ezeket az értz nemeknek igen meleg és száraz gözei-selekeßik, a mellyek még a faknak gyökereinek sem kedveznek, hanem azokat meg-

kat meg-égetik, és tellyességgel meg-erőtlenítik, melyre nézve az olyan elő-fakat a' félnek ereje gyakorta gyűkerestől ki-rontya, az erek peniglen melyek az elő-fak alatt vadnak, a' mint hogy a' fűsz és meleg párákat, úgy azoknak romlását, gyűkerestől-való le-dőjtéseket okozzák. Azt mondgya azért Agricola a' Bányászásgról írt 2-dik Könyvében: A' melly helyen sok elő-fak egymás rendiben hofiban lévén, nem az ő idejekben hadgyák-el az ű zöltségeket, és meg-feketednek, és fíntelenednek, és gyakorta a' félnek sebes fuvása miatt hajtogattnak és ki-rontatnak, úgy kell gondolkodnunk azok alatt hogy ér vagyon. Az ilyen és egyéb szorgalmatofágókkal talaltatott értz nemeknek erei, ha bűvesek és gazdagok léznek, kevés efitendők alatt a' Fejedelmek tarházat semlátomást meg-gazdagíttják.

De vadnak némellyek a' kik magokat el-hitetik, hogy a' Bányászás a' Fejedelmi Méltóságot nem illeti, azért hogy a' Bányászás otsmáynak avagy tsak nem igé tíftelességesnek láttatik. Mert sok Privilegiumok közzül a' mellyekkel a' Vitézek méltán élnek, nem utolsó az, hogy sem a' Bányára nem sentenciáztathatnak, sem a' Bányászásra; mintha olyan gyalázatos büntetés volna az, hogy a' közönséges Társaságnak jeles graduására, a' Vitézi rendre nem illenék; ki tenné hit a' Bányászásot tíftelességes mesterségeknél közöttben? ennek felette? vakókat az alávaló némellyek közzé bemállalya a' *de*

Városi törvény. Ugyan azt állítja a pénz verőkről, hogy a' melly Ábbonyok ezekhez mennek férhez, mind a' magok, s' mind a' fiainak nemességeket el-vesztik. *A' tengeri tsiga szedőkről és pénz verőkről* írt 11-dik Könyvben. Ha azért azok a' kik a' tiszta és salaktúl meg-tisztítottatott értznek nemét forgattják, olyan alá-valók, hát a' kik olyan rútton, salakoson és egyeledve álsák, hogy ne vólnának alá-valók.

Ezeknek azt kell felelni, hogy az Ertz nemekhez való mesterségnek több tíftei vadnak, mellyek közül némelleyek első, ugymint az Ertz nemeknek, márvány köveknek, gyöngyöknek, és egyéb követseknek terméketit és erejét szemlélni, &c. és azokkal mint titkos jegyeckel élni, a' jegyekből álló böltsefésgnek meg-tanulására, és a' régi fő Rendeknek tzimereinek meg-értésére, mellyek bizonyos Ertz nemekre és drága kövekre le-rajzoltattanak, és ki-metczettettek. Más tíftei mellyeket másod rendben kell meg-betszálni, ugymint az Ertz nemnek áfására való költségre gondot viselni, az ereknek ki-áfásában az éppítésnek mestersége szerint okosan elől-járni, az Berkeket kivágni, és föld alatt áll-lyukakat áfni, vermeket csinálni, az Ertz nemek tudakozásására és ki-áfására hegyeket és halmokat ki-áfni. Ezeket jól meg-gondolván, az ellenkezőknek minden nyilai edgy áttéssel vizsgál-
verettét.

verettetnek; sőt igen könnyen ha mondgyuk, hogy az Ercz nemek körül való mesterségben, az elsőben meg-emlétt négy tisztek szerint, semmi illetlen és képtelen dolog nintsen. Ha pedig az utolsó tist szerint gondoltatik, ugy-is illendő meg-külömböztetéssel élven, a gyalázatból ki-vehetni: tudniillik hogy azt a motskot esmérjük azokban lenni, a' kic hogy a Bányákat áfsák szolgai indulattal viseltetnek, és mint béresek nap-šámra áfsák; tagadgyuk pedig azokban azt a motskot lenni a' kic áfattyák, avagy magok-is kevés ideig áfsák, nem bérért, hanem mulatságnak okáért, azt-is nemes elmétől viseltetvén, kivált a kiknek a serény természet hozta.

Továbbá annak az értelemnek, melly a Bányáfságnak tisztességét óltalmazza erős Patronusom vagy on, ugymint Agricola, a' ki az *Ertz nemi mesterségről* írt 1. Könyvében így okoskodik: A' melly mesterség szerint való kereskedés nem hamis, se nem rusnya, azt a mesterséget tisztességesnek tarthatgyuk. De az Ertz nemi mesterség, nem különben mint a fán-tás, vetés, (a' mellyet a Bőltsek tisztességesnek valának lenni) ki-rekesztvén az otsmány és hamis ke-referet, öregbíti a dolgot tisztességes okokon: méltán azért a tisztességes mesterségek közzé számláltat-hatik. Továbbá a kic az Ertz nemek körül munká-lódnak

lódnak, három félék; mert némelyek költenek a Bá-
nyákra, és ide támlálhatom a' Királyokat, Fejedelmek-
ket, Republicákat, és minden tiszteletes Városi la-
kosokat; avagy pedig olyanok a' kik a' Bányáságban
tudófok, és az Ertz nemek körül való tudományban
Elöl-járók, ezek nemes elméjű, szabados és tiszte-
letes emberek, a' mint az *Historiáknac* jeles írója *Thucy-
dides* bizonyította, a' kit az Athenas-béliek a' Tha-
sia-bélieknek Ertz nemein gondviselővé töltenec; és
más lakosok is, a' kiket ezzel a' mesterséggel meg-gaz-
dagodván, a' Nemes emberec közzé támlaltanac. Ma-
ximilianus Császár, és László Király; vagy másoc ol-
lyac a' kik munkásoc és a' Bányáknac áfására rendeltet-
tec; de még ezeket is nem kell alá-való és semmire
kellőknec gondolnunc: ugymint a' kik éjjeli és nap-
pali vigyázásra s-munkákra oktattván magokat, tud-
nac a' vas-czközöcckel munkálkodni, árkokat és föld
alatt való álluakat áfni, okossan ki-gondolt szerzá-
mokat csinálni, terhet hordozni; és így az hadi fá-
ratságot és munkát erőssen szenyvedni: Minekoká-
ért a' Vitézlő rendtől nem tsac a' Városi, de még a'
köz Paraszti munkás rendnek is, elejekben-tétetnec.
Ezeket eddig Agricola mondotta.

Némely Fejedelmek és Republicák a' foc kints-
nek tiszteletesen és helyesen-való gyűjtésére gyako-
rollyák

zollják az halászatot. Ennek à mondásomnak bizony-
 ságára, a' többi között kívásképpen hívom az Hol-
 landusokat és Anglusokat, à kiknél csak az Heringel
 való kereskedés olyan hasznos, hogy tárházoknak meg-
 töltésére elégséges legyen. Továbbá azután az He-
 ring sohasem nem találtatott, hanem az északi Tenger-
 ben. Az Heringet az előtt régen foghatták à Balti-
 cum Tengerben is Livoniában Rígánál; de onnét a'
 körül való lakosoknak bűnökért, vagy pedig egyéb
 okért, à bizonyos hogy Isten igazgatásából Pomerá-
 niában általmentenek, onnét Gothiában Falsterbium
 nevű faluhoz, az holott à mint Saxo Grammaticus bi-
 zonyította, olyan nagy bővsége volt, hogy csak kéz-
 zel-is foghattak; sőt à mi nagyobb, úgy meg-töltöt-
 ték volt à Tengernek azt az öblit, hogy az hajókok-
 is nehezen hajókázhattanak, az honnan megint Nor-
 vegiában általmentenek, Malstrand nevű szigetben,
 végezetre osztán a' nagy Oceanusban Scotiának észak
 felől való részében, az hova egy-néhány 100 ebtendő-
 től fogván à Frantziák, Anglusok, Belgák és Danusok
 gyakrabban 400 hajóckal mennek halászni. Sőt à mint
 Grafsvinkel Todor à Tengernek szabadságáról való
 Könyvében írja Burgus ellen, két ezer hajóckal is men-
 tenek a' Belgák az halászatra. Első halászat lebben Scotia
 ország Orcades nevű szigetnél, Keresztelő János nap-
 jától fog-

játúl fogván Kis Alsószony haváig. A' második, Ger-
mu nevű szigetnél, Szent Mihály havának közepitől
fogva. Harmadik pedig lében Szent Lukács napjától
fogván Karátsonig Caletum között és egy portus kö-
zött, melyet Kegyelem partyának mondanak. Sere-
genként járnak az Heringek, úgy hogy hosszúságra
tiz vagy tizenkét mért.földet, szélességre pedig, két
vagy három mért.földet be-fognak, ha szintén edgy
mért.földnek harmincz vagy negyven ölnyi hosszú-
ságok volna-is: csak az Heringnek halászása más-fél
millionál több aranyat, à Cabeljavo halnak nem alább,
à Salmo vagy Lasatsnak pedig két milliot víszen-bé
minden éltendőben az Hollandiai Tárházban. Mert
abból az helyből à melyben halásznak, nem csak az egész
Európában, de még à Nap-keleti és Nap-nyugoti tá-
vul-való országokban-is; sőt még Indiában-is el-hin-
tetnek, és mind az hadi Vitézeknek, s-mind à kik à Té-
geren hajókáznak, sőt még a' Városiaknak-is sokan
éltendőnként való ételek Sósya, ujjonnan pedig tse-
megés ételek.

Ennek à nyereségnek pedig mely az Heringnek
halászásából vagyon, két oka vagyon, ugymint an-
nak bővsége és jósága. Ennek bővségéről Neucrantzi-
us Pál Rostochiumi orvos Doctor az ő orvosló Köny-
vében az Heringről az harmadik Részben így ír: Bi-
zonyságul

zonyságúl hívom a mi halászainkat, hogy a' mi folyó-vizünknek torkolattyához és a Tengernek széléhez az Heringek olyan nagy bőséggel jönnek, hogy az hálókön kívül-is (a mellyek egymás féltyiben megvettetnek, hogy az halaknak egész seregét, melly némelykor negyven ölt befog meg-foghatnak) kézzel is és tsuprockal a segények eleget foghatnak. Sőt a mi majd hihetetlen, de mindazonáltal igaz, Norvegiánál az Heringeknek olyan sokasága mégyn némelykor a kikötő és közel lévő partokra, és a Tengerben lévő kő-szálakra-is, hogy a Tengerben botcsátatott evedző meg-állyon, és meg ne mozdúllyon. E' pedig akkor (a mint beszéllek) szokott Norvegia mellett lenni, mikor, vagy a nagy szélvéfben magokat el-vonnyák az Heringek, vagy a Czethalak őket kergetik, mellyek a Tengerben egy fájnak fel-tátásával nagy sereget be-nyelnek. Es fellyebb a Résznek elein azt mondgya: az Hering, sereggel járó hal, és nagy sereggel követi az ő elől járóját, melly mindennek felett ékesb termetű. Mert a mint Aristoteles bizonyítja az állatokról írt Historiájának 8-dik Könyvének 13-dik Részében, tsak edgy sereg-is nintsen, melynek elől-járója nem volna. Mellyet ha ferentséből el-találnak fogni az halászok, annyi Heringeket rekesztenek hálójokban, hogy a' nagy hálókban-is el

nem férnek, és némelykor az hálóknak köteleit kételen el kell vagdalniok, mivelhogy az hálóban lévő fok Hering miatt ki nem vonhatták. Így áll Neucrantzius, a ki Scockiusból a szövetséges Belgákról írt 8-dik Könyvének 2-dik Részében állattya, hogy Hollandiában és Zelandiában 20. ezer embernél többen, ebben a Tengeri állatoknak fogásiban, és a több halászára és sózára tartozó dolgokban foglalatoskodnak, a kik csak azzal az ő munkájokkal, mind magokat, mind tselédekét táplálják.

Es így a minthogy az Heringnek bősége nagy, úgy az ő jó izek-is kíváncsok. Azt mérem bizonyítani, (azt mondgya fellyebb meg-említett Neucrantzius az 6-dik Részben) hogy az Hering melyet ujjonnan fognak, mikor még leves és teste-béli (a minémű mi nállunk Karátszon és Bóldog Ábony havában) a Pisztrangoknak jó ízű édességekhez, a melljek az hideg havasok közt lévő patakokon laknak, és Athenaeustól minden halak felett be-tsültetnek közel-vét. Könnyen-is emészthető az ő gyenge húsa miatt, melly kevés melegtől-is meg-emészthetik, ugyan azon Author az 7-dik Részben azt mondgya, hogy az Heringben a kedves jóságnak minden jelei, mellyek a jóságra meg-kiváncsoknak, az orvosoknak, és a természet dolgában tudósnak meg egyezése szerint, (vagy ne mongyam a konyhán lévő tsemegéknek mestereinek bizonyosága szerint-is) valóságosan meg-találtatnak; mind az, hogy minden kétség kívül gyenge, lágy és porhanyó húsa va-

Húsa nagyon, mind az, hogy igen kívánatos izú, mind az, hogy erős hal-héja nagyon, melyet a ditséretes halakban az orvosok meg-kivánnak; mind azért hogy a gyomrot né terheli, könnyen meg-emésztődik, és hamar az emésztéssel az emberből ki-megy. Minek-okáért még az heverőknek-is, véneknek, betegeknek, gyengéknek, és gyógyulóknak bátran ételül adhatni. Végezetre azért, hogy más halak vaját, olajat, és drága fűszerfámokat, a jó íz szerzésére meg-kivánnak: az Hering pedig a' maga természeti jóságával tető, akar főve, akar sültve, akar sózva, akar meg-fárasztva, minden egyéb izt adó fűszerfámok nélkül: úgy annyira, hogy még a' kiknek étel nem kell-is az ételre fel-indítva, mikor új és a szaporodástul avagy vivástul meg nem robbul. Mert a' vivás a' mint egyéb állatokban, úgy az halakban-is az egész testben lévő nedvességet meg-emészt, és a testet lankattá és nedvesség nélkül valóvá teszi. Végezetre Neucrantzius az ő Heringekről való elméletét ilyen jeles befejezéssel rekeszti-bé: úgy láthatjuk hogy a' természet az Heringre edgyütt minden ajándékot reá-ruházta, melyeket más halaknak külön külön ajándékozott, úgy hogy az Heringnek jóságát ennyi erőss erősségeekkel meg-állatván, igazán minden halak között és méltán első felsőbséget vehet, és már régen a' koronát meg-érdemlette volna.

Más Fejedelmeket meg-gazdagít a' Tartományoknak és Városoknak a' mellyeknek parantsolnak néppel telyes

vólta; mert innen az adózóknak bárok nevezkedvén,
 a Tárház-is nevezedik. Ebből a kútfúból bármaznak
 Frantzia országnak Tárházának annyi fok arany-folya-
 mattyi. Frantzia ország igen népes, ugyan-azért igen
 gazdag-is, a XI-dik Ludovicus Frantziai Király, a mint
Budeus a' pénzről írt 4-dik Könyvében bizonyítja, fo-
 ka vala mondani, hogy ő néki fűves és méfse ki-terje-
 dett réttye vagyon, melyet annyisor kasálhatni, a men-
 nyiszer a kasállónak búksége volna rá. I. Ferentz mon-
 dogallya vala, hogy ő néki arany gyapjas juhái vadnak,
 kiket az ú örökségén legeltet, melyeket annyisor meg-
 nyirhetni, mennyiszer a pásztorok akarják, más gyapju
 nevezkedvén mindazonáltal mindenkor, és tsuda bápo-
 rasággal a nyírésnek kárát ki-pótolván. Ezeckel a ből-
 lásnak formáival azok a Királyok akarták jelteni az ő
 országoknak gazdagságát, mely mindazonáltal az idő-
 nek külömbségéhez képest, nem mindenkor edgy ará-
 nyú vólt; sőt a' mint a Polydor^o Virgilius Angliai Histo-
 riájának 26-dik Könyvében bizonyítja, némelykor sem-
 mi sem vólt, mikor tudniillik az Aurelianusok és Burgú-
 dusok meg-hasonlóckal az Anglusokat Frantzia ország-
 ban hívták, a kik gyakrabban az hartzban győzedelme-
 sek vóltanak, és az országnak jussát ő magokhoz vótték,
 és János Király-is, túllők meg-fogattatván, három millio
 Turoniumi font pénzen váltott magának szabadságot, és
 valamit Aquitaniában birt, és egyéb több Várakat és Vá-
 rosokat

rosokat kételenségből nékiek engedte: olyan szükségre jutván az ország, hogy ökök bűrből tsinált pénzel, melyen ezült szeg volt által-útvén, kényszeritottenk edgynéhány estendeig élni. Jobban volt dolgok a Frantziának az VII. Carolusnak idejében; mert a mint Cominaus bizonyítja, estendőként az ő országának jövedelméből 2. milliót véssen vala bé. XI Ludovicus az őt millióhoz közel-járt. A IV Henricus a mostani Király Nagy-Apja, halála előtt három estendővel 31. milliót fedett. A XIII Ludovicus Henricnek fia a mint Biondus Ferentztől Angliai Historiájának elő-járó beszédében irva látom, minden estendőként 45. milliót szedvén-fel, meg-gazdagodott vala. Es az előtt nem sok estendőkkel híre volt, hogy a fok-féle hadakozásra való népeknek számára nyóltzvan millio Turoniumi font pénzt vittének volna bé a Király Tárházában. Illyen nagy jövedelmet tulajdonítottanak a fokaságnak (jöllehet nem tsak egyedül annak) Frantziában. Vadnak ollyak a kik azt alitják, hogy tsak Parisban három millióni emberek laknának, melly Városnak nagyságát meg-láthatni a Paris hóstáttyainak mostani romlásiból, mellyek a mint Cornelius a Lapide bizonyítja, Jonás Prophetára irt Könyvének 3. dik Részében, nyólcz mért-földnél tovább terjedtenek. Nem-is kevesb a lakosoknak gazdagságok, mint fokaságok, és mindenik vetélkedik a Városnak nagyságával. Mindentudgya (azt mondgya Gramondus a Fran-

a' Frantziai Historiájának 2-dik Könyvében) hogy az egész Európában lévő Városok között Paris leg-főbb, sem nével, sem kerülettel nagyobb nintsen ; mind a' nép, mind a' Város nagy helyet foglal-bé, Királyi ép-pöleteekkel ékesítetett, ugy-annyira nőv és nevededik naponként, hogy magával is alig bírjon, és felő hogy magában el ne romollyon, vagy pedig valaha egész Frantzia orfágot meg-fosztván, veszedelembé ne ejtse. Sokul ennél gazdagabb Város nintsen, akar a' falakra mázolt aranyra és minden féle márvány kövekre nézve, akar a' Királyi gazdagságra jutott emberekre nézve. Ott kiváltképpen való betsülletben vadnak, a' feltétb való szorgalmatossággal tsinált házi eszközök, ott a' tsinált és nem tsinált aranynak olyan nagy bő-sége, hogy a' kik Parist jól tudgyák, azt mondgyák felölle, hogy Spanyol orfágban vert arany több vagyon Parisban, mint sem egész Spanyol orfágban. Hár ha annak gazdagságát, gyöngyeit, aranybul és selyemből szőtt kárpittyait említem, igazán mondhatom, hogy Paris nem Város, hanem Világ, és hogy az egész Világ bőlgál annak a' Városnak világosítására és ékesítésére ; Ezeket Gramondus.

Mit mondgyák Belgiumról, e' Világnak gyöngyéről ? Európának ékeségéről ? a' Carolus Scribanus az ő Keresztény Politicussában azt meg-szóllitván annak gaz-

nak gazdagságát ilyen befzédéckel írja-le: Valami-va-
laholott az országokban vagyon, Városoknak fépségével,
tíftaságával, gazdag és illendő esközével, és számával,
mindeneket meg-győz. Bizonyára a te kitsiny kerüle-
tedben több, nagy gazdag és mindenütt népeckel meg-
rakott Városokat foglalás-bé, mint sem a félelmen ki-terje-
dett Olasz, Frantzia, Anglia, Scotia és Spanyol országok
edgyütt, &c.. Honnan vagyon hogy éltendőnként a'
te Fejedelmednek annyi kintset fizethetz, a melynél egész
Europában lévő nagy országok többet nem fizethetnek;
ugy hogy te belölled minden éltendőben a' te Fejedelmed
8. millio aranyat remélhet, és 500. hadi hajóknak seregét
könnyen ferezhet; ugy mindazonáltal, hogy a' Tenger
és a folyó-vizek hajók nélkül nem maradnak, &c.. Im-
már Belgiumnak népe melly tömört és sok légyen, a Va-
rosoknak sokaságából igazán itéli Gvicciardinus után Ma-
julus *in Canicul. Coll.* 17. a' ki tsudálkozik; hogy Hanno-
niában melynek hosszúsága 20. mért föld, félelsége penig
tizenhat, számlálatnak 24. Városok, és két ezer két száz
faluk, melljek templommal és harangos tornyokkal meg-
ékesítettenek. De még tsudálatosabb a' mit Montanus be-
féléll Belgiumnak le-írásában: tudniillik hogy Groninga
ollyan helyen vagyon, az honnan leg-alább ötven Váro-
sok között mindenikben mellyek Trajectum körül va-
nak, edgy nap gyalog el-mehetni. Trajectumbó'
reggel meg-indulván, akar mely lassan-is a' me?

Városok között mindenikben el-mehetni, ott jól lakván vatsorára könnyen haza mehetni.

Vadnak olyan Fejedelmek-is a kik kereskedéssel tsi-nálnak magoknak utat a meg-gazdagulásra. A' mint Svetonius és Julius Capitolinus bizonyították, Vespasianus és Pertinax Imperatorok a kereskedést mindenek láttára gyakorlották. Alphonfus Atestinus a' Ferrariai Fejedelem, a bé-főzött eledeleckel, gyümölcstöckel és mag-hozó fűvekkel való kereskedést csak maga emberei által másoktól meg-tiltván gyakorlotta. Mert a' mint Jovius ennek a' Fejedelemnek életének le-írásában mondgya: A' gyümölcsök mellyeket a Fejedelemnek nagy kerteiből bednek vala, és árulásra ki-téfnék vala közép árron, nem csak az udvariaknak, de még a Városban lévő sokaságnak-is bőségesen elégségesek voltak. Mert a' maga határában minden hegyeket, völgyeket és mezőket a' mint az hely kívánnya vala, gyümölcs-hozó fákkal és szőlő-tőveekkel azoknak vesszeit lugafokra vonván, és bűntelen való zöld-féggel fel-ruházván, bé-ültetre vala: mellyeket szorgalmatosán művelvén, s-a' bűntelen való öntözésre nagy árkot ásván, abban a Padus folyó-vízből vizet vött-bé, annak a földnek tsudálatos termékenységire, és az igen kies sétálásnak gyönyörűségire: ugyannyira hogy a vendégek tsudálkoznának rajta. Medices Lörintz a Florentiai Republicának Fejedelme, a' mig közönséges dolgaitól hozzá-érkezett, a kereskedést szorgalmatosán gyakorlotta,

lotta, gondolván azt, hogy a' Közönséges-társaságnak ereje és minden alkalmatossága mint fűtől attúl függene, és nagy segítséggel volna házi gazdaságának meg-tartására. Brutus à Florentiai Historiának 8-dik Könyvében írja: Henricus Brunsvicum Hertzeg 1473. estendőben, minden fiúi magzat nélkül meg-holt, minekutánna a' juhokból sok gazdagságot gyűjtött volt, az ő Testamentum-béli Atyákhoz mint a' kegyességben, úgy a' páfztori életnek gyakorlásában-is hasonlatos lévén. Cranzius 12-dik Könyvében Saxoniáról irt Hist. 11-dik Réfében.

Az honnan úgy gondoló Tiraquellussal a' Nemességről irt Könyvének 33. dik Réfében, és Klock Gáspárral a' Tár-házi 2-dik Könyvének 25-dik Réfében, hogy a' kereskedés akar a' Tengeren légyen, akar a' földön, a' Nemefi szabadságnak semmit sem árt, kiváltképpen az hol szokásban ment és más emberek által lévén a' kereskedés; mert jobb a' Nemes embernek kereskedni, mint sem erővel valamit el-venni. Azt mondgya a' meg-említett Klockius 28-dik Réfében, hogy az Henricus Imperatoroknak idejekben, Német országban nagy része a' Nemességnek istentelenségre és tolvajlásra adta volt magát, a' mint az Historiák és sok el-romlott Kastélyok tanítták. Ennek a' nagy gonosznak oka volt ez, hogy a' Nemeseknek var-nem volt szabad kereskedni, vagy ha kereskedtenek, sok gyalázatnak tartották; mint mostan-is sokan a' melleseben inkább akarnak szűkölködni, mint sem

reskedni. Midőn mindazáltal az Olasz és Spanyol or-
fági nagy Rendek, mint a' Belgák-is a' kereskedést nagy
forgalmatossággal gyakorolják; azt peniglen a' fok-
adalmas helyeknek egymást való üzefiben tartják, az
holott laknak; mert magokat alá-valóknak tartják ha
ő nállok tsak a' nemzet, másoknál pedig a' valóság va-
gyon. Szükséges annakokáért a' kereskedés és hasznos,
mert nagy gazdagságot szerz. A' mint magok példá-
jában tanítják nekünk a' gazdag fokadalmas helyek
Velentze, Amsterdam, (és még minekelőtte a' Belgák
el nem híresednének) Antverpia, melly Városnak híres
kereskedéséről ír *Carolus Scribanus* az Antverpiáról írt
Könyvében. A' mi eleink a' mint emlékeznek sokas szerint
láthattanak ennek a' Városnak rév partján két ezer öt száz
hajókat, mellyek e' Világnak minden részeiről jönnek va-
la, meg-állani: mellyek között majd mindenik 2. vagy
három hétig is minek-előtte a' Városban jutnának, vas-
matskákon állani kényszerítettek, hogy a' marhákat az
hajóból ki-raknák: és edgy nap sem múlik vala el, a' mel-
lyen 500. terhes hajók nem jötteknek vagy nem mentenek
vólna el. Már peniglen ha a' szekerekről állunk, min-
dennap két száz fekérenél többen mennek vala útra tsak
a' kiken embereket hordoznának, az áruval terhes feke-
reken, és a' parasztnak talyigájokon kívül, mellyeken
a' Városnak esztendőnként való gabonát hordanak vala:
kik többire számlálhatatlanok vóltanak; ezek felett
vóltak

váltak 500. kotsik, mellyek a' lakosoknak gyönyörűségre és mulatságokra szolgálnak vala.

Végezetre némely Fejedelmek az ő magok Tártoományokból, a' pénznek okossan való ki nem borsátásával gazdagították Tárházokat. Melly dolgot Sprengerus Tódor jól meg-hányván vetvén, az ő Könyvéskéjében melynek titulussal *Fejedelem*, javallya a' Fejedelemnek, hogy az idegeneket inkább, mint sem az ő maga alatta valókat terhellye a' vámmal, és arra forgalmatosán viselleyen gondor, hogy az ő országából többet vigyenek-ki, mint sem bé; mert az országban való bé-vittel, a' pénzt hordgyák-ki az országból, a' ki-vittel pedig a' Fejedelem alá vettetett lakosok gazdagodnak. Hogy ha peniglen azok nélkül el nem lehetnek a' mellyeket bé-hordanak, azon kell lenni, hogy az alatta valók azokat a' mellyek szükségeselek, az idegenektől hordgyák-bé, és azokért más marháknak el-tserélésével fizessenek. Most utólszor az Anglusok azt végezték, hogy Angliában se bé, se ki, senki ne viheessen semmit, hanem tsak az Anglusok. Muzka országban a' Fejedelem keménnyen meg-parantsolta, hogy senki pénzen az idegenektől semmit-is ne vegyen, hanem tsak tserében, azt mondgya Sprengerus a' Frantziai Mercuriusból, hogy így az országból a' pénzt ki ne hordgyák. Hasonlatos-képpen kiváltképpen való

parantsolat vagyon Angliában, hogy à bujdosók az orfágból több pénzt ki ne vigyenek, hanem csak a' mi az útra fűkséges.

Nem is kell azt el-fzenyvedni hogy a' salakos, s-még ki nem dolgozott materiát az orfágból ki-hordgyák; minekokáért mester embereket kell oda édesgetni, hogy abból jól munkálódhassanak. *Bodinus* à Közönséges-társaságról irt Könyvének 2-dik Réfében. Ezt jól tudták à Lengyelek à kik midőn az III. Henrichet Frantzia orfágból ki-hiván Királya választották, kívánták hogy magával Frantziából mester embereket hozzon. Az honnan à IV. Henrich Frantziái Király is, midőn látná hogy az ő orfágából a' selyemért másuva sok pénzt hordanának ki, Olasz orfágból az ő orfágának némely részeiben mester embereket hivatott ki, à kik à selyemmel jól tudnának banni, mellyel à mint *Klock* 2-dik Könyvének 10-dik Réfében mongya, nem csak à pénzt tartotta meg az ő orfágában; hanem a' Közönséges-társaságnak nagy nyereséget is hajtott. Innen à Politicusok javallyák, hogy à Fejedelem a' formátlan s-még ki nem mukálódott materiátul mellyet az idegenek bé-visznek, harminczadot s.vámot ne végyen, avagy à mennyire lehet kissebbítse. Mert à lakosok abból à materiából munkálódván, gyakorta nagyobb hasznot nyernek, mint sem a'

sem a' kik azt à materiát el-adták. Ellenben penig-
 len minden művektől való adó, melyeket másunnan
 szoktanak hozni, nevedgyék, hogy à lakosok azokat
 tsinálni inkább meg-tanulják, *Bodin.* az említett he-
 lyen. Minekokáért II. Henrich közönségesen meg-
 tiltotta, hogy à még ki nem formált materiát, Fran-
 czia országból ki ne hordgyák, à melyet nem sokkal
 annak utánna az Anglusok és Hollandusok-is követ-
 tenek. Mert az olyan materia ki-hordatván, à mes-
 ter emberek-is el-mennek. *Boterus* 8-dik Könyvének
 8-dik Réfében. Ugyan-is Velentzét, Florentiát, Ge-
 nuát, kiváltképpen Mediolanumot avagy nem à mű-
 veknek hasznos volta öregbítette-é? *Hippol.* à Városok
 nevedzéséről itt Könyvének 15-dik Réfében. Melly
 Városokhoz nem ok nélkül adom, mind Colonia A-
 grippina nevű, Renus parryán lévő Várost, à mely-
 ben minden-féle mester emberek számossan laknak, ugy
 hogy à közel lévő Fejedelmek-is azoktól hadi fegyve-
 reket és egyéb hadra szükséges eszközöket berezhetnek
 bőségesen: mind kiváltképpen Norimbergát-is,
 melly à Keresztyén Világnak minden Városit, à mű-
 veknek és mester embereknek külömbségével felyül-
 múllyá. Ugy-annyira hogy méltán mondhatom,
 hogy à mesterség minden munkáinak ereit abban töl-
 tötte legyen; jóllehet ugyan sok dolgokban à Vin-
 delicusok

delicufok Augufta nevű Vároſſa annál né alább való légyen.

Eddig meg-mondottam, à Fejedelmek dítséreteſſen és vétek nélkül miképpen gyűjthetnek ſok kintſet. De az utólsónak némellyek ellene-állanak, tudniillik à Nemefeknek kereskedésének, citálván à törvényeket, mellyek à Nemefek kereskedéſit nem javallyák. Mert a' *Nemefſégről* irt Könyvben, à kereskedéſről és edgyütt való kalmárkodáſról irt Részben, meg-tiltatnak azok kereskedni, à kik nemes ágyból ſzülettettenek és hirtel nével tündöklenek. Az honnan az *Alázatoſrúl* irt Könyvben, à vérség ellen való és haſzontalan házafágrúl való Részben, az alá való és ſemmire kellő ſemények közzé ſzámláltatnak, azok à kik à közönſéges kereskedésnek tétettek eleiben. Es à *Méltóságokrúl* irt Részben, à kereskedők minden méltóságtúl elrekeſztetnek, és ha kic valami méltóságot elértenek is, attúl is meg-foſztatnak. Bizonyára nem is ok nélkül, mert ſok rút dolgot forgatnak, azt is penig fertelmesül, tudniillik hazudván, hamisſan eskűvén, lopáſſal, és másokat meg-tſaláſſal. Ebben meg-edgyez Ariſtoteles, à ki à Politiárúl irt 3-dik Könyvének 3-dik Részében, és 6-dik Könyvének 7-dik Részében így ír: A' Thebas Város-bélieknél törvényben volt itván, hogy ſenki à Közönſéges-társaságnak tiſzteinek felvételére

vételére alkalmatos ne lenne, hanemha a kereskedést az előtt 10. éftendővel el-hadta volna. Az 7. dik Könyvnek 9. dik Részében: Nyilván-való (ugymond) hogy abban a Városban a melly jól igazgattatik, se a művesek, se a kalmárok lakosok ne legyenek, mert alá-való és a jószágos tselekedettel ellenkező életék vagyon.

De mind ezek semmit nem ártanak, ha a Fejedelmeknek és a Neméseknek kereskedéseket, vagj a kényszerítő szükség, vagy a közönséges háson tíftelességsé tébi; ki-váltképpen ha szokásban ment, és azok távul vadnak, a mellyek az alá-való és apro marhákkal kereskedő kalmároknak meg-találtatnak, ugymint a paraftság és motsok, mellyek még a jeles embereket is meg-izokták motskolni.

En bizonyára abban az értelemben vágyok, hogy a Fejedelmek sokkal ditséretesebben tselekedjenek, ha az ő jószágokat tíftelességes s-más köz semelleyek által gyakoroltatott kereskedésnek nemével öregbitik, mint sem ha álnoksággal, tsalárdsággal, ragadozással, hamissan való el-foglalással, és több egyéb hasonló Macchiavellusi tsalárd tselekedetekkel, mellyek a tífte lelki-ismérethez, és az igaz Politíának javallásához nem illenek, avagy még az emberséggel és tíftelességgel is (melyre a Fejedelmeknek mindenkor jobb semmel kell nézni) ellenkeznek. A melyben igen-igen vétkeznek némelykor a nagy méltóságban helyheztetett emberek. Kik közzül

való Sfortia Lajos a Mediolanumi Hertzeg, a' ki igen termékennyé akarván tenni az ő féles teleket, melyet az ő nemzetségének nevérol Sfortiadanak nevezett, a közel lévő telekeket azoknak uroktul hatalmolsan és erővel le-vén, a' Sfortiadához foglalta, és a' magános lakos embereknek vizeit edgyüvé erőstven, hogy a' magá határát jobban nedvesíthetné, másoknak sántó-földeit sokott nedveségektul meg-fosztván, tellyességgel terméketlennyé tőtte. *Io-vius* Historiájának 2-dik Könyvében.

Leva Antal a' Mediolanumi Hertzegségben V. Carolus helyében lévén *Gubernator*, midőn a' Frantziák, Velentzések, Sfortia-béliek miatt pénznek dolgából igen meg-fogyatkozott volna, hogy a' Vitézeknek földgyát ki-adhatná, az melly szükség a Vitézi rendnek, olyan adót gondolt-ki, mellyel egész Mediolanumban mindeneknek pénzeket ki-tekerné, és minden familiáknak javokat ki-forgatná. Mert erős parantsolattal mint olyan hatalmaskodó és kegyetlen ember meg-tiltotta vala, hogy senki kenyeret ne fűsön a' lakosok közzül, hanem minden pénzes kenyérrel éllyen, maga állatván annak az árúnak bizonyos bóltakat, az holott az éhezők nagy árron véssnek vala kenyeret: olyan kemény vala pedig a' parantsolat, hogy sok begények félvén a' fel-akasztástul éhelnak vala meg. A' buzának őrléséről, és a' kenyér-fűtésről való erős törvények, a' fédelmes kőtséget ugy el-íjlesztették vala, hogy a' mely Város az előtt Olas országban híres

ban híres és gazdag vala, Antal, nagy keferűséggel azt bé. töltvén, mindé Városoknál szegényebbé tette. Tudniillik olly nagy keménységgel és kegyetlenséggel őltalmazza vala kegyetlen törvényének méltóságát, hogy még a szegény Álszszonyokat is, kik a kenyér-béli kivánságok miá, hamu alatt sült pogácsákat tsináltak, és olajban béleskéket rántottak, avagy peniglen a buzát fa-mosárban meg-törvén lisztet tsináltak, felette igen meg-büntette: ugy annyira hogy játékosan, jóllehet keferveffen mondotta Antonius Canicula kereskedő rendben lévő ott lakos, közönséges helyen. A' mint ítélem Leva Antalhoz a' Császárnak nagy kegyelmessége járul, mivelhogy annyi fok felső méltóságos vezetékek nevei felett, ujonnan való nemességnek okáért, a' Sütőségnek titulussát is hozzá-adta. Mert mind a' kenyér sütő s-áruló házakra, mind az eladó kenyerekre a' Császárnak Sas Czimere vala útve. Az honnan *Imperialisoknak*, Császár Sütőinek, s-kenyereinek hivattattanak: *Iovius Hist. 26. Könyvében*.

Ezekhez hozzá-adom a' mit *Gravnnus* Muszka országnak le-írásában a' 4-dik Részben mond. Basilia Jánosról Muszka országnak nagy Hertzegéről: A' Fejedelemnek Tárházában azt mondgya, fok szép ruhák valának el-téve, e' végre, hogy midőn valami győzedelemnek pompáját gyakorlanák, avagy vala-

mely Fejedelének Követit akarnák fogadni, mindé Udv. variaknak ideig ki-osztának. A' több Nemeselek-is, mikoron az ő baráttyoknak vendégségekben, vagy lakodalmokbá mennének, avagy a Szenteknek Innepet ülnének, a' nagy Hertzegnek ruha tartó házából bizonyos árron az időnek mennyi-volta szerint, ruhákat kérnek vala, és ugyan azonokat haßonnal a Kénts-tartónak visz(za-adgyák vala. Hogyha pedig a' ruhán valami motsok esett vólna, azért pénzzel fizettek-meg, annak-felette veréssel-is meg-büntettettek. Sőt még azoknak-is a' kiket a Lengyel Királyhoz, avagy egyéb kívül-való Fejedelmekhez követségben küldött, azokkal edgyütt a' kic ötet kísérték, a' nagy Hertzeg ruhákat és fegyvereket és arra tartozó ékességeket, a maga Tárházából adott; de nem haßon és ufora nélkül.

De ezeket a' nem igen tiszteltéses, és Fejedelmi méltósághoz nem illendő gazdagság keresésének módgyait el-hagyván, más fok-féle és dítséretesebb módokra mégyek által: mellyeket a dítséretes és örök emlekezetre méltó Paderbornumi Püspöknek és Fejedelemnek Fürstenberg Tódornak böls házi-gondviselésében ki-ábrázolt. P. Masenius Jakab, a *Bölséknök aranya* nevű Könyvben, az első kérdés előtt.

Annak a' Püspökségnek tsekély és fok nyomorúságok által meg-szegényedett állapottyára vétetvén-fel

Tódor

Tódor a felső időkben, ugymint 1585. efitendőben, csak hamar azt a Püspökséget, olyan bóldogul, olyan nagy forgalmatossággal, s. olyan kevés idő alatt, minden adósság alól nem csak fel-fabadította; hanem a' magáéval-is gazdagította, hogy a' körül-valók azon tsudálkoznának, az alatta valók peniglé útet-feretnék és tisztelnék. Merrugyan-is nem másoknak szokott mesterségek ferint, melyel az ég és a' föld ellen gyűtenek magoknak kintset; hanem olyan mesterségekkel, mellyek sem a' föld sem az ég ellen nintsenek, igyekezik vala meg-gazdagodni. Továbbá a' mellyekkel a' szegényeket, a' Vallást, az Ecclesiát, és az egész hazát meg-újította, ellenségit el-rettentette, és határiból ki-űzte, hiv barátit vigasztalra, a' tiszteletes mesterségeknek és tudományoknak földre tapodtatott bethűletit helyére állította, a' kegyelőségnek ingadozó gyakorlását fel-emelte, és öregbítette, tsendes békeséget az alatta valóknak, magának pedig és maradékinak örök emlekezetet szerzett.

Azt mondgya Masenius, hogy a' jeles Férfinak gazdagságának első oka és fundamentoma vólt, az ő Istenében mint mindeneknek kufejében és szerzőjében való bizodalma; a' ki az ő gondviseelésének örök-ké való törvénye szerint rendelte, hogy soha azokat el ne hadgya, a' kic ő benne biznak; kétség kívül ol-

vasta volt a Sóltár író Királynál amaz igiretet; *Biz-
zál Istenben és tselekedgyél jót, és lakozzál e földön, és
tápláltatol annak gazdagságával.* De tudta azt is,
hogy ennek az igéretnek Kezesse, a' Christus őtet meg
nem tsallya, midőn így ből: *Keressétek elsőben az
Istennnek országát, és mindenek hozzá-adattatnak tinek-
tek.* Innen vagy on hogy ilyen bódogul válalta-fel
a Paderbornumi Tartományban lévő, sok nyomoru-
ságtól el-nyomattatott, s-adóssággal meg-terhelteztet
Ecclesiáknak gondgyát, úgy hogy minekutánna az
Ecclesiái fenytéket tehetsége berint rendbe állatta vól-
na, csak hamar a' nagy adósságnak terhét le-tötte,
azt pedig Püspökségének jövedelméből. A' melly do-
log mostan is a' meg-találtatott szám-adásokból ki-
terítzik, mellyekben 79893. tallérokat fizetett-meg,
és azokkal mint maga pénzével az ő alatta valókat fá-
badságban állította.

De még ezzel sem elégedett-meg, tudniillik az
el-nyomattatott hazának váltságával; hanem azon fe-
lyül tellyes igyekezetivel azon volt, hogy azt mind
szent, s-mind külső világi alkalmatosságokkal meg-
gazdagítaná. Minekokáért a tudományoknak közön-
féges Tanuló helyének, (az egész Haza és Vallásnak
ékeiségére) fel-állítatásában vól borsálgalmatos, a' mel-
lyet is mind fáradságával, mind adománnyával az ő
nevének

nevének örök emlekezetire, és a Fürstenbergi család-
nak ditsőségére véghez-vitt, midőn a' közönséges os-
kolákat fel-emelvén, mellyekben az egyéb tiszteletes tu-
dományokon kívül, a' Philosophiát és Theologiát tani-
tanák, az ő Tartományában lévő Ecclesiákat, és a' Bom-
béd Tartományokat, örökké kösönendő jó-akarattal ma-
gához kötelezte.

A' szent Sacramentomhoz való áhítatosságnak, és
ugyan annak Isteni tiszteletinek nevedezésére, 23000. tal-
lérokat költött. Mellyeknek estendőnként való jöve-
delmét a' Canonicusoknak hasznára fordította. Az Istent
űlő Szűznek-is tiszteletiről meg-emlekezvén, annak tisz-
teletinek elő-mozdítására, 12000. tallérnál többet költött.

Továbbá Tódor meg-emlekezvén arról, hogy az ő
Püspöki-bottához hozzá vagyon kötve a' kötség igazga-
tásának-is veséje; és hogy ő nem csak első Pap a' szent
dolgokban; hanem a' külső dolgokban-is felső, ez iránt-
is nagy kintsek szerzésével vigyazott a' Közönséges-tár-
sásra. A' többi között, Fejedelemhez illő, és ő után-
na következő Fejedelmeknek-is hasznokra szolgáló két Vá-
rakat épített, *Neuhausumot* és *Wefelsburgumot*.
Azon kívül az ő Tartományában több épületeket, vagy
a' régiségből és romlásból meg-újított, vagy fundamen-
tumából látható alkatmányra fel-hozott.

Második ok, mellyel e' jeles Fejedelem meg-gazda-
godott nem egyéb, hanem a' Józan élet, és a' Bűkön
költés,

költés ; mert mint olyan Fejedelmi Püspök magát semmiben meg-fogyatkozni nem hadta ; de mindazonáltal minden gyönyörűséget és felettéb-való költséft utált ; hogy így a ki a' mértékletességről másnak törvenyt ad, maga ugyan-azt vagy nem tudni, vagy el-mulatni ne láttatnék. Azokat az Udvari kevélységnek és tékozlásnak tápláló erejét, mellyek inkább a' külső, mint sem Ecclesiához tartozó Fejedelemnek természetit mutatják, és a' Fejedelemnek minden háfna kívül költséget bereznek, el-távoztatta. Mértékletes élete volt néki, és betsüllet-hez, s Püspökhöz illendő Méltóságához alkalmaztatott, hogy gazdagságának tékozlásával, semmi vétet ne táplálna. Az honnan a' bujálkodást és háfontalan való tékozlást el nem fenyyedhette, a' mellyből a' jóságos tselekedetnek kárát, és a' kintsnek veszedelmét következni láttat. Jelen és nagy sokasággal kísértetett Fejedelmi ember volt házánál egykor vendége. Es midőn azok a' kik a' kérők közzül vóltanak, ástaltúl fel-kelvén, rédel járó úvegeckel a' bővebb italra edgymást édesítenék, edgy a' ki nem ihatott, hogy ő-is jobban ihatni láttatnék, a' pohárban maradt bort, az ablakon a' melyre támaszkodott vala, ki-öntötte. Mellyet midőn a' Thódor Fejedelem efében vött vólna, edgyet a' bolgai közzül hozzá küldött, melly által jelenti, hogy ő néki házánál az ő vendéginek jó tartására elég bora vagyon, de nints annyi, hogy az ő Várának árkat meg-tölthesse ; minekokaért a' bornak

öntözé-

öntözésétől szűnnyék-meg ; nem akarta azért hogy az ő Püspöki Udvara, a' nagy ihatóknak kortsomájává tétessék.

Harmadik oka volt az ő főlgainak jámborságok, és tanátsinak hűségek. Első ugyan a' jól rendelt Udvarban a' bölts Fejedelem, de ahhoz leg-közelebb való dolog az, hogy a' Fejedelem bölts embereknek tanátsokhoz és segítségéhez ragaszkodgyék. Minden Országok, Városok, Nemzetiségek, mind addig békefészes birodalommal voltak, a' míg a' jó tanátsnak ő közök helye volt. Azt mondgya *Salustius* a' Közönséges-társaságnak igazgatásárul : A' jó tanátsok penig a' jámbor és tökéletes életű embereknel rejtettek-el. Mivel-hogy a' többi majd mindnyájan a' magok hasznokhoz mérsékelik tanátsokat, és azoknak javallásában elmések, mellyekkel nem annyira a' Fejedelem, mint a' magok javát látták öregbülni. Az honnan a' *Moses* Ipa *Jethro* az ő Veinek, mikor már az Izraél népének minden méltósággal eleiben tétetett volna, ezt adgya tanátsul. *Válasz se magadnak az egész nép között bölts és Isten-félt férfiakat, a' kikben legyen igazság, és a' kik a' fősvénységet gyűlöllék, és ezek között válassz a' kik a' népet ítéllyék. Mos. 2. K. 18. Részében.* Ezeknek válaszában igen vigyázó vala a' *Theodoricus* Fejedelem, tudgya vala kire bizná lelki-isméretit és titkos dolgait,

kiket hívna a Tanácsban, ugymint a kic idejeckél, látott dolgockal, tudománnyal, és jóságos-tselekedettel híresek volnának; a kic a Tárháztól való fámverést, az adónak bevételeit, és annak ki-főlgáltatását tselekednék. Ezekre ugy alkalmaztattya vala edgyik szemét, hogy se az ő szabadságoknak mindenben engedni, se peniglen bőségségeken és tökéletességeken tellyeségeffen kételkedni ne láttatnék. Innen lőtt az, hogy az ő Tiftei se bősézségségből az alatta valókon a pénzt ki nem tsigázták, se peniglen gondviseletlenségből el nem mulatták.

Es nem-is annyira javallotta a sok főlgákat, mint az hiv főlgákat. Az ő késérése nem hoszszu és nagy-ságos pompával vőlt ékesítve; hanem az alatta valóknak ártatlanságokat és hozzája való szereteket, gondolta az ő testének erőis őrizőinek: és valami az Udvarnak bujaságára hafzonsálanul kél, ítélte hogy azt az Hazának és az Ecclesiáknak szükséges dolgaitul vonnyák el. Melly dolog, minden szükségre való kési kénsthez és erőhöz mennyit adott légyen, azok a Fejedelmek megtanithatnak, a kiknek felettéb fényes Udvarek lévén, kénstseken meg-fogyatkoztanak, gyakrabban az okos emberek előtt nagyobb gyalázattyokra, mint sem a bolondok előtt tíftelességekre.

Negyedik

Negyedik oka volt, a' gonosz embereknek meg-bűn-
 etések, és azoknak az embereknek a' kic à Közönse-
 ges-társaságot à pártolkodó embereknek hamis tudo-
 mányokkal meg-zavarják, idején való ki-vettetések. Ő
 ugyan felette szeretője volt a' békeféségnek, és hogy a'
 békeféségnek mesterségivel pénzt gyűjthetni, az hadi-
 dal peniglen el-költhetni, jól tudta. Még-is mind-
 azonáltal midőn a' lassan lassan bé-férkező méte-
 tal észében vőtte volna, hogy az ő alatta valói ellene
 pártot akarnának űteni, az igaz okból származott ha-
 dakozást inkább válaftotta, az helytelen való békeféség-
 nél. Az honnan gyakor beűdben forog vala ő előtt
 ez a' *Disticon* :

Arma procul jaceant, tamen est fas sumere bellum.

Quando aliter pacis non licet arte frui.

Távul járjon a' fegyver, mindazonáltal szabad
 hadakozni, mikor másképpen békeféségben nem élhetni.

Hamar időn való el-költésével annak-okáért az ő
 kéntsénck, nagy, de rövid alkalmatosságot szerzett,
 javainak öregbitésére : fegyverrel hirtelen az orfzágos
 meg-zavaró lakosok ellen álván, és à boműdságoknak
 tsalárd és alattomban való igyekezeteket elrontván. Nem-
 is vőlt nehéz dolog az olyan Fejedlemnek Vitézeket be-
 rezni, a' kinck gazdag Tárháza vala. Az honnan az
 hadakozás hamar el-végződvn, à maga alatt lévő áru-

lőkat engedelmeiségbé, és a' főmbédságban lévő utánna ólalkodókat, félelemben tartotta, és ísmét meg-tsendesítvén Tatományát, a' főkott jövedelemből kentsét megszerzette.

Ötödik oka vőlt, a' Fejedelemnek alatta-valóihoz valo nagy szereteti, a' kiknek javokra és hasnokra magát egészen adta, nem-is annyira gyűjt vala magának kentsét, mint az őveinek: ugy hogy a' szeretet miatt nem egyébre nézve láttatik vala pénzt gyűjteni, hanem hogy othon ülven és magát meg-tartóztatván, az Hazának búkságére költené, és a' mellyeket aprónként edgyéként fedeggett, azokat valami nagy és hires dologban a' Közönséges-társaságnak és Ecclesiának hasnára fordítaná. Melly elméjének jó-akattyával azt nyerte, hogy az ő alatta valói-is őtet nem kisebb szeretettel szeretnék. Innen mind a' két rébről edgyiknek a' másik szerettségének öregbítésére, igen nagy haszon fármazott.

Hatodik oka vőlt, a' szegényeknek való adakozás, és az alamisnára valo nagy gondviseles. Ugyan-is semmi a' mit ember ki-ád, nagyobb hasonnal és ulorával, ennél nem tér vissza. Maga a' Fejedelem valóságossan hogy ezt a' dolgot próbálta legyen, ezen beűbedeckel gyakorra bizonyította: *Semmi pénz énnékem nagyobb hasznat nem hajtott, mint a' mellyet a' szegényeknek adtam.* Minekokáért arra olyan kiváltképpen valo gongya vőlt, hogy mind addig-is az éket asztalára fel-vitetni nem engedte,

gedte, míg elsőben 10. embereknek a' kic házoknál kiváltképpen búkölködtenek, az ő házatul ételt nem szolgáltatának. Hasonló búkségben lévő más 12. emberekre-is esztendőnként gondot-visel vala, a' kiktől megkívánta, hogy a' fent misén mindennap jelen legyenek, és az Istennek az egész hazának javaért könyörögjenek. Ezen kívül minden napon sok koldusok mennek vala a' Fejedelem Udvarában, a' kiknek-is tiszteltéggel pénzt adnak vala. Azon-közben *Seduliusnak* ama mondásának igazságát, meg-tanulta vólt a' Fejedelem. *A' melly pénz, akar melly alá-valo szegénynek képeben a' Christusnak adatik, a' károkban nevededik; el-hintetvén, megtartatik; el-vész, hogy meg-maradjon.*

Ezeckel az elközöckel a' szorgalmatos Fejedelem olyan nagy kénstet gyűjtött; hogy a' kinek gazdagságát az előtt senki nem tudta, és a' kinek az hadra vagy békeségre valo erejét meg-utálta, az hertelen, az ő ellenségi előtt rettenetessé, és az ő baráti előtt, igen kívánatossá lött.

X I I I. R E S Z.

*Az esztendőnként valo Gabonának gond-viselése,
a' Fejedelemnek tisztéhez tartozik.*

A jó igazgatásnak nagy része, az esztendőnként-valo gabonának gond viselése.

Az Olaszoknál pelda-beszédben vagyon, *A' jó ural-*
K 3 kódás

kedésnek jelei ezek: ha kenyér van a piacon, igazság a Törvény székben, és mindenütt bátorság.

Cosmus Medices a ki az hazának Attyának mondatott, mikoron edgy embert el-küldött volna a Bono-
niai Fejedelemségnek vételére, a Közönséges-társaságnak igazgatásának több törvényi között, kiváltképpen ez hármat mondgyák, hogy mondotta volna: tudni-
illik, hogy az esztendőnként való gabonákra gondos tar-
tasa, mindenkinek minden személy válogatás nélkül igazságot szolgáltatna, és a más ember feleségétől ma-
gát meg-tartoztatná.

Christiernus a Daniai Király szokta való mondani: Az ország hajó, mellynek kormányja a kenyér. Ugyan annak a Királynak az ő nemzetséges Czimerében vőle edgy hajó kormányostul, a melynek nyelén vőlt edgy kenyér ki-rajzolva, ilyen irással: őstve-közös meg-rony tudniillik a barátságot egybe-köti, az ellenséget pe-
dig meg-ronyja.

XIV. R E S Z.

A Fejedelemség az egymással való kereskedésnek kedvezni kell.

A ki a Közönséges-társaságnak eleiben tétetett, azt mondgya *Perezius* a közönséges Törvényről az Könyvében, hogy a Kalmárságnak kedvezni kell, és az elő kell mozdítani, mert azokbul való adó, a
mellyeket

mellyeket ki és bé hordanak, a' Tárházat neveli, a' Kőlséget gazdagította, és minden unalom nélkül a' felvetett adót megfizeti. Ezt jól tudgyák a' Bata-vusok, a' kic az ő kitsiny határookban, tsak az árúbul és tengeren kerefett kintsbül erős hadakat tarthatnak. A' Frantziáknak is sem arany, sem ezüst Bányájok nincsen, még is mindazonáltal az árú-marhákbul, és mesterségeffen tsinált edgyetmásotskákbul gazdagságot gyűjtenek. A' Spanyolok penig a' kic nagy munkával és veszedelemmel e' Világnak mészszevaló részeibül gyémántot, drága gyöngyöket, fű-szerbámokat és fok egyéb kintseket hordanak, azokat, hijában való és semmire kellő árú-marhákon el-tserélik, és magokat meg-fzegényítik. Az aranyat és az ezüstöt a' Genua-bélieknek küldik, és azon felyül fok tseré pénz is fizetnek. Egyéb Tartományokban gyapjat, felymét és vasat küldenek, és azoktúl az idegenektül tsináltatott munkákat meg-vészik drágán, az oda való vitelért és a' mesterségért. Inkáb jobb olyan mester embereket ott táplálni, és jutalommal oda édesgetni, a' kic az othon termő marhákbul szükséges edgyetmásokat tsinállyanak: így a' pénzt is az országbul ki nem hordanák; hanem inkább másuñan is bé-vinnék, avagy más hasznos marhákkal, nem azokkal tserélnék el, mellyek tsak a' pompára és bujaságra valók. Mellyekről

panaszol.

panaszolkodik Tyberius *Tacitus*nál, az ebtendőnként esett dolgokról irt 4-dik Könyvében. *A' kővekért a' mi pénzünket az idegenekhez, vagy ellenségeinkhöz hordgyák.*

XV. R E S Z.

A' Fejedelemnek nem kell költsön pénze kérni, s-magát adóztatni, a'vagy idején meg kell fizetni.

AZ adófságnak a' Fejedelemtől távol kell lenni, mert a' Közönséges-társaságnak *phthifisse* száraz-betegsége.

Bodinus a' Közönséges-társaságról irt 6. Könyvének 6-dik Réfében böltsen mondgya: *Nintsen úgy mond a' Közönséges-társaságnak semmi veszedelmesebb, mint mikor a' Fejedelem sok adófságot rak-fel; mert valamellyiknek meg kell lenni, vagy a' Tárháznak és a' közönséges kintsnek kell el-pusztulni, ha az usorát meg kell fizetni, a'vagy pedig a' Fejedelemnek meg kell magát hazudni, és a' magános embereknek javát fel-prádálni.* Az honnan igen böltsen intette, *Maximilianus* a' Bavariai Hertzeg az ő fiát. Hogy a' mennyire tölle lehetné, meg-óná magát az adófságtól, és ha szintén a' főükség kíváná-is hogy mástól pénzt kérne, azon lenne hogy mennél hámarébb meg-fizetne, a'vagy csak a' meg-fizetésben ne lenne lágy s' késedelmes, annál inkább ne legyen

ne legyen hitetlen ; ezt ugymond bizonyítfon megtudgyad , az ufora az adófnak meg-érzése nélkül , minden javait felyúl-múllya , és ha à napjára meg nem fizet , mint à fű meg-eméftu , és à mi rútabb a' kéfedelmet és tehetetlenséget , avagy kétedelmes hitetlenséget , alattomban valo bídalommal vádollya . Hijában veted à megfizetést maradékkodra , ha az adófságot mellyet magad kértél-fel , meg nem fizeted , mert könnyen követ tégedet ő , a' meg nem fizetésben . Ezeket az Hertzeg befűelli .

X V I. R E S Z.

Az adónak fel-vetésében való rend-tartás a' Fejedemet illeti .

HOgy adótadgyanak a' Közönséges-társaságnak fűk-séges , mert sem à nyugalom fegyver nélkül , sem a' fegyver föld nélkül , sem à föld adózás nélkül , meg nem lehet .

Az adóra két dolog kívántatik , à Fejedelemnek fűk-sege , és az alatta-valóknak hivsége ; amannak elől kell járni , ennek edgyűtt kell járni .

A' Fejedelemnek az adónak fel-vételiben nem kell felettébb keménynek lenni ; hané az időnek fűkségét , és az alatta valóknak nyomoruságokat , meg kell tekinteni .

Jaj azoknak a' Fejedelmeknek , à kic à fűgénységen nem à fűkséghez képest , hanem az ő bujaságok fűzerint vetik-fel az adót ,

Az övéi között Dariusznak rosi emlékezete vólt, mert az adónak fel-fedésében felettébb kemény vólt. Az honnan a' Persák azt szoktak vala mondani : Darius *Kalmár* vólt, Cambyfes *Ur*, Cyrus *Atya*. Mert Darius mindenütt a' nyereségre vigyázott. Cambyfes darabos és kedvetlen vólt. Cyrus peniglen szelid, és az alatta-valóinak szeretője.

Mint az a' nedveség melly a' myrha nevű fátskábul a' napnak ereje által nyomattatik-ki, nemesb annál, a' mellyet vassal fatsarnak-ki; ugy a' Kőrségen az az adó ditséretelesebb, mellyet a' lakosoknak szeretetek ad; és nem az, mellyet az erőszak és félelem teker-ki. Azt az adót minden nehézség nélkül fizetik-meg a' köz népek, mellyet a' Fejedelem maga fájdalmával vét-fel a' népre.

Első János, Castellának Királya (*Rosinus* mondgya) hogy mind annyiszor gyázban öltözött, valamennyiszer az ő alatta-valóira adót kellett fel-vetni.

Most más dolog vagyon. Mert ma nem a' Fejedelmek, hanem a' Jobbágyok gyásfolnak, midőn minden kedvezés nélkül vetik-fel az adót, és keserves erőszakkal tekerik-ki. Az honnan nehezebben viselik-el az uralkodónak fősvénységét a' Jobbágyok, mint sem a' szolgálatot, a' mint történt a' felső időkben Belgiumnak Tartományiban; mikor Albanus Hertzeg minden javainak tized részét az adónak nevezeti alatt el-vőtte: az honnan nagy zűrzavar támadván, sok nyomoruságok következtenek.

keztenek. A' melly adó nehéz a' Jobbágyoknak, gyakorta sokkal nehezebb a' fel-/zedőknek.

Ez előtt nem sok éltendővel, midőn az Argentinai Magistratus némely emberek javallásából az hidnak vámját akarna öregbiteni, és azt a' Kőtség midőn megtudta volna, aza' ki ennek a' tanátsnak szerzője volt, hogy életét meg-tarthatná, tisztit el-hagyván, a' Városból elmenni kényszerítettett.

Franziában IV. Carolus Királynak idejében, az eladó marháknak huszad része adó gyanánt vettetett vala fel. Melly terhet a' Városok nem akartak viselni; a' Király főlgai pedig ellenben-állanak vala. Midőn annakokáért Parisban a' kerti veteményeket áruló piatzon, edgy Aßfony tormát árúlta. A' Király adó-fedője edgy pénzre kíván túllé. Az Aßfony a' körül-állóknek segítségét kívánja. Nagy öfve-futamodás lévén, az adó fedő a' sokaságtul le-nyomatik, és öfve-rontatik. A' fegyvertelen Kőtség a' Város házában erőt tévén, és az ajtót le-rontván fegyvert fog, öfve-zavarodván és fel-bódulván a' fegyveresek miá az egész Város, valamennyit találtnak a' Király adó fedői közzül, ön pörölyöckel ölték-meg őket.

XVII. R E S Z.

Hogy a' minden-féle értz nemből arany változtatásra tanító mesterség, a' Fejedelmeknek nem hasznos.

Nem használ hogy a' Fejedelmek (kiváltképen a' kiknek kevés pénzek vagyon) a' minden-féle ér-

értzet arany változtatására tanító mesterségben, magokat úgy gyakorolják, hogy az által meg-gazdagul-lyanak. Mert az a mesterség nem a gazdagságra, hanem a bűkségre való út.

Annak a mesterségnek kezdeti hazugság, közepi csalárdság, vége pedig kóldulás.

Az értzet arannyá változtató mester, midőn aranyat keres, el-veszti az ezüstöt-is.

Az olyan mester ember gyakrabban tsinál az arany-bul nem aranyat, mint sem a nem aranybul aranyat.

Az honnan némelyek mongyák, hogy az a mester-ség a teremtésnek ugyan valójában ellenébe-tétetik. Mert minthogy az Isten semmiből mindeneket teremtett, ugy ez a holt-űzenekből munkálkodó mesterség, mindenek-ből semmit tsinál.

Mit nyernek hát az olyan mester emberek? bizony nem aranyat, sem nem ezüstöt. Az olyan mester em-bernek kevés van a' ládában. Mit nyernek tehát? Edgy ember nyájjasan felel-meg, az olyan mester embernek nyeresége őt *Fumus, Fator, Fatigatio, Fastidium, Fames.* Az az: *Fájt, Bűdösség, Fáratság, Unalom, Ehség.*

A jó és igaz értz nemet arannyá változtatásra ta-nító mesterség az, mikor a' jövedelemnek nagy, a' költségnek pedig kitsíny *Laisroma* vagyon.

XVIII. R E S Z.

A Fejedelemlnek mulatságáról.

A sok nehéz gondok miatt meg-fáradott Fejedelemlnek, bintén olly bűkségefek à maga mulatsági, mint az idégnék a' meg-tágítás. De à felettébb valók à Közönséges-társáságnak ártanak. Hogy penig mértékletefek, és mind à Fejedelemlnek, mind penig a' Közönséges-társáságnak hasznosok legyenek, négy dolgok láttatnak bűkségefeknek lenni. Elsőben hogy à Fejedelem mulatsági à Kegyetségnek gyakorlásával, és a' Közönséges-társáságot néző dolgokkal edgyben-köttefsenek, ugy hogy edgyik a' másiknak néminémű képpen köziben vetefsék. Másodszor hogy a' Fejedelem az ilyen maga mulatságiban rendet tartson, és magát meg-mértékellye; ugy hogy, se méltósága gyönyörködtetését, se peniglen méltóságát, s-hivatallját, maga gyönyörködtetése meg ne tsa. Harmadszor hogy à maga mulatsága ne legyen à közönséges jónak hátra való maradásával és kárával. Negyedszor hogy az legyen bátorságos, és à Fejedelmet valami vesélyben ne éjtse.

Az első meg-tartotta à bódlog emlékezetű III. Ferdinánd Császár, à ki midőn egykor Caraffát à Nunci-us Apostolicust kérdené, mint tetfsenek ő néki az ő önekeksi és musikafi? Felele hogy mindnyájan felette

nagyságosok; de ha a dolog rajta állana, meg-parancsolná, hogy a Templomban a felettéb- való hoszúsággal az halgatóknak ne ferzenének únodalmat. A Császár el-mosolyodván, mond; hogy három dologkal meg nem elégedhetik. A szent dolgoknak gyakorlásival, a Közönséges-társaságrul való tanácskozással, a vadásásban való verétrekezéssel.

A másodikban híres vala a Daniai Király Fridericus, a ki akarván a gondok miatt el-fáradt elméjét mulatni, gyakran Királyi semélljét mint-edgy le-vezetkezvén, baráttyait nyájas és tréfás bebesédekre, és egyéb elmének lágy vidámítására hívja vala: kérvén őket, hogy velle edgyütt keveset tréfálgodnának, és kedvesen nyájaskodnának, míg a Király otthon nem vólna. Mikor eleget jádzodtanak vólna, Királyi méltóságát fel-öltözvén, Hallyátoké barátim ugymond? hadgyuk-el a mulatságot; mert a Király meg-jött.

Az harmadikban vétett Emmanuel Carol a Sabaudiai Hertzeg, a ki mikor vólna közönséges játéknak és táncznak nézésére, vagy abban edgyütt munkálkodó személy-is, meg-vissik hogy már az ellenség közel vagjon, és Camerinumot-is meg-vette; s nem akart onnét el-menni, miglen végit nem látta a játéknak.

A 4-dikre tarrozik a maga életének nagy veszedelmének meg-gondolása, a melyben II. Maximilian

Auslriai

Ausztiai Ertz Hertzeg, és annak utánna Csásár, Spanyol országban esett vól.

Midőn az V-dik Carolus Imperator, és egybér-s-mind Spanyol Király, Német-országban a fel-háborodott dolgokat tsendésitené. A' II-dik Maximilian Ausztia Ertz Hertzeg, okos, elmés és egyéb jóságos tselekedeteckel megékesíttetett Fejedelem, Spanyol-országnak és több bismbéd országoknak igazgatására hivattatott. Az holott midőn maga mulatságára, vagy testének gyakorlására Granata nevű Városhoz ment vólna vadászni, és edgy előtt futó Vadnak üzésére fel-gerjedett vólna, és az ő seregétől messze távozott vólna, társaitul el-hagyatván, a sűrű berkekben sokáig csak maga egyedül tekergett. Es midőn az érfaka el-közelgetett vólna, félvén igen a fenavadaktul, es magának bátorságos helyet keresvén, lát messze edgy páztori kalyibát, s-meg-sarkantyúzván lovát oda nyargal, az holott a Pásztor fines képpen tífelségesen fogadvár, lovárul le-áll, és a kalyibában bé mégyen. A' Pásztoron kívül abban a kalyibátskában laknak vala, a gazdának fia a melly erős Iffiu Legény vala, és akar mely vétekhez való kezdésre hajlandó, s bator, és a Juhásznak felesége, kitsiny leányával, és menyével egygyütt, melly az előtt nem sokkal ment vala a Pásztornak tseléde közzé. A' Fejedelem, midőn ő néki vékony vatsorátskát készítenének, a tűznél ült, nem félvén semmi gonosztul. Azonban midőn a Pásztor és az ő cselédi a

Fejedel-

Fejedelmet nem esmérnék, és maga is ki vólna, senkinek ki nem jelentené; gyanakodnának mindazonáltal az ő drága ruháirul hogy valami nagy és gazdag ember vólna; a nagy praédának örülven, az ő veszedelméről gonosz tanácsokat tartanak. Annakokáért vatsorálván ő, abban a boros házatskában melly rosz és a régiség miatt rothadt és farkából ki-cselt és hasadozott ajtaja lévén, nehezen zárlatik vala bé, neki ágyat vetnek, és a melyek a nyugalomra szükségesekek, el-készítik. A' mellyek midőn lennének, a Pásztor fiának új menyetskéje, a cselédnek intésiből és futkosásiból cseben vévén a rosz tanácskozást, meg-őánván az isméretlen jó Fejedelemnek forsát, avagy meg-indulván e' dolognak iszonyukegyetlenségén, a veszedelmet Maximiliánusnak melyben forog vala, meg-jelenti. A' ki jól lehet (vallást tévén kitsoda légyen) könnyen el-távoztathatta vólna a reá jövő veszedelmet, mindazonáltal inkább akarta maga erejére magát bizni, mint sem azoknak hitelekre, a kiket Istenteleneknek és hitetleneknek lenni egyſter meg-próbált vala. Minekokáért bé-vitetvén az házban, a véren-folyó gazdátul, mellyet ő nékie veszedelmére készítettenek vala, jól bé-zárja az ajtót, és az ajtóra vonván a' nehezebbik ládat, az erőfak tévők ellen puskát véſen kezében, és ugy bátran várja a' dolognak kimenetelét.

A' Pász-

A Pásztor midőn látta volna, hogy ő az út és a vadászat miatt el-fáradott, mikoron gondolná hogy az álmotul el-nyomattatott volna, lepteiben az ajtóra mégyen, és kezével az ajtót próbálván be-zárva talállya. Melly midőn ő neki reménsége felett esett volna, kéri à Fejedelmet hogy az ajtót nyissa-meg, mert ő akarna à ládából valami lepet ki-venni; kinek à Fejedelem felel: Távozzál-el úgy mond à te alkalmatlan forgalmatóságoddal; már énnékem à ki à nyugodalomnak és álomnak adtam magamat, nem terítek hogy az ajtót meg-nyissam. Osztan amaz elsőben haragudni, kiáltani, panaszkodni, végezetre fegyvert fogni, erőszakot tenni, annak utánna még halállal-is kezdette fenyegetni, hogyha az ő házat neki meg nem nyitná. Es immár à Pásztorok kezdtették volt az ajtót farkából ki-vetni, és annál-is inkább az ő tanácsokat véghez-vinni, mivel hogy eszékben vőtték volna hogy az ő tanácsok ki-nyilatkozott. De à bátor Fejedelem midőn látta volna, hogy az ő dolga rosi karban volna, az ajtóra tartván à puskát ki-lővi, az ajtót által-lővi, à Pásztor-t-is meg-lővi, és hertelen à ládát el-vertén, és az ajtót meg-nyitván ki-szökik, a Pásztor fiát le-vágja, à Pásztor szolgálját meztelen fegyverrel kergetvén, meg-futamtattya. Még-is mindazonáltal nintsen minden veszedelénélkül; mert à Pásztor fe-

leségének kiáltozása és a szokatlan zenebona miatt, a környül lévő Pásztorok a kic akkor ott valának, nyilakat ragadozván egybe-gyűlnek, az házat fegyveresen környül-állják, az iffiu Fejedelmet halálra keresik. Ő pedig a Parasztoknak dühösségektől méltán félvén, hogy ő a Spanyoloknak Fő igazgatója, nyilván bizonyitva, és halállal fenyegeti azt, valaki ő ellene erőszakoson fel-emelni merésznélne az ő kezét; ha neki nem hinnének, őtet mindgyárt meg ne öljék, halasztván a Magyistrátusra. Azok, a Fejedelemnek Uri természetitől és álhatos kérésétől meg-győzöttetvén, könnyen el-hiszik vala, hogy ő volna a kinek magát mondgya vala lenni; de még-is hogy az ő parasztszokásokat ne láttassanak le-verkezni, az Iffiu Fejedelmet meg-fogván meg-kötözik, és így meg-kötözvén a Somféd Városnak Birájához viszik. Már némelyek a Fejedelem katonái között oda-érkeztenek vala, őtet szorgalmazóssan keresvén, a kic midőn látták volna hogy meg-kötözték és méltatlanul bántanak vélle, csak kevesen múlt hogy a parasztoknak izetlen és zenebonás seregére nem rohantanak. Végezetre ezek el-érkezvén, minden dolog a mint volt ki-nyilatkozot, és a kic ennek a gonosznak vóltanak tudói, méltó büntetéseket el-vőtték; az új menyetske pedig a gonosf szándéknak ki-nyilatkoztatásáért nagy ajándék.

ajándékkal meg-ajándékoztattott. *A Dávid Frélichius Historiájából* jegyezzük ezt meg :

Magokra vigyázzanak a Fejedelmek, hogy midőn a vadászásban fene-vadakat fognak, a fene emberektől meg ne fogattassanak.

XIX. R E S Z

Hogy a Fejedelmek a játék dolgokhoz rendeletlen és feletteb-való indulatsttyokat meg-zabolázzák.

Minden indulatoknál leg-bolondabb a rendeletlen szerezet, a melyről még a nagy Fejedelmek sem mindenkor úressék. Nyilván-való lében ez, némely Indiai Fejedelmeknek példájából, a kic a fejer Elefántot nem csak arannyal, de még vérecekkel is betsüllik.

Mondgyák hogy a fejer Elefánt igen ritka állat, az honnan igen drága-is. A kinek ilyen fejer Elefántya volt Indiában, fejer Elefántnak Urának írta magát. Melly Titulus igen tisztességes és irigységes, mellyért nem csak egyfér, sok ember-vér omlott-ki, hadakozván az egymást üző Királyok a fejer Vad állatért mind addig, miglen az ő vérektől meg-veresfedvén vagy meg-állanának, vagy el-esnének. Es a mint *Ferdinandus Mendozius* írja, a Sornao országnak Királya a fejer Elefántban kevélykedett. Mellyet hogy el-nyerne a Brama Király, 300 ezer fegyvereseket ho-

zott ki az hártzra, gondolván azt, hogy az hadra nem hijjában költene, ha az ő ditsóségének és méltóságának öregbítésére, a fejer fene vadat el-nyerhetné. De semmit sem nyert velle; mert ki-fzakadván, és a seregnek harmad részét el-vejtven, az honnan jött, oda kényszerített vissza-menni.

E' dolog tselekedte, hogy az Elefánt, annyi költségnek materiaja, és olyan vér-ontásnak oka, még meg annyival kedvessebbé lőtt a Király előtt. Minekokáért az a Vad soha közönséges helyre ki nem vitetik vala, nagy pompa és fok kísérek nélkül, a minéműt a meg-említett *Mendoza*s mondgya hogy látott valaha, mikor az a Királyi állat a folyó vízre és feredőre mégyen vala, a Fő fő rendek nagy sereggel elől-mennek vala, egy részt, ugyanint 160. lovakon, edgy részt pedig 83. Elefántokon. Ezek után mégyen vala a fejer Elefant, sok arannyal és ezüsttel meg-rakattatván, felette-tartván a napnak sugári ellen, felyemből tsinált 24. árnyék-tartókat.

Ennek az orrán volt aranyas Golyóbis, mellyen a Világnak kereksége vala, és hogy mind erőfaktul s-boszfzu-állástul bátorságos lehetne, két felől a két oldalát három ezer fegyveres Vitézek vőtték vala környúl. Nem volt búki a musika férfiamoknak-is, minden utczák nagy kiáltástul és örvendezéstul zengenek vala. Továbbá a sereget rekeftik vala bé 40. Fejedelmek, a kik mind Elefántokon ülnek vala.

Minde

Mindenütt valamely felé a pompa mégyn vala, a falak drága kárpitokkal valának fel-ékesítetvén, valamennyiser az Eléfant meg-áll vala, senkinek nem vala szabad lábát meg-mozdítani; mikor penig (tisztességgel legyen mondván) vizellik vala, azt arany medentzében vévén, az országnak Fő rendeihez küldik vala, a' kik azzal szokták vala magokat meg-mosni. Végezetre minthogy az emberek között semmi bódogság nem állandó, a' Király kedves és drága Eléfantya is meg-hólt, az egész népnek keferűségére, mellyet edgy egész holnap alatt az egész országban hullatott könnyhullatások eléggé bizonyítottak, A' Király az Eléfantnak nagy halotti pompát csinált, annak temetésére 24. ezer koronás aranyakat költvén..

XX. R E S Z.

A' Fejedelemmek el kell távoztatni a' felettebb-való bujaságot.

Rut dolog, a' mikor a' Fejedelem a' bukálkodóknek fájdalommal-való veritékeket, a' bujaságra költi. Így áll *Maximilianus* a' Bavariai Hertzeg, az ő fiához *Ferdinandushoz* való intésében. Melly mondáshoz hasonló az Arragoniai bölcs Királynak *Alphon-susnak* mondása: *Íó Fejedelem, a' kinek az ő Jobbágyi a' fejében vannak, jobb a' kinek szivében vannak, leg-rozsabb a' kinek az hasában vannak.*

Az olyan nagy hasú Fejedelmek telhetetlenek ; mennél többet esznek , annál többet kívánnak és falnak fel.

Salamonnak, mikor a' bujaságra fordult , semmi kints nem volt elég , jóllehet egyféri hajókázással (melly három estendőnként leßen vala) Ophirbul négy száz talentum aranyakat vészen vala bé. Kezdette azért az országot szantzoltatni , melly a' fia alatt el-is pártolt.

Az Angliai Király VIII. Henrich , nagy fősvénységéből és bujaságából a' Királyi kintset el-költvén , a rettenetes adóztatásra fordul ; de mikor e' sem volna elég , az Ecclesiáknak kintseihez és javaihoz nyult , és az ő fogai által , Királyi kívánságának szabadsága berént , úgy pusztított köztök , hogy javoktuk meg-fosztván , edgy estendő alatt (szolgálván neki az hamistudomány-is) tíz ezer Templomokat fordított ki ; még-is a' Királyi kintsetnek nagy szükségében holt-meg. Tsuda , de gyakran példákkal próbált dolog. Némeltyek osztogatják a' magok javait , és gazdagabbak lesznek ; némeltyek a' másét el-vonnyák , még-is szűkölködnek. Peld. Könyvnek 2-dik Révében.

X X I. R E S Z.

A' költéség iránt a' Fejedelemnek közönséges törvényeket kell szabni.

A' mi eleink az illendő költés felől (azt mondgya Tacitus az estendőnként esett dolgok Historiájának.

jának 3-dik Könyvében) sok törvényeket találtak; de némelyek feledékenységből, némelyek (à melly nagyobb véték) meg-urálásbul el-töröltetvén, à bujaságot bátorságosabbá tötték. De mivelhogy à törvények à beteges és meg-bomlott Társaságnak orvossági, à Fejedelmet illeti, à ki a' Közönséges-társaságnak feje, hogy a' költség felől avagy új törvényeket ferezzen, avagy à régieket helyre-állassa, a' mellyekkel meg-zaboláztassék à vendégségben és ruhában való bujaság, és fegyver viselés; à temetéseken és lakadalmokban való terhes és káros pompa, és egyéb tékozló s-haflontalan költségek, a' mellyeket a' tsekély értékű emberek tselekefnek, az aranyas kantárookban (à mint áll *Perezjus* à közönséges Törvényben) kotsikban, szánokban, bogláros szablya sijnakban, farkantyukban, selyem és bársony ruhákban, mellyek arannyal és ezüsttel vannak fűve, metczett arany-marhákban, és ezüst házi eszközökben, mellyek az ételhez készítettetnek, à melly dolgokra gyalázatosan el-költik azt, a' mi à közönséges pénzre elégséges volna, el-költvén, a' pénznek materiáját fogjattyak: úgy hogy felő, hogy elfogyván a' kents, a' Kőtség nagy vétkekre ne vetemedgyék, mellyek miatt à Közönséges-társaságnak tsendelése meg-háborodgyék. *Lésnek* (ugymond *Arisztoteles* à Politiárúl irt 8-dik Könyvében) a' Közönséges-társaságban változások és pártütések, mikor az emberek tékozlva élvén a' magok jarát el-költik.

Az hon-

A' honnan a' Közönséges - társaságnak hasznosnak ítéli lenni Aristoteles, ha a' költséfről szerzett törvények rendben-hozattatnak. A' mellyet meg-próbáltanak Frantziában Philippus Pulcher, IX. Carolus, II. és IV. Henrich, Német országban és Belgiumban az V. Carolus, a' ki a' selyem köntöst csak bizonyos személyeknek engedte megviselni, nézven az értékek és tisztétségnek mivoltára, és minden bujaságot meg-tiltott. Bizonyára Fejedelemhez méltó gondviseles, vigyázni arra, hogy a' gazdag és hirtel jeles Familiák nagyra-való vágyakozással meg ne esse-
nek. Tacitus az ebendöntként eső dolgok Hist. 3. Könyv.

XXII. R E S Z.

A' Fejedelemnek a' felettéb-való fősvénységet és szükön költséit, módgyával-való adakozással kell meg-jobbítani.

A' miképpen a' mód nélkül-való adakozóság a' Fejedelemnek, úgy a' felettéb-való fősvénység a' Bolgáknak, sőt az egész Közönséges-társaságnak árt, ha hinni kell ennek az Aurelianus Csásár mondásának: *A' Közönséges-társaság igen jól igaz gattatik arannyal és vassal: az az adakozó és erős kézzel.* Livius azt ítéli, hogy semmi dolog nintsen a' mellyhez az emberek hozzá ne kezdgyenek, ha azoknak nagy igyekezetinek nagy jutalmakat ígérnek, és ha a' Fejedelmektől azok nekik meg-adattatnak. Az adakozással mint egy erős gyémánt kötéssel.

kötéllel à Jobbágyoknak fíveket à Fejedelmek magokhoz tsatolliák.

A' meg-gazdagodás a' Fejedelemnek irigységet, a' meg-gazdagítás jó ked-vességet szerez. Te ha nem adsz semmi vagy, azért adgy, meg-lásá kinek adsz.

Tudom hogy némely Fejedelmek à szegénységet forgattyák. De nem tudom ha illik-e à Fejedelemhez a' szegénységgel magát mentetgetni?

Soha nintsen az, hogy a' Fejedelemnek ne legyen mit adgyon, csak legyen adakozó a' Fejedelem.

Meg-emlekezzenek a' Fejedelmek, hogy az adakozás legyen amaz arany horog, mellyel az embereknek sziveket szoktuk haláfní.

Az ajándékkal meg-fogattatik az ember, mint horoggal a' hal.

Szükség peniglen hogy à Fejedelemnek adakozása legyen ajándékon, mellyért vissza-adatni semmit ne reméllyen. A' minémű adakozás à mi időnkben à fejer Hollónál ritkább.

Sokan adakozóknak láttatnak, de nem azok, mert kerveket adnak, hogy drágábbat kapjanak; adnak juhot, hogy ökrös szerezzenek.

Ezekről az emberekről szokták mondani: *Orum dant nulli nisi sit retributio Pulli.* az az: Senkinek tyuk-monyat nem adnak, ha ők Pislens nem adnak.

De ez a nyereséget váró adakozás, a' minthogy rosz földművelőknek tulajdona, úgy a' Fejedelmeknek' jeles elméjüket semmiképpen nem illeti. Effelett a' Fejedelének adakozásának mértékletesnek, és minden tékozlás kívül valónak kell lenni. Mert a' tékozlás a' szükségnek és a' szegénységnek bomlásá. Mert a' minthogy a' mértékletesség kintserűerez, úgy a' tékozlás a' keresett kintset elvesztegeti.

Ezek felett a' Fejedelmeknek jó tanácsoknak felettébb ártanak a' mértékletlenség adakozások; mert megfosztják őket a' szükséges eszközöktől, és azoktól a' dolgoktól, melyek által valamit véghez-vihetnének, mely nélkül még a' leg-jó tanácsok-is, csak merő azon beszélések, és az elmének haszontalán, né annyira akarattja, mint az akaratra való hajladosága.

Annakokáért az adakozásba a' Fejedelmé legyék mértékletes, és azt magával elhitelessé, hogy a' miképpé a' föld a' kitsiny de állandó elsővel inkább meg-ázik, mint az hirtelen való záporral; úgy a' mértékletes adakozás az embereknek bűvésében a' feretnek és a' jó-akaratnak, sokkal nagyobb ösztönét adja, mint sem a' felettébb-való bő adakozás és tékozlás.

Négy dolgok azok a' mellyekre az adakozó Fejedelmeknek nézni kell, az Olofoknak tanácsok szerint.

Az ajándékozásban 4. dologra kell nézni, arra a' ki ajándékozik, arra a' ki ajándékoztatik, az okra miért, és az időre melyben ajándékoztatik.

Ezeckel a' négy elmélkedéseckel némelly Fejedelmek ha úgy élének, a' mint azokat el-felejtették, sok ajándékozá-

dékozásokat avagy el-hadnának; avagy meg kissebbitenének. Es bizonyára sokkal jobb volna a' meg-határozott ajándékozátnak kedvezni, mint sem annyit adni, hogy ostán valami olly bossúságerzt azt a' Fejedelem az alája-vettetett Kőtségtől vissza-kérje. Mindazonáltal nem akarom, hogy a' Fejedelmek (a' kiknek à mint dicsőséges az ajándékozás, ugy gyalázatos a' tékozlás) fővény és szorós kezűek legyenek. *Királyi dolog keveset venni, és nagyokat osztogatni.*

Nem is kell ugy gondolkodnunk, hogy minden drága és fényes költés tékozlás volna, mivelhogy az, gyakorta a' méltóságra tartozik: melly a' nagy embereknek tulajdon jóságos-tselekedetek, à kic némelykor az ő méltóságoknak dicséretes mutogatására, felebaráttjoknak hasznára, a'vagy az Istennek tiszteletére, jeles és nagy dolgokra, sok kintseket költenek; à minéműek a' nagy épületek, Templomok, Királyi Paloták, Városoknak meg-újítási, vizeknek bizonyos helyekben be-vételi, erősségek, ki-kötő helyek, theatrumon lévő játékok.

A' méltóságnak példájául elő-hozom azt a' lakadalmat, melyben Carolus Audax à Burgundiai Herceg, feleségül vőtte Margarétát, à IV. Edvardus Angliai Királynak hugát. Vólt à lakadalom Flandriának Burg nevű városában, igen nagy és fényes készülettel. A' lakadalmi ház fundamentomábul tsak hamar

igen nagy költséggel éppítetett, és annak minden záros helyei drága szőnyegekkel valának fel-ékesítetvén, a vatsoráló házban volt a Pohár-űk fel-tsinálva, melyben a' szemnek gyönyörködtetésére, minden-féle sok szép edények voltak fel-rakva. Tízta aranybul voltak tsinálva, hamva-vévők, gyertya-tartók, medentzék, mosdók, ivó-edények, tángyérok, só-tartók, bor hordó edények, tálak, serpenyők. Minden utcák és minden házak a' melly felé a' Menyasszony megyen vala, szép kárpitokkal fénlenek vala. Minden-únnen az hires mester embereket elő-hívták azoknak ki-gondolására, tsinálására, és egybe-serkeztetésére: a' mellyek az ott el-menőknek űemecket gyönyörködtetnék. El-hagyom azokat a' minden-féle játék nézések, mellyek lóttanak az egész Városon, és azokat a' játékokat, a' mellyeket még penig jeles játékosok tartományonként tselekedtenek. A' vatsoráló házban az holott a' Menyasszonnyal és jeles Uri embereckel ül vala a' Fejedelem, 14. hajóban mellyek edgy részént aranybul, edgy részént peniglen ezüstből valók valának, és kinek kinek négy négy tsónakotskája vala, vitték-fel az asztalra az érkeket. Minekutánna jól lakának vólna, és az asztalokat el-űedték vólna, a' űem gyönyörködtetésére való dolgok-is ki-űolgáltattanak: mellyek között minthogy számlálhatatlanok, keveset előűam-

elő-fámlálók. A' vatsoráló palotában vittének-bé tüzet okádó pávákat, à mellyeket olyan mesterségesen tsináltak vala, hogy a' valóságos pávátul tsak alig különböztethetnénk-meg. Bé-vittének azonban edgy Oroslánt, mellyen edgy jeles szép Szűzleány ül vala, ki à Carolus Fejedelemnek Czimerét kezében tartya vala. A' méltóságnak mutogatására vitetnénk-bé 30. ezűst tornyok, mellyek meg annyi városokat jelentetnénk, mellyeknek abban az időben örökös Ura vala Carolus. Végezetre edgy gyors tevé vitetett-bé, melynek hátán valának apró kosárcák, mellyekből minden-féle madarkák ki-repűlvén, à Vendégeknek fülöket enyhítik vala.

Továbbá az illyen tékozlásokban, az értékre kell vigyázni, à melyhez kell à költséft mérsékleni.

Nem Nágos Ur az, à ki többet tékozol, mint sem vagyon magának, a' vagy magát és maradékot nagy adósfágban ejti, hogy a' Nagyságos Uraságnak ditséretit el-nyerhesse.

Végezetre azt-is akarom hogy meg gondollyák a' Fejedelmek, hogy minden tékozlás ugyan, nem méltó a' ditséretre, és a' meg-feddéstre igen méltó; de kíváltképpen a' mellyeket haszontalan dolgokra költenek, az illyen tékozlások bolondságnak inkább; mint sem a' Nágos névnek jelei.

A' kis nagy költséggel haszontalan dolgokat szereznek, sokat adnak-ki, de keveset vesznek-bé: és hason-

latosok azokhoz, a' kic arany horogal, rost apró halatskákat fognak.

Illyenek vóltanak ama Francziák, kic közül edgyik Parishul Belgiumban küldötte mosatni inger, a' másik peniglen mindén esztendőben tsak kétfyüres 300. koronás aranyakat költött.

XXIII. R E S Z.

A Fejedelemnek a' munkában tőrőnek kell lenni.

SZükség hogy a' Fejedelem a' mint hogy betsültenek örül; úgy a' dolgokban is tőrő legyen. *Mennél nagyobb, annál munkásabb.* Ezzel a' Jellel élt Julius Maximus Imperator, kövervén a' nagy Sándort, a' ki azt szokta vala mondani: *Semmi inkább nem illeti a' Királyt, mint a' munka.*

Bolondúl gondolta annakokáért Dionysius Siculus, hogy tunyaság vólna az uralkodás, *melynél e' világon semmi nemszen munkásabb.*

Az a' Fejedelem tartatic leg-jobbnac (Carolus Magnusnak mondása) *a' kinek keresztnerve, Adám, vezetek-nerve, Abrahám; az az, a' ki olyan munkás, mint Adám vólt, és olyan kegyes és buzgó, mint Abrahám.*

XXIV. R E S Z.

A' Fejedelemnek az aprólék dolgoknak gond-viselésében, maga meg-mértéklőnek kell lenni.

NEmelly Fejedelmek az aprólék dolgokra felettébb való gondot-viselnek, némellyek pedig semmit sem. Mind a ketten nem okoson tselekesznek, és vagy kárban esnek, vagy pedig a kárnak veszedelmében forognak.

A' nagyobbik dolgot veszedelemre térti ki az, a ki az aprólék dolgokat, maga gond-viselésre nem méltóztatja. *Nem kell meg-utálni azokat azért hogy kicsinyek, a' mellyek nélkül a' nagy dolgok-is meg nem alhatnak.*

De nem illik az okos Férfinak, hogy az aprólék dolgokra felettébb-való szorgalmatossággal viseljen gondot.

Az a' Fejedelem a' ki nagy gond-viseléssel sok kintet költ az aprólék dolgokra, hasonló a' pókhoz, a' ki az ő gyenge látótának szövésére, a' maga tulajdon belső részeit költi, és magát meg-űrésíti, hogy magának, a' legyeknek veszedelmére való, praédáló kerek hajlékot csináljon.

A' kic kevés hasonért nagy veszedelemben forognak, hasonlók azokhoz, a' kik arany horoggal halásznak, a' melly le-

melly le-fakadván, semmi haláláissal ki nem pótolhat-
tyák. Augustus Császár mondása :

*Gond-viséletlen, sőt az Istennek ellene-való ember,
a' ki a' nagy dolgokra kérvés gondot-visel, az apróké dolgokra
penig nagy gondot.*

XXV. R E S Z.

*A' Fejedelemnek a' viselendő dolgoknak jó alkal-
matosságit, semmiképpen el nem kell mulatni.*

A' nagy dolgok úgy viseltetnek jól, ha ki azok-
nak alkalmatosságán kap, mellyet ha el-mulat,
el-veszt. *A' viseltetett dolgoknak ditsősege, az alkal-
matosságnak leánya.*

A' ki az alkalmatossággal nem akar élni mikor le-
het, nem élhet azzal mikor akarná. *Mert (a' mint
Szent Agoston szól) akarván a' gonoszt, el-vesztette
a' jóban-való tehetőséget.*

Az honnan Campanella az Isten, az okosságot, és
az alkalmatosságot, minden Politiai tselekedeteknek
fejének mondotta lenni. A' Spanyolok birodalmá-
rul irt Könyvnek 1. Részében.

Minden, nem tsak a' felső, de még a' mostani
időknek esztendőnként való dolgait le-író Könyvek-
is, tellyesek Peldákkal, a' kiknek szolgálván az alkal-
matosság, nagy dolgokat, a' tanács és a' szorgalmatossá-
g őket segitvén, okossan viseltetnek ; új Pelda az,
mellyet

mellyet Fridericus Henricus Auriacus Fejedelemrűf irok; à ki midőn az ő fiának, az Angliai Királynak második leányát akarná ferezni, ki-fakadott volna; annak után-na nem sockal, az Angliai pártútésnek alkalmatósága-val, mikoron látná, hogy az ő kéntse a' pártútók ellen szükségos volna, az első bűlöttet nyerte-el.

Az alkalmatósággal való élésnek penig, kiváltkép-pen-való helye vagyon az hadi dolgokban, az holott azon való kapás a' mennyi győzedelmet, annak el-mu-latása annyi veszedelmet szokott nemzeni. Mert (à mint *Thucidides* első Könyvében mondgya) mivelhogy nem mindenkor azon az úton a' mellyen gondolnák, jár a' fegyver; és sok dolgok a' mellyek most nem láttatnak, idő jártában az hadra nyitnak utat, (*Thucidides* 28. Köny-vében) nyilván való dolog, hogy fenki à fen forgó dol-gokrul jobban s-igazábban nem ítélhet, mint à ki a' dol-gokban maga jelen vagyon, és à viselendő dolgoknak al-kalmatósági el-mulnak, ha imide amoda küldözvén a' tanátsnak és à Fejedelemnek akarattját tudakozza.

A' Velenczések Közönséges-társaságában, a' kiket az hadban küldenek, nem bizzák a' magok tanácsokra, hanem azok magokkal à dolognak ki-menetelivel meg-határozottatott rendelést visznek onnét hazúl à Tábor-ban: ugy hogy gyakorta még à kő-falak rontására való hadi ágyúkat-is más módon és más helyre helyheztetni ne mérésellyék, hanem az hova ő nékik parantsollyák.

Igen nagy büntetése van annak a' ki a' Tanátsnak parancsolatgyat által-hágja. A' melly tselekedetnek módgya gyakorta a' dolgoknak jól viselésének alkalmatosságát el-rontya. *Justinianus a' Velentzések Hist. 6. Könyv.*

XXVI. R E S Z.

Hirére, nevére a' Fejedelemnek, nagy gondgyának kell lenni.

SEmmi nintsen nyomorultabb, a' jó hír, s-név nélkül való embernél.

Ha mindenedet el-veszted-is de meg-emlekezzél, hogy hitedet meg-tartsad. A' jó hír az embernek lelke, a' mennyiben az ember Politiában forgó, élő állat.

Igaz az, a' mit a' Sz. Irás mond: *Jobb a' jó név a' sok gazdagságnál*; mert a' jó hírrel szerezhetni gazdagságot, de jó hirt pénzen nem vehetni.

Méltán mondgyák annakokáért a' Frantziák, hogy három dolog vagyon a' mellyeket meg nem kell fértetni: *ugymint a' szem, a' jó hír, a' Vallás.*

Kiváltképpen peniglen a' jó hír leg-szükségesebb a' Fejedelmeknek, a' mint bõltsen *Maximilianus a' Bavariai Hertzeg* az ő fiához való intésében megjegyezte, az holott azt mondgya: *A' Fejedelemnek jó hirére gondgyának kell lenni*; de olyan hirére, melyet igaz virtussal, s-jó maga-viselésével Verzett, hogy

a' jó

a' jó hírt meg-utálván, a' jóságos-cselekedeteket-is ne láttassék meg-utálni. Egyéb embereknek nem annyi. a' szükség a' dítséreten és utánna való maradékon kapni, mint a' Fejedelemnek; mert azoknak ha tisztességes-is emlékezetek, mindazonáltal homályos, és rövid ideig tartó. A' Fejedelemnek pediglen felső helyre tétetett, s-hozszu ideig fen-tart emlékezete, még pediglen olyan a' minéműt a' maga erköltsével szerzett. A' Fejedelemnek minden cselekedetinek és mondásinak nagy hire vagyon, és gyakrabban azokat, az, nagyobbacká téfzi: és azért akar minémű legyen az ő neve, a' mellyet érdemlett, akar jeles és szerencsés, akar rút és szerencsétlen, ugyan csak nagy lesz az. Eddig a' Maximilianus Elektor.

Annakokáért a' Fejedelmek gyakorta elméjekben tartsák Agostonnak ama' mondását: *Kettőre vagyon neked szükséged, a' lelki-ismeretre, és a' jó hirre: a' lelki-ismeretre tennen-magadért, a' jó hirre felebarátodért.*

XXVII. R E S Z.

A' Fejedelemnek nem hasznos, s-nem tisztességes, mind a' mások meg-utálása, s-mind a' maga másoknál való meg-utáltatása.

A' másoknak meg-utálása gyakorta rettenetes veszedelének volt szerző oka, a' Közönségestársaságban.

Három szók szokták meg-zavarni az egész dolgot. *A' meg-utálás. A' tekintet. A' gyanúság.*

Minek-utánna Heraclius Imperator Syroëssel a' Persák Királyával békeséget kötött volna, és a' Vitézeket a' Zászlók alól el-kellene bocsátani, és a' Söldot nekik meg-kellene fizetni, az, a' kinek a' Császár azt a' dolgot parantsolta vala, az Arabia-béli Saracenusoknak akar Agarenusoknak, a' kic a' Söldot kéri vala (kic közzül a' Császár Seregében fokban vitézkedtek) azt felelte : a' Tárházban alig vagyon annyi pénz, a' melly elég lenne a' Római és Görög Vitézeknek fizetésére, az Arabiai kutyáknak semmi nincsen mit adgyanak. A' melly meg-utáltatásokkal a' Saracenusok meg-keferedvén, hazájokban vízfőz-tértenek, és így az Imperatornak hűségétől (a' kinek az előtt adó-fizető Jobbágyi vóltanak) el-pártoltanak : A' kiknek annakutánna vezérek lőtt Mahumet a' Törökök hamis Prophétája. Az honnan minden gonosoknak sok bámu seregi, a' Keresztényeknek Közönségestársaságokra bármaztanak,

Es ez a' meg-utálásnak nyila annál kefervebbebben sért, és annál bellyebb hat, mentül mind a' megutáló, s-mind pedig a' meg-utáltatott személy nevezetesebb. Peldával a' dolog világossabb lészen. A' Theodoricus Brandeburgumi Marchio, hadi erővel és hatalommal fel-fu-

fel-fuvalkodott Fejedelem, midőn Tanátsofi-is kérdékenyek és fel-fuvalkottak vólnának, és azoknak ingerlésekből mindeneket vakmerőképpen és boszszuval tselekednék; végezetre úgy meg-vefztegettetett, hogy valamit akarna, mindeneket szabadosnak ítélné magának lenni. Történt azomban, hogy Mistovius az Obotriták Királya, a ki a Keresztýénségre minap tért vala meg, (a' kinek Bernhardus a' Saxoniai Hertzeg, a maga hugát; egyben-adta vala) és a több Vandalusok ellen, igen kegyetlen és hamis vólt. Mert annak boszszúságára azt tselekedte, hogy a' Lufátiai két Fejedelmeket, a' II. Henrich parantsolattýából megfogattatván, felakasztatta, és Bernhárd Herczegnek javallotta, hogy az ő hugát másnak adgya, nem is átalotta mondani: hogy a' Vandalusok méltatlanok vólnának arra, hogy vellek a' Németh vér őszve-elygedgyék. Sőt még a' Saxoniai Hertzeg-is igen nagy gyalázatot tenne, ha ezzel a' kutyával (mert így szokta vala nevezni Mistoviust) fógorságot vetne. Ezek a' boszszús és alkalmatlan bevédek penig, nem csak Theodoricusnak, de még egész Tartományának és Saxonianak, és az egész Keresztýénségnek sok veszedelmet szerzettenek. Mert Mistovius ezen a' boszszúságon úgy fel-gerjedett, hogy a' Keresztýén hitet meg-tagadván, az egész Vandalusok nemzetséget fegy-

verre indította, és Theodoricushoz hadat hirdetők követet küldvén, néki meg-izente; hogy Mistovius a Vandaliai kutya, már ugatni fog, és nagy harapásokat fog tenni, melyektől egész Marchia és Saxonia irtózni fog. Mikor pedig Theodoricus fíntén olyan keményen felelt volna, tudniillik hogy ő szerzene kutya ölöket, a kik a Vandaliai kutyanak ugatását és dühösségét le-csendesítik, és így nem várván semmi segítséget, a Vandalusokkal vakmerőképpen megütközött volna, majd meg-győzöttetvén és futamtatván, egész Tartományit meg-fosztatott, és a mig élt, semmi uton módon az ő Tartományit vissza nem vehette, és senki olyan barátja sem volt, a ki által vissza-szerezhetné, mindennek előtt olyan utálatos lévén, hogy senki ő rólla nem emlékeznék, a ki őtet nem átkozná, örökké-való számkivetésben élt azért, nyomorúságosan Magdeburgumban a Canonikusoknak alamisnájokkal tápláltatott. *Sabinus György, Marchio Theodoricusnak életében írja.*

A Fejedelembhez mind mástól meg-utáltatni, mind mást meg-utálni, illetlen dolog. Amazzal a méltóságnak, ezzel pedig az emberségnek törvénye rontatik-meg.

XXVIII. R E S Z.

*A rágalmazásoknak békével való elűzése,
a Fejedelmeknek javaltatik.*

A bölts és nagy elméjű Fejedelemhez illik, hogy a Kőtség rágalmazását meg-utálja: a'vagy csak azért, hogy azt el nem kerülhetni. *A nagy emberekről mindenkor bal ítéllettel vagon a' Kőtség, és a' jó hírűl nem kevesebb gonosz várhat, mint a' rosszúl.*

Meg-lehet ugyan, hogy a' tselédek hizelkédésiből a' Király fülében ne mennyen a' rágalmazás: hogy pedig senki ne legyen az emberek között a' ki rágalmazza, azt a' Fejedelem semmi förgalmatossággal véghez nem viheti. Vitellius meg-tiltotta vala, hogy az ő rosszúl viselt dolgairól a' Városban senki ne főllana; de annál többen, mentúl inkább tiltaná, több rettenetes dolgokat beszélnék vala. Az V-dik Sixtus Pápa okosabban tselekedett, midőn ő rólla Romában némelyek rosszúl főllának, és néki meg-mondának; így felelt annak a' ki néki meg-mondotta: *Hadgy békét nekik had szőllyanak, csak hadgyanak békét ők nekem had parantsollyak.* Medices Lőrincz azt főlta vala mondani: *Szőllyanak ők, mi pediglen tselekedgyük.* Böltsen mondgya vala Augustus Császár Tyberiusnak: *A' te idődnék ebben ne kedvezz én Tyberiusom, és feletteb ne haragudgyál, ha valaki vagon a' ki én róllam rosszúl főll, elég az ha azt*

ba azt el-értük, hogy senki minékünk gonoszt nem tehet.

Ha a Fejedelem minden ember szóllókat és rágalmazókat meg-öletne; alig vólna embere a kinek parantsolna. Jó tanács az, hogy a Fejedelem a maga meg-utáltatását, meg-utáltatással büntesse.

Meg-érdemli a' tekintetet, a' ki meg-utállya a' meg-utáltatást.

XXIX. R E S Z.

Az elmének se-furvalkotsága, még a' Fejedelmekben is gyalázatos dolog.

A' mennyivel nehezebb dolog a' Coronában és a' Királyi Pálczában nem kevélykedni; annál forgalmazottabban kell azon lenni a' Keresztyén Fejedelemnek, hogy Keresztyéni alázatossággal bírja lelkét, midőn e földön uralkodik, és el ne hidgye magát.

A' Fejedelemnek nem illik hogy alávaló legyen; de hogy alázatos legyen illik.

A' Fejedelmek nagy emberek, és nagyobbacká akarnak lenni: hallyák-meg azért Szent Agostonnak tanácsát: *Nagygyá akarsz lenni? a' leg-alson kezdgyed. Akarsz nagy épületes építeni méltóságodnak? elsőben az alázatosságnak fundamentomáról gondolkodgyál.* A' Fejedelmek, a' kiknek méltóságoknak nem az alázatosság fundamentoma, hamarébb az Istenről (a' ki a' keveljeknek ellenekáll, és az alázatosoknak adgya az ő kegyelmét) le nyo-

le-nyomattatnak a' meg-aláztatásnak völgyében, mint sem nagyobb méltoságnak hegyére emeltetnek.

Nyájas dolog, a' mit befűll Szent Antoninus egy Tyrannusról, a' ki ezeket a' verseket : *el-szélesztette azokat a' kic szivekben fel-fuvalkodtanac, az hatalmasokat székekből le-vetette, és az alázatosokat fel-magasztalta,* a' Mária énekéből ki-töröltette ; mivelhogy ragadná azt, hogy valaki őtet az ő békiből le-vethetné. A' midőn némelykor a' feredőben menne mosódni, azonközben az Angyal annak személyében öltözvén, ruháját is magára vette, és annak házához mégyen minden Udvari népével, a' Tyrannus pedig el-vegezvén a' mosódást, mikor alá való és rongyos ruhába haza ment volna, és az Udvariakat fenyegette és szidalmazta volna, (a' Sz. Antoniusnak fiavai) bolondnak tartatván, az Angyalhoz vitetett a' kit igaz Fejedelemnek tartanak vala, a' kitől, midőn rajta eleget nevettenek volna az Udvariak, a' rejték házban bé-botsáttatván, és az emberséges maga-vifelésre tanittatván a' maga ruháját vissza-vette, és annak-utánna mint örökös Úr betsültetett. Ezeket írja Szent Antoninus az Istenről, a' ki a' kevélyeket meg-alázza, és a' meg-aláztatokat fel-magasztallja.

A' ki az előtt Fejedelem volt, az, annak utánna semmi nem lett.

X X X. R E S Z.

*A' Fejedelemlnek a' szézségi tisztaságot meg-
kell tartani.*

HOgy a világi Fejedelem a tilalmas szerelmeket annál könnyebben el-távoztathassa, meg-kell házasodni, és a más feleségétől meg-kell magát tartoztatni.

*Riskán volt az hogy a' más feleségének tapogatósa,
a' Fejedelemlnek meg nem ártott volna.*

Az V-dik Florentius Hollandiának és Zelandiának Fő Ispánnya, Gerardus Velsiusnak Bataviai Fő embernek, a' ki az ő Udvarában lakik vala, akarja vala edgy ágyasát feleségül reá tudni. Mellyet ő nem akarván, így felelt: hogy kurvát vegyek-el, sem a' tisztelséghez, sem Nemzetségemhez nem fér. De a' Fejedelem bolondnak mondgya vala őtet, a' ki magával el-hitette, hogy ő olyan semérmes feleséget venne, a' kit ő ha akarna, meg nem feplősíthetne. Es minekutánna Velsius azt az ágyast feleségül el-vőtte volna, lőtt az, hogy az urának othon nem léteben, a' Fejedelem elébbeni szokását még jól el nem felejtven meg-feplősíttette. Melly bosszúság a' Velsius fi-vét igen meg-sértette; annakokáért az ő feleségének rokonival öszve-esküvén, Florentiust mikor Ultraje-ctumból Hollandiában visszfa-térne, segyverrel által-verte, és maga el-szaladott. *E' vagyon a' Frisiai Historiában.*

XXXI. R E S Z.

Nem illik a' Fejedelmekhez, hogy feleségeknec felettébb engedők legyenek.

S Emmiképpen nem illik hogy a' Fejedelmek az ő feleségeknec felettébb engedgyenek, kiváltképpen azokban a' dolgokban, mellyek a' Közönséges-társaságnak igazgatására tartoznak.

Rózsuzul igazgattatik a' Fejedelemtől a' Kötség, ha a' Fejedelem igazgattatik a' feleségétől.

Themistoclestől ki a' feleségének felettébb enged vala, ilyen egymásbul ki-folyó erőtséget csináltak régen: Az egész Görög-ország enged az Athénás-bélieknek, az Athénás-béliek engednek Themistoclesnek, Themistocles enged az ő fiatskájának; azért egész Görög-ország enged a' Themistocles fiatskájának.

XXXII. R E S Z.

A' Fejedelemnek, fiainak nevelésekre, nagy gonnyának kell lenni.

A' nagy Uraknak fiai nem mindenkor nagy Urak. Gyakorta az arany atyák ón fiakat búltenek: mint-hogy még a' tövislekből-is rósák származnak, és a' fehér tyukmonyakbul fekete pissenek, és az eczet a' bornak fia legyen, a' mint szól *Casaubonus.*

Három fia Constantinus Magnusnak, úgy mint Constantinus, Constans, Constantius, az ő atyóknak erkölcsétül és minden ditséretitül annyira távullyabb estének, a mennyivel ő az előbbeni minden Fejedelmeket kegyelsséggel, és elméjének nagyságával felyül-haladta. Mert az ő Constantinus nevű fiánál tenki-is az életre gondatlanabb, Constansnál az illetlen gyönyörűségekre hajlandóbb, Constantiusnál vagy tsélsap, gorombább, vagy kérkedékenységben alkalmatlanabb tenki nem vólt. *Sigonius* írja: M. Tulliusnak a ki a' józan életnek igen szeretője vólt, réfséges fia maradott.

Augustus Császárnak még a' fogadott fia-is rofi vólt.

Septimius Severus (a kirúl azt itéli vala a Tanács, hogy neki vagy nem kellett vólna búletni, a vagy ha búletett, nem kellett vólna meg-halni) edgy Bassianus nevű fiat nemzett, a ki maga battyat meg-ölte, és mostoha annyát feleségül el-vőtte.

Pericleinek három fia maradtanak, kic közzül kétő bolond vólt, edgyik pedig dúhóskodó.

Wenceslaus a' izorgalmatos és bölts IV. Carol Imperatornak fia, az atya halála után nem annyira viselt az Imperiumra gondot, mint meg-vestegette. A' bor és a játékok miatt elhervadván, az atyának böltsétségét rút vétkeikkel temette el. Sőt több gonofsagihoz a kegyetlenséget hozzá-adván, mindékor egy hóher követi vala, a ki az új Nerónak intésére, akarkit a mint neki tetfenéc, megölné.

Minék-

Minekokáért ha à Fejedelem az ő fiaiban - (minthogy magában nem lehet) hólta után-is akar élni, búkség hogy minden igyekezetivel azon légyen , hogy azokat jól nevellye fel.

Az emberek születés által lesznek ; de a' jó emberek jól szoktatással lesznek.

Hogyha à Fejedelem à maga tulajdon fiait , à kikkel vér szerint olyan erőssen vagyon egybe-köttetve, igazgatni a'vagy nem akarja midőn meg-lehetne , a'vagy nem lehet mikor akarná. Bizonyára nem tudom ha à Közönséges-társaságnak jó igazgatását attúl reménlhetni-e ?

XXXIII. R E S Z.

A' józan élet a' Fejedelemnek felette igen búkséges.

A' Fejedelemnek a' felettebb-való bor italtul , mint az Országnek jó igazgatásának miridgyétul , meg-kell magát óni.

A' részeges fő alatt, táncorog a' Közönséges-társaságnak teste.

Illyen fő volt Wenceslaus Imperator , à ki gyakorta az ő Tanácsosi között, illyen szókra foked vala-ki : En (ugymond) hogyha Olaf-országnek Városinak el-prædálására a' Sereggel Olaf-országban bé-menéndek, egyéb prædat à Vitézeknek osztok , a' bor-béli nyereséget magamnak tartom . Ha ki peniglé hirem nélkül à boros pirtzeben bémenénd, seggyverrel öletik meg. *Aeneas Sylv. 15ja.*

Ugyan ő minden Imperatoroknál tunyább, a' Császári felső méltóságbul le-vetve, ő tölle félyyel az Imperium-béli nagy Rendek el-űakadván, és midőn a' Norimbergaiak hiteket fel-bontani nem mernék, és ő tölle esküvések alól való szabadulást kérnének, igérvén ő néki 20. ezer forintokat, a' részeges ember, meg-halván a' Követeket, a' Norimbergaiakat szabadoknak mondta, ha ő néki a' Bacharakumi Jószágiban termett 4. feké Rhenanumi bort küldenének.

XXXIV. R E S Z.

*A' maga Méltóságának a' Fejedelemnek őrizdjének,
és meg-tartójának kell lenni.*

Jölehet a' Fejedelmekben gyakrabban az emberséget és magok alkalmaztatását űokták ditsérni; mert ezek a' két jószágostselekedetek hathatós meg-edgyeztetőji a' Jobkagyokban lévő indulatoknak; mivelhogy nem tudom mitsoda kedves erőszak tételek vagyon a' Jobbágyoknak indulatinak őszve kötözésére: a' felső Méltóság valamennyiszer magát méltósága alatt alábocsáttya, az ő tanácsinak közlésiben; mindazonáltal meg-kell látni, hogy a' felettéb-ülő emberséggel és maga alkalmaztatással méltósága, meg ne kissebbedgyék: melly vagy maga a' Fejedelemnek méltósága, vagy a' méltósággal ugy edgyben-kötöttett, hogy

hogy semmi válasszal edgyik a másiktól, el ne válasszathassék. *A Fejedelem, méltósága nélkül olyan, mint a' Páva farka nélkül.* Edgy Politicusnak mondása: *A Parantsolónac méltósága, az Imperiumnak élete és lelke.*

Annakokáért a Fejedelmek nagy Borgalmatossággal azon legyenek, hogy soha az ő jeles méltóságok díszit, meg ne motskollyák: tudván azt, hogy az a kár nehezen szereztetik vissza. *Két dolog vagyon, mellyeket el-vesztvén nehezen szereshetnek vissza: A' szemérmetség, és a' meg-sértetett méltóság.*

Annakokáért legyen a' Fejedelem mindenekhez emberséges, de ne barátságos; mert a' barátságnak nevekedése, a méltóságnak kissebbedése.

Négy jó Anyák szülnek négy igen rossz Leányokat; ugymint: Az igazság, szül gyűlölséget: a' szerentsés alapát, kevélységet: a' bátorság, veszedelmet: a' barátság, meg-utálást.

XXXV. R E S Z.

A' Fejedelemnek a' nagy dolgokhoz okossan kell kezdeni.

O Kossan kezd a nagy dolgokhoz, az, a ki minelőtte hozzá-fogna, azokat mérsékli maga erejéhez. A' nagy dolgokhoz nagy erővel kell fogni: melly nélkül ha ki szűkölködik, jobb bátran alá-való dolgokhoz fogni, mint sem nagy veszedelemmel, nagy dolgokat

dolgokat kezdeni. Hozzá se kezdgy, ha el nem vágzhated.

Az Olaszoknak okos intések ez: El-kerüld hogy ne merj olyan dologhoz fogni, mely erőd felett vagy, és ne avasd olyan dologban magadat, melynek tisztességes ki-meneteliről bátorságos nem lehetcz.

A' ki a' víznek fenekét nem láttja, ne mennyen azon által.

A' miképpen boldogság, hogy a' ki mennyit akar, annyit tehessen; ugy nagy dolog, hogy ki annyit akarjon, a' mennyire tehetése vagy.

A' kinek tehetése nincs ugy a' mint akarja, ugy akarjon a' mint tehetése vagy; szabja lábához a' lépét.

XXXVI. R E S Z.

A' Fejedelem tisztzi az, hogy okossan szabjon Törvénye.

A' jó Törvényekkel mind a' Királyok, mind az Országok meg-tartatnak. A' Törvényeknek meg-örzése, a' Királyok meg-örzése.

Három dolog tartja meg a' Közönséges-társaságot: A' jó Törvény, a' jó Király, a' jó Nyáj.

De rá kell vigyázni, hogy a' Törvény szabás, ne legyen okosság nélkül. Ugy lében pedig az elsőben; ha az, igen változó lében. Semmi ugy meg nem vesztegeti a' Város-

a' Városnak állapaityát, mint a' Törvényeknek gyakran-való változtatása.

Másodszor, Ha a' Törvény szabásban való méltóságot, és magát-is a' Törvény szerzőt meg-utáltatná. *Okosság a' Törvény szabástúl annak magát meg-tartóztatni, a' kinek nintsen módgya annak által-hágásáért való büntetésben.*

Harmadszor, Ha a' Törvények az embereknek természetekhez és elméjekhez, és a' jelen-való időhöz a' melyben élnek, nem alkalmaztathatnak. Vagy olyan dolgokat parantsolnának, a' melyekre nem volna elég-ségesek, a' mint Tacitus áll, az első Hist.

Negyedő, Ha a' Törvény függene a' Jobbágyoknak akarattyoktúl. *A' Törvények az embernek Aszszonyai, nem az emberek a' Törvénynek Urai.*

Ötödő, Ha a' Törvény véghez nem vitettetik. *A' Törvény, be-töltése nélkül olyan, mint az barang kő nélkül.*

XXXVII. R E S Z.

A' Közönségestársaságnak igazgatásában, nem kell a' Fejedelemnek új formát követni.

AZ okos Fejedelmek méltán tartóztatták-meg magokat az igazgatásban az új formának be-vételeitől, a' melyben gyakrabban több gonosz vagyoni, mint haszon.

A' ki a' régi útat el-hadgya, új nehézségekre talál.

Bizonyára Castellában à Nemessek III. Henrich Király ellen fegyvert fogtanak, a' ki az ujjitásnak kívánságátúl viseltetvén, az ő szabadságokat fel akarja vala bontani.

Ugyan azért útötenek pártot Ramirus Király ellen az ő Jobbágyi, a' mint Mariana bizonyítja *Hist. 2. Könyv. 14. Rész.*

Edgy úttya vagyon (azt mondgya *Trajanus Boetacellus*) a' Kőtségnek jó igazgatásának, (kiváltképpen azoknak, à kic à nagy Rendek közzül, mind választás szerint, mind penig bizonyos okok alatt más Fejedelemnek Tartományában mentenek) tudniillik ha azoknak Törvényektől a' Fejedelem semmiben - is el nem távozik: Törvényében, szokásiban, szabadságiban, és rendtartásiban à Jobbágyoknak semmit, sem meg nem kislebbit, sem meg nem változtat; hanem az egész Közönséges-társaságot előbbeni állapottyában meg hadgya.

A' II. Philep Spanyol Király, igen nagy dicséretet érdemlett, azért: hogy midőn à Lusitanusoknak vétkeknak meg-engedésértül, à kiket csak akkor hódoltatott vala meg, levelet csinált vólna, azt közönségsé révén Lusitaniai nyelven adta-ki, és csak à Lusitaniai Királyok Titulusával, egyéb Titulusokat elhagyván,

hagyván, élt; és midőn szokta volna a' közönséges levelek alá maga nevét így írni: *En Király*, itt csak így írta *Király*, öt punctumokkal: a' mellyeket a' Lusitanusok sebeknek neveznek: éppen a' Lusitaniai Királyoknak szokása szerént.

Annakokáért az okosságnak Törvénye ellen vét az a' Fejedelem, a' ki meg-engedi, hogy a' Tartományoknak és Városoknak új igazgatói, új találmányokkal meg-terhelhetett agyakat vivén-bé, új szokásokat, új embereket, és új rendelkezéseket vetnek a' Tartományban lakóknak nyakokba: melly gyakorlatossággal a' szakadásoknak és háboruságoknak materiája.

Mennyivel okosfabban tselekednének, ha a' nép az ő elejitől vett szokásiban meg-tartatnék. Mert a' Tartományoknak lakói igen nagyra betsülik azt, ha az előbbeni szokásokban meg-tartatnak.

Az honnan a' népeknek igazgatására alkalmasfabbaknak tartatnak azok, a' kik késő, és tsendes elméjűek, és a' dolgot az embereken, az embereket a' dolgokon a' mint tanulták, meg-bizzák, mint sem a' kik rendeletlen újításnak kívánságátul viseltetvén, az embereket és a' dolgokat az ő, gyakrabban ellenkező elméjűekhez fűbják: gyakorta olyan ki menetellel, hogy a' régi szokásokat állító, s. ellenben romló vezekedésről, végre hadra és fegyverre kellyenek: ki-

vált ha a' szabadságnak meg-tartásáért kezdődött a' versengés.

Bizonyára mindenkor e' vólt és ma-is ez az oka az egymás közt való hadakozásoknak, és pártütéseknek, hogy a' Fejedelmek, és a' Fejedelmek szolgálai magokkal el-hitették, hogy a' szabadságok és Tiszték a' Kősségnek nem másképoen adattatnak, mint a' síró gyermekeknek a' tse-rebnye és gyermeki játékok: mellyeket, minekutánna a' sírástól meg-fűnnek; túllők el-vélnék.

XXXVIII. R E S Z.

Hogy a' Fejedelmeknek azt a' bosszú-állást el kell távoztatniok, melly a' bosszú-állónak ve-szedelmével egyben-kötöttetett.

AZ okos embernek a' bátorságra kell előbb gondot vifelni, mint sem a' bosszú-állásra.

Ezt a' mondást mindeneknek ugyan, de kiváltképen a' Kősség igazgatóinak kell tanítani. Mertugyan-is kitsoda várhat attúl a' Fejedelemtúl az igazgatásból kifolyó jó ki-menetelt, a' ki olyan magával nem bíró, és értetlen elmével bír, hogy mind magát, mind a' reá bízott Közönségestársaságot inkább akarja veszedelemben ejteni, mint sem a' bosszú-állást alkalmas idöre halasztani.

Chatz

Chatarina Medicea Francia országnak Királynéja, szüntelen hájában viseli vala azt: Nem kell (ugymond) a' darásokat ingerleni, hanem ha kinck elsőben jól befedezett országja légyen.

XXXIX. R E S Z.

A' Fejedelmeknek nem kell azokat meg-utálni, a' kic engedelmeiségeket ajánlyák; hanem jó bírel kell azokat fogadni.

HOgy rosz tanácsbúl vettetnek-meg azok, a' kik a' Fejedelemnek engedelmeiségeket ajánlyák, meg tetűk, a' Fridericus Jambellus példajabúl, a' ki az hadi mesterséges csinálmányokban igen fő, és hozzá foghatatlan mester lévén, Olasz-országbul Spanyol-országban ment, az holott miképpen leheffen szemben a' Kirallyal, sokáig próbálta, akarván a' maga munkáját a' Királynak ajánlani. De a' Királyhoz való bocsáttatása messze-haladván, és azt követvén semélyének meg-utálása-is, onnan el-ment haragossan, fenyegetőzván, hogy még jövendőben ő aze cselekedné, hogy a' meg-utáltatott embernek nevét a' Spanyol sírással hallaná. Onnan el-ment az Hollandusokhoz Antvertpiában, a' Spanyoloknak ellenségekhez: az holott ezeknek, a' kic nem sokára a' Vároft meg-állották, véfedelmekre, olyan mesterséges eszközöket csinált, a' mellyeknél eleirűl fogván semmi tudatosabb nem hal-

latott: ugyannyira, hogy sokan azt itélnék legyen, hogy a' Pokol-béli kementzéből jöttenek legyen fel Pokol béli tűzek, menydörgések és villámások ördögi mesterséggel vonattattanak legyen az egekből, az ártalmas gőzt a' Pokol-béli tóból, a' természet ellen meg-égető vizet peniglen, a' Pokol-béli folyóvizből bocsátották volna ki: *Strada a' Belgiumi hadakozásról a' 2-dik szakaszban.*

X L. R E S Z.

A' feletteb-való bizakodást és hiedelmet, a' Fejedelmeknek el-kell távoztatni.

A' feletteb-való bizakodás és hiedelem, sok meg-csallatásoknak alkalmatossága.

A' ki könnyen hiszen, gyakran meg-tsalatra tér meg. Nincsen csak edgy magát reá-tartó férfit is, a' ki hamar hiszen.

Minckokáért a' Fejedelemnek hitele, búkség hogy be-mes és okos legyen.

Hinni kell, de meg kell látni, kinek kell hinni.

Hidgy annakokáért, de meg-lásd kinek hiszsz? meg-lásd mitsoda jeleit viseli a' jámborságnak, és hamiságnak az, a' kinek akar sz hinni. Meg-lásd mit ígérhetz magadnak annak hűségéről. Meg-lásd ha annak híre eletevel, cselekedete beizédevel, nyelvével szive egy-yeznek-e?

Vége.

Végezetre, keveset hidgy, és sokat láss; mert sokat hinni, és keveset látni, nagy károkat szerez.

A' gonosz embereknek tsalárdságok ellen igen jó orvosság, keveseknek és keveset hinni.

Az okos nem hitel a' félelemnek kezdeti, a' félelem a' magára való vigyázásnak, a' magára való vigyázás a' bátorságnak, a' bátorság a' békeféségnek kezdeti.

Annakokáért ne hidgy az embereknek sokat, mert az emberek könnyen meg-tsálnak, könnyen meg-is csalattatnak. Meg-tsálnak hamisságból, meg-csalattatnak pedig tudatlanságból. Azoknak tudományok tudós tudatlanság, gazdagságok fényes kolduság, ajándékozások el-palástolt költsön, barátságok alattomban-való magok szerereti, reménségek kívánatos álom.

X L I. R E S Z.

A' felettéb-való bátorság a' Fejedelemnek veszedelmes.

Jobb igen óltalmazkodni, mint sem igen bátor-
kodni. Mett a' bátorságos dolgokban kevessebbet árt a' félelem, mint sem a' fételmes dolgokban a' bátorokadás. Az okosság maga mondgya, hogy veszedelemmel semmit nem kell azoknak cselekedni, a' kic veszedelemben nintsenek. Jóllehet a' veszedelem-re való menetelre-is, az erős férfiúnak közép aránt
kell ma

kell magát tartani. *A' ki minden veszedelemtől fél, semmihez nem fog; a' ki semmi veszedelemtől nem fél, könnyen el-vész.*

Annakokáért a' veszedelmek között a' közép iránt való hely leg-jobb: némellyeket bátran fel kell venni, némellyeket okosan el kell távoztatni, kiváltképpen ha arra való erő nintsen. Mert a' mint az harag haßontalan erő nélkül, ugy a' bátorság-is veszedelmes, ha elégséges hozzá való erő nintsen.

X L I I. R E S Z.

A' Fejedelemlnek meg kell magát tartóztatni a' más ember jószágához igazság nélkül való nyulástúl.

Ezen a' Világon az embereknek, négy állapottyai és tulajdonsági vannak:

Az első azoké a' kic azt mondgyák: *A' mi enyim tiéd, a' mi tiéd enyim az.* Ezek a' tudatlanok.

Másod rendben vannak azok a' kic azt mondgyák: *A' mi enyim enyim, a' mi tiéd tiéd az.* Ez a' közép iránt való állapot.

Harmad rendben vannak azok, a' kic azt mondgyák: *A' mi enyim tiéd az, és a' mi tiéd, tiéd legyen.* Ezek jók és kegyesek.

Negyed

Negyed rendben vannak azok a' kic azt mond-
gyák: *A' mi tiéd enyim az, és a' mi enyim enyim lé-
gyen.* Ezek gonosok és istentelenek, de nem marad-
nak büntetés nélkül.

Mert a' kic az ő prädáló kezeket más ember ja-
vaira bocsáttyák, gyakrabban hasonló tromfal való
büntetéssel büntetteinek-meg. *A' ki más javait el-
prädálván meg-gazdagodik, a' maga tulajdon javai-
nak el-vesztésével szegényedik meg.*

A' ki más köntösében öltözik, hamar meg-fosztatik.

*Balgatag ember az, a' ki más javamag keresése mi-
att, a' magáét el-veszt.*

A' Muzikáknak új Historiájában olvassuk, hogy
a' Tatárok Fejedelme edgy el-fogott Muzkának far-
kantyújából pohárt csináltatván, nagy betűckel e' fő-
kat iratta reája: *Ez az ember (ugymond) más em-
ber javait kívánván, a' magáét el-vesztette.*

Ellenben bődögul élnek azok, a' kic felebarát-
tyoknak javaibul s. bődogságábul semmit el nem tsip-
vén, magok sorsával, javaival, és ajándékival meg-
elégesnek, és a' magok állapottyát, nem a' mások,
hanem magok értékehez fiadják.

Igen hasznos intés az, melyet Egy valaki ezekben
a' versekben foglalt-bé:

R

A' légy

*A' légy a' mi vagy, a' micsodák mások, hadgy békén
nékic hadd akár-ki legyen az, a' minémü akar lenni.*

A' mi nem lehetsz, ne is akarj olyanná lenni.

Nagy jószág, a' nagy dolgokra felettebb nem igyekezni.

*Nem kitsiny dolog, kevéssel meg elégedni. A' ma-
ga' forrával meg-elégedett szív, nagy Talentum.*

A' meg-elégedés felette van a' gazdagságnak.

Hogy ennek a' mondásnak a' Görögök nem enged-
tenek, a' kic midőn világzeremptsége után 3630. éven-
dőben Alcibiades izgatásából Siciliára haddal támad-
tanak volna, minden kintseket azért az ellenség fegy-
vere emésztette-meg, el-veštvén a' Vitézek közül 40
ezeret, és 130 hajókat, fogságban esvén Demosthe-
nes és Nicia Hadnagyok, a' többi peniglen kő bányák-
ban, és rabságra vitettetvén.

*Meg-tanulják azért azok, hogy a' kic más ember
javaira támadnak, magok a' magái által el-vešnek, és
nagyobb vešedelem nintsen, mint a' kívánságnak nevezése.*

XLIII. R E S Z.

*A' következendő dolgoknak eleve el-látása, és azok-
rul való gond-vešelés, a' Fejedelemnek
tisztire szükséges.*

A' Fejedelmi tisztnek mint edgy két farka vagyon:
Az előre el-látás, és a' gond-vešelés. Mind a' ket-
tő a'

ő a gonoszt megelőző orvosság. De az utolsót nehezebben szerezhetni meg, mint az elsőt. Könnyű látni, nehéz előre látni, leg-nehezebb gondot viselni. Senki mindazonáltal jobban nem visel gondot a gonoszok el-távolztatására, mint a ki előre el-látta a gonoszt.

Az előre-való látásnak el-mulatását követi a megbánás. De kívánatosabb a gond viselés, a megbánással. Mert a minthogy jobb el nem esni, mint az esés után fel kelni; úgy jobb gondot-viselni, hogy meg ne bánnyad, mint sem meg bánni, hogy gondot nem viselsél.

XLIV. R E S Z.

Az intést a Fejedelmeknek fel-kell venni.

A méhet azért hogy fulánkja legyen, nem utáld; de az hasznaért és mézéért takargatod, és táplálad; miért utáld tehát a tégedet intőknek fulánkös befédeket? Szánakozatra méltó dolog, hogy a Fejedelmeknek Udvarokba kedvesebbek az hizelkedők, mint sē az intők.

A Fejedelmek Udvarában kevesseſen vannak intők, a kic tanítánác; de sokan vannak hizelkedők, a kic ártanac.

Mert kevesseſen vannak a kic mérnék követni a Mezőcœnásnak ama bátor cselekedetit; a ki midőn egy ſer Augustus Imperator sok embereket akarna halálra ſen-

tentiázni, és Meccenas à körül álló sokaság miatt, hozzá semmiképpen nem mehetne, egy czédulára e' szokat felírja: KELYFEL MAR VEGTERE HOHER. Es azt az Augustus öliben veti, melyet el-olvastván Augustus, mindgyárt fel-költ, és azokat à kiket meg-akar vala öletni, el-bocsátatta. *Dio Cassius* írja.

Igen dicsérik à Frantzia Historiáknak írói à Sz. Lajosnak okos kegyeliséget, à ki az ő utánna következendő fiát, ezzel az intéssel inti: *Ugy visellyed magadat, hogy a' te Barátid és Confessariused tégedet mikor rosszul tselekednél, meg-inthessenek. Mi-velhogy az emberi természet azokban a' dolgokban mellyec a' gyönyörűségre tartoznac, gyakorta arra hajol, a' mi néki kárára vagyon, es csak azt gondollya hasznosnac, a' mit ő véghez akar vinni.*

X L V. R E S Z.

A' tsalárd ravaszság a' Fejedelmekhez nem illic.

S Emmiképpen nem illik à Fejedelmekhez à tsalárd és hamis elme, főképpen ha az ő tsalárdságockal az ártásra való akarat egyben-kötetett. A' Fejedelemnek olyan hivnek és igaznak kell lenni, hogy senkit meg ne akarjon esalni: olyan okosnak és olyan vigyázónak, hogy meg ne tsalattathassék. *A' meg-tsalás gonofság-bul, a' meg-csalattatás egygyűlölségből vagyon. A' keresztényen Törvény a' minthogy az elmének tisztaságát,*

és a tökéletes edgyűgyűséget javallja és tanítja, ugy a ket bűnöséget és álnok ravaságot, ugymint az igaz okoflagnak ellenséget kárhoztattya és tiltja. Ugyan-is bizonyara az álnok ravaságnak gyakorta bóldogtalan ki-
menetelevagyon. Mertugyan-is a minthogy mind azok, a kiknek titja és igaz bűvek vagyon, mindeneknek fi-
retetiben vadnak, és dolgaiknak kívánságok szertint va-
ló folyásának örülnek; ugy ellenben a kik álnokok, és
tsalárdságok öfve-fonásában foglalatosiak, a több em-
bereknek gyűlölségében esnek, és a kedvetlen szerentsé-
nek nyilaitul meg-telebsítettven, álnok ravaságoknak
büntetésit el-vélik.

Achitófei annyi fok tsalárdságnak másoknak vetett
tőrei után, végezetre maga nyakában is tört vetett, mel-
lyel meg-ferteztetett lelkét bóldogtalan halállal, magából
ki-tasította.

Jugurta a Romai győzedelemnek tsufja volt.

Tyberiuft a tulajdon örökösse fojtotta-meg.

Andronicus Imperator a ki egy árvát hamissan meg-
tsalván meg-ölt vala, bemei ki-tolyattatván, és a Kőf-
ségtili kegyetlenül meg-kénosztatván, holt-meg.

Sfortia Lajos midőn tutorságnak sine alatt a Medio-
lanumi Fejedelemséggel élne, olyan reménységgel hogy
Apuliát el-foglalhatná, a Francziákat Olas-országban ki-
hivta, hogy így az Alfonsusnak fegyverét melly ő reája
következendő vala, el-fordítaná. Ugyan maga majd

ugyan-azonokat à kiker ki-hívt vala, mesterségeffen el-
árulta, abban az időben egész Európában minden tsalár-
cságnak lévén fő mestere. De végtére minden hatalmas-
ságtul és szabadságtul megfosztatván, à Lochiumi Vár-
ban rekesztetett, 10. éftendeig büntetődött, és à tömlőcz-
ben-is hólt-meg.

Mások - is sokan kaptanak Tyberiusnak, Herodes-
nek, Machiavellusnak, mesterségén : az az, tsalárd,
két színű, és hamis Politiajú mesterségeken ; *mellyeknek
jutalma vólt, a' kétséges élet, sikamló reménység, bizo-
nyos félelem, bizonytalan tanácsor, nyomoruságos halál,
hosszas büntetés, rövid a' vagy semmi maradék.*

XLVI. R E S Z.

Az okos tettetés a' Fejedelmekben ditséretes.

EN à Fejedelmekben, s-más Politicusokban, minden
tettetést és szín-mutatást, nem kárhoztatok ; mivel-
hogy hasznosabb gyakrabban élni azzal okossan, mint
sem károssan el-mulatni.

*Az Udvari okosságnac centruma vagy feje, a' tet-
etés, és szín-mutatás.*

Többire a' Politicusoknak mesterséget úgy mennec-
vőghöz, tettervén azt, a' mi vagyon mintha nem vol-
na, és a' mi nintsen mintha volna.

Bizo-

Bizonyára némelykor a tettetésre szükségünk vagy on, hogy valamit se látni, se hallani ne láttassunk másoknak, a mellyeket mindazonáltal látunk és hallunk.

Nagy okosság némelykor tettetni vaktságot azokban, a mellyeket látunk, és süketiséget azokban, a mellyeket hallunk. Amaz Arabiaiaknak mondások szerint: *Az emberek között légy halló süket, látó vak, szello néma.*

A Florentiai Historiában beszélik, hogy midőn a Vistonius János Vitézi, a kic Pisaban erősségül helyezetttenek vala, a bosszúsággal illetett Város-bélieknek pártütések által, a Városbul ki-űzöttetenek volna, Galtius a Vitézeknek vakmerőséget gyalázzván, és dicsérvén hogy a Városiak a sükségtől kényszerítettven, bosszút állottanak a Vitézeken, Pisa Városát megtartotta. Melly Város, hanemha az az okos tettetés lott volna, mindgyárast az ellenségeskedő Florentinusokhoz hódolt volna.

Nem kell azért javallani a Stoicusoknak keménységeket, a kic sohult-is semmiben az erős férfiak magat tettetni nem javallyák. Mertugyan-is hogy sok jeles emberek a tetteléssel éltenek legyen, sok Historiák bizonyittyák: Abrahám tette feleségét nényének, és Jakób magát tette Esauinak, Dávid tette magát boldondnak, és a Christus maga tette mintha tovább menne, *Szent Lukácsnál az 24 Részben.* Tudva vannak a nagy Athanasiusnak maga tettelései, mellyekkel ő nem egybő boldo-

bóldogul élt. Ditséretessen éltenek ugyan azokkal a' Romai Tanácsok, hogy a' Tiberius Császárnak mély tsá-lárkodását, ravaságát, lefelkedését, tudni ne láttassza-nak, magok kárával, másoknak semmi hasznával, és hogy az Imperatornak fel-indult elméjét inkább meg ne haragítanák, és nagyobb gonosra való alkalmatóságot nékik ne adnának.

Es kérlek kitsoda parantsolhat okossan ebben az idő-ben? a'vagy ki élhet bóldogul, hogy ha mindent vala-mi eleibe gördül, minden berencséjének, ditsóségé-nek, a'vagy vérenek veszedelmével is, kimondani kén-berítették? Kitsoda az, a' ki midőn a' Közönséges-társá-ságrul vagyon a' dolog, vagy feleségérul, gyermekérul, vagy jószágának meg-maradásáru, hogy azt a' mi ártal-más el nem titkolná? Im már ha valaki más ellen fegy-vert kését, kénberítettém-é én el árulni azt mikor kérde-nék, hogy az ki-vonatván titkos helyébül meg-ölettelék? Bizonyára a' ki nem bolond, tanácsával senki ezeket nem javallya.

Továbbá jóllehet némelykor az okos férfiúnak ma-gát tettetni meg-lehet, és szükség is, midőn vagy a' ma-ganos, vagy a' közönséges dolog azt kívánja; mind-azonáltal semmiképpen nem kell azokat ditsérni, a' kik igen gyakorta élnek a' tettetéssel, úgy hogy azoknak hű-ségektul, semmi bizonyost magadnak nem ígérhetsz, mellyhez képest nem tudod, ha azt értik-é rajta a' mit monda-

mondanak avagy egyebet. Ezek azt mutattyák mint-ha akarnák azt, à mit nem akarnak, nem akarnák azt, à mit akarnak, kívánnák à mit utálnak, utálnák à mit kívánnak: ők istentelenek lévén az istenteleneket kárhoztattyák, à jámborságot nem tudván à jámborokat dicsérik, minden istentelenségnek rabjai lévén kegyeseknek mutattyák magokat, à mit fájockal mondanak, sívekben mást gondolnak, mellyeket lok-fele módon fedeznek-el, és senkinek ki nem jelentenek, à kiket midőn azt gondolnád hogy meg-fogtad, el-mulnak, és mentül inkább borítod, annál inkább el-mulnak, éppen à kigyónak fiksága szerint.

De még-is mind ezeknél utálatosabbak amaz hamis Politicusok, à kiknek tsalard tetetéseckel a' gonosz akarat, és az artásra való fándék, egyben vagyon köttetve.

A' Dolgot meg-világosítja amaz Poggius játkiból ki-vétetett mentő befeje.

Egykor à kakasnak indításából és hadnagyságából, à tyúkrok edgy magas fára fel-mentenek vala, midőn a' meg-éhezett róka oda járulván, à kakast édesen kőfönti, és mond: mit csinálsz te ilyen magass helyen? avagy még nem tudod te ama' jó új hirt melly minden élő állatoknak igen jó? Mond à kakas: semmiképpén nem tudom; ha tenéked bántásod nélkül meg-leherne, igen akarnám à te fádól meg-érteni. Mond à róka: akasom hogy tenéked-is ilyen nagy örömben legyen rebed.

Minden élő állatoknak gyűlése volt, és abban azoknak örökre való edgyeliségekről és békeiségekről végezés tört: úgy hogy ennek utánna edgyik a másiknak tsalárdságátul és boszszú-tételétul ne féllyen. Minnekokáért a te feleségiddel és fiaiddal állly-le, hogy ezt az örömet közönségesen gyakorollyuk. Vötte észében a kakas a mesterféget, és a mesterséget mesterséggel meg-jázdodtatván, mond: Igen kedves és örvendetes hirt mondaſ énnekem. Mellyeket mondván, nyakát fel-tartván, és lábaira magassabban fel-ágaskodván, és tettervén hogy ő meszſze csudálkozással nézne; kérdi a róka mit látna? két nagy kutyát látok (ugymond) a kic fel-rátott fájjal ide közelgetnek. Itt a róka mond: legyetek egéſségben ti, énnekem el kell ſaladnom míg a kutyák el-jűnének. Es így majd el-fut. Ackor a kakas mond: miért futſ innen ha az élő állatok közt való békeiségről olyan végezés tört? mit félſz? Kinek viſſza tekintvén a róka mond: de én nem tudom ha ezek a két kutyák ott voltak-é a gyűlésben, és ha hallották-é mit végezett a Tanács? Így jázdodtatik-meg a mesterſég mesterſéggel.

Ebben a Poggius rókátskájában ki-ábrázoltatva látom az hamis Politicusoknak terméſeteket, a kic ſeretik a tetteres barátságokat, a mellyek tsak magoknak nye-

nak nyereségesek, és másoknak halálokkal edgyben-köttetettek.

Hogyha ezeket az embereknek csudáit közelebb akarod szemlélni; meny-bé némelly Fejedelmeknek rendeletlen s-annál erkölcstelenebb Udvarokban: holott meg-látod hogy az hitetlenség a hitet ki-rekesztette, az egyenes szívet a két-szinűség meg-tapodta, a tökéletes edgyűgyűséget az álnok ravaság ki-űzte. Azok között az egyűer adott hitet, bár ezer eskűvéssel meg erősítettett legyen is fel-bontani, gyönyörűséges dolog. Ha ki az igazságot űereti, edgyűgyűbb elméjűnek tartják mint sem az Udvar és Udvari fő-káft illetné. Meg-csalni, társát el-ámítani, gonosz mesterséggel pénzt készíteni, a magáét el-tékozlan, másokét el-ragadozni, barátinak hamissan való be-vádolásival elébb menni, másoknak kárával magokat s-javokat öregbiteni, a Szentséges dolgokat az hamis dolgoknak segítségére hívni, mind ezek az Udvari-aknak dűsérettek. Mikoron ajánlya hofzszű befűddel szolgálattűt, és lágű befűddel arany hegyeket ígűr, mind másokat gondolly, mert szájával barátod, de talám fűvével ellensűged. Lűszen ollyan a ki fél óra alatt ezerűer mondgya tenűked: *Servitore*, az az *Tenűked Szolgád*, de csak *servit ore*, *Servit ore az az*, csak szájjal űolgál. Immár miűrt emlűtsem ezeknek

az hypocritáknak fineskedéseket, melly alatt ezek az istentelenségnek fő Mesterei nagy vétkeket akarják elpalástolni. Ők az igazságot hántorgattyák, és merő azon kegyetlenség, hántorgattyák a' szükségét, de merő azon bujaság. Mondgyák hogy ő nekik fel-tört czellyok a közönséges jó, de keresik csak a magok javát. Hányják vetik a' külső dolgokban való gondviselésnek bölcseségét, de az merő fősvénység. Mutattyák méltóságoknak megtartásának színét, de az merő ördögi kevélység. A' jóságos-tselekedetnek költenek sok neveket, de azok alatt lappanganak több vétkeknek tsudái.

XLVII. R E S Z.

A' mit a' Fejedelem ígér meg-kell állani.

A' Spanyolok között mondgyák hogy Pelda-beszédben vagyon ez, hogy ha valaki akarattya ellen valakinek valamit ígér, mondgyák ezt: *Verba honoraria*, az az, tisztetség tételre való beszédek, kiváltképpen ha a' Fejedelemtől mondatnak, midőn annak betsülletéhez nem igen férnek.

A' ki meg nem adgya a' mit ígér, a' meg-feddést meg-érdemli, ha el-felekezett: annál inkább ha el nem felekezett. El-felejteti nem illik a' barátához, meg nem adni pedig mikor eszében jut, ellenséghez illik.

De azt

De azt mondgyák à kic fogadásokat még nem áll-
lyák: *Urakhoz illik igérni, de meg-állani parasztokhöz
illik.* En penig azt mondom hogy ha az *Urakhoz il-
lik igérni, meg nem állani a' parasztokat illeti.*

XLVIII. R E S Z.

A' Fejedelembhez hogy hitit meg-seg je, nem illik.

A' Fejedelmeknek hit szegések à mint hogy az Isten és emberek előtt gyűlölséges, ugy igen gyakorta az Istennek és embereknek bőszerű-állását meg-érzi.

Bonfinius Antal beszéli à Magyarok dolgairól írt 16. Könyvének 3-dik fejezetében, hogy László Magyar Király Amurates Török Császárral szövetséget köt-
vén, à Magyar, à Török ellen, fel-bontván à szövetséget hadat indított; és midőn à Császár látná hogy az ő Vitézi az útközben nagy veszedelemmel halad-
nának, a' Keresztyéneknek hit szegéseknek bőszerű-állására, és az ő túllők szerzett békefegyver fel-bomlásá-
nak büntetésére, kebeléből edgy Levelet ki-vött, melyben à Magyarokkal kötött szövetségnek módgya le-
vala írva, és fiemeit az egekre fel-emelvén, ezen be-
szédeckel, à mellyeket ide irok szólította-meg à Chri-
stust: *Oh Jēsus Christus! ezek a' szövetségek a' mel-
lyeket én velem a' te Keresztyénid kötöttek; a' Te Szent*

nevedre szentül meg-esküdtenek, és a' te nevedben ad te biteket meg-rontották, hitetlenül az ő Isteneket meg-tagadiák. Most azért oh Christus, ha Isten vagy (à mint mondgyák) és mi tevelgyünk, az én rajtam és te rajtad töte bocszúért ály bocszút. Csak alig mondotta vala ki ezeket à szókat, midőn hertelen meg-változván az harcznak állapottya, à Törökök meg-bátorodván új harczot kezdenek, és à Magyarokat meg-futamtatván, László Királyt-is el-ejtven, emlékezetesen győzedelmeskedtenek.

Carolus Audax Burgundiai Herczeg, midőn Lotharingiát el-foglalta volna, 250. Helvetiusokat hitivel meg-tsalván, fel-akasztatott, és annakutánna Granseum Várát meg-fallotta, melyben 300. Helvetiusok vóltanak: à kic midőn az éhségnek és a' puska-pornak nem léte miatt kételen magokat meg-adták volna, olyan alkalmatossággal, hogy jószágocskájokkal őket elmenni engednék, az hitetlen ellenség némellyeket ő közzüllők fákra fel-akasztatott, némellyeket kötéllel fel-aggatott, némellyeket pedig rendel à közel lévő tóban bé-merítettett; mindazonáltal nem büntetetlen ment-el, mert az után harmad nappal az Helvetiusok ellene erős haddal fel-támadván, őket meg-futamtatták, és meg-vervén à Burgundiai Táborn, nagy nyereséget, ugymint tíz száz ezer aranyat erő-prádát nyertenek.

XLIX. R E S Z.

Hogy a' Fejedelemlnek a' kegyelmességet keménységgel kell meg-elegyíteni.

N Incsen más jóságos-tselekedet à melly inkább illenék à Fejedelemlhez, mint à kegyelmesség. Ez az à győzheretlen bástya, melly az egész Birodalmat bátorságossá tévzi. A' rof Fejedelmet gyűlölík, mert félnek tülle; és azt akarja hogy féllyenek tülle, mert gyűlölík. A' kitűl penig félnek az alatta-valók, gyűlölík azt, és a' ki valakit gyűlöl, annak vesztét kívánnya.

Néha az halálos büntetést-is, azoknak a' kik suppliálnak, a' Keresztényi felidősegre tanittatott Fejedelemlnek meg-kell engedni. Nem-is kell mindenkor a' bűnösöknek büntetéleekkel; hanem azoknak a' bűnön való bánkodásokkal, meg-elégedni; minthogy dicsősségeisebb à Fejedelemlnek a' bűnt, mint sem a' bűnöst el-törteni.

Gyalázatos a' Fejedelemlnek a' sok halálos büntetés, mint színtén gyalázatos az Orvosnak a' sok halott.

Es a'vagy nem jobb-é kegyelmesség által adni a' Köfségnek pihenésre való alkalmatosságot, mint sem a' kegyetlenség által a' pártütésre?

Minden Birodalom a' jó-akarát által inkább erősitetik, mint sem a' sok büntetés által. Mert a' jó akarát semmi nem egyéb, hanem a' szeretettűl az emberbe benyomat-

nyomattatott olyan nyom, mellyet midőn az alatta-való lát, ottan mindgyárást az ötöt berető Urának engedelmeskedik.

A' népnek bereteti-vel erősítették a' Birodalom. A' ki azon igyekezik hogy mesterséggel az elméket meg-csinálja, könnyen igazgathat.

A' jó igazgatásnac országában a' kegyelmesség olyan pénz, mellyel a' Fejedelmektől mindent vásárolhatni.

Mindazonáltal főkség, hogy a' Fejedelemnek kegyelmessége legyen meg-mértékelt, és mint az eczettel csinált méz, az engedelmeségnek lágy édességéből, és a' keménységnek savanyúságából legyen össze egyelítve.

A' Királynac felettebb-való kegyelmessége, nem a' Királynac jószágos-cselekedete, hanem az Országnac mérge.

A' felettebb-való nagy jószág, nem igen nagy jószág.

Nem jó az, a' ki még a' gonoszoknak is nem rossz.

A' meg-átalkodott embereknek gonofságát nem kell el-bűvölni, de meg-kell büntetni; mindazonáltal ahhoz illendő képpen; hogy így se a' felettebb-való keménységgel meg ne keményedgyenek, sem a' felettebb-való engedelmességgel az alatta-valóknak elméjek meg ne fakadozzanak.

A' berencsés szigetekben, mellyeket Canariiaiaknak neveznek, találatnak olyan czitromok, mellyek közül edgyik a' másikat be-kapcsollya: és edgyiknek kefezd, másiknak pedig édes béle vagyon, a' mint Bedradinus

adinus abban a' Könyvecskében bizonyította, melyet az elmének, a' testnek érzékenységi által vőtt enyhüléséről írt.

Illyen két-féle gyümölcsöt, tudniillik a' keménységnek savanyu gyümölcsét, nem csak a' Fejedelmekben, de még az ő helyekben lévő tisztekben-is megkívánta Trajanus Imperator: a' ki azért, ezeknek jelöl ezt szokta vala adni: *Párnára esett menyészék*, illyen mondással, *Lágy keménység*.

Ez a' lágy keménység, annak a' Fejedelemnek a' ki a' Közönséges-társaságnak megvesztett erkölcsét megakarja jobbitani, tellyeséggel szükséges; hogy így midőn a' meg-vesztett tag mélyebben vágattatik, az egész test el ne rontatsék, melyet gyógyítani, nem el-vesztetni kell vala.

1638. éftendőben, edgy Kozákon a' felettébb való keménységből származott halálos büntetés miatt, az egész Nemzettség fel-háborodott. A' pártütés meg-újított, és olyan dühösséggel való hadi készülő futtatott, melly fok éftendők alatt, sőt ma-is kegyetlenkedik.

Ha Alban^o Herczeg a' Belgiumi Gubernátor, a' kegyetlenséget kegyelmességgel meg-elegyítette volna, nem következett volna az el-űködés, melly az Hollanduloknak szövetséges rendeit szűlte, és Belgiumnak leg-nemeslebb Tartományit, a' Spanyol Birodalomtól el-vonta. Annakokáért a' Népnek Igazgatóit, gyakorta meg-emleke-

zenek arrúl à jeltől, a' melyben gyönyörködik vala az Henricus Auceps Imperator: *A Fejedelem a' büntetésre legyen rejt, a' jutalomra pedig serény.* Továbbà à Fejedelem legyen olyan mint à méh, melly mindenűvé mézet bocsát, fulánkját pedig hanemha kényszerítették, ki nem bocsátta.

L. R E S Z.

A Fejedelemnek reá kell vigyázni, hogy kiválképpen a' nagy Városok, okossan igazgattassanak.

A Ntisthenes ugy tartotta, hogy az à Város volna rosszul rendeltetve, és veszedelméhez leg-közelebb, melyben à jók à gonoszoktól meg né különböztethetnek.

Az V. Carolus Imperator, à rossz Városhoz vetett az óráknak, templomoknak, és utczáknak rosszul való igazgatásából és rendeléséből.

Másoknak vólt olyan vélekedések, hogy à ruhákban és vendégségekben való bujálkodás volna à rosszszul rendelt Városnak jele.

Nemellyek ugy itélik, hogy azok à Városok volnának gyalázatra méltók; a' mellyekben sok Orvosok és Prokátorok volnának: ezt hozzá-adván, hogy az, a' Közönséges-társaságban a' fenyítéknek romlásának bizonyos jele volna. Es azt az ő vélekedéseket erősítik az Antonin° Pius Imperatornak rendeléséből, a' ki azt parancsolta, hogy az apró Városokban az Orvosok ötén, a' na-

a' nagyobbakban heten, a' leg-nagyobbakbá penig, az az, az Anya-városokban tizen legyenek. Abban az értelemben vagyon Gvazzus, a' ki a' Városi társalkodásról így ír: Rossz jele és jövendőlése vagyon annak a' Városnak, a' melly az Orvosokkal és a' Törvény tévőckel bővőködik. Mert edgyiknek eredeti vagyon a' tulajdon jóságának nem léte miatt, a' másik peniglen a' rébségségből és tunyaságból véssen magának eredetet.

En peniglen azt a' Városfőnem ditsérhetem, a' melyben jó igazgatas nintsen. *A' nagy Város nagy gonosz, ha az igazgatas gonosz.* Minekokaért a' Fejedelmek azon igyekezzenek, hogy a' Városok a' Közönséges-társaságnak fő tagjai, kiváltképpen való okosággal igazgattasának: Igazgattatnak peniglen ha azokhoz illendő Igazgatókról gondot-viseinek. Az a' Város ditséretes, a' melyben meg-vagyon amaz három jó P. tudniillik a' mint mondgya V. Carolus Imperator, *bonus Pastor, bonus Prator, bonus Praceptor*: az az, jó Pap, jó Bíró, jó Tanító.

L. I. R. E. S. Z.

A' Fejedelemnek igazgattasának inkább szeretetből, mint sem félelemből kell lenni.

A' félelem a' jó-akaratnak hitetlen mestere, és az engedelmességnek kételenségből való szolgálja.

T 2

Annak

Annakokáért a Jobbágyok, roszúl igazgattatnak vagy félképpen, vagy csak a félelemmel.

Szükség az hogy a' kívül sokan félnek, az-is sokaktól féljen. *A' ki jelen-létedben túlsz fél, távollétedben árt.*

Az igazgatóknak nagyobb bátorságok vagyon a' feretben, mint sem a' félelemben.

Ennek a' dolognak jeles Peldája látszik meg Eberhardusban a' Württembergai Hertzegben, a' kit a' mint Naucerus bizonyította, az ő Jobbagyi, minthogy őket feretettel inkább mint sem félelemmel igazgatta, igen ferettek, és ebben a' dologban ő-is igen akart ditsértetni. Mert midőn egyfő a' Német-orizagi Fejedelmeknek nevezetes gyűlésekben volna, és midőn mások az ő Tartományoknak jószágát ditsérnék, ő ezzel az edgyel másokat felyűl haladni ditselkedik vala, hogy akar melly Jobbágyának őliben, még a' kietlen pusztában-is, bátran merne alunni.

Immár a' minthogy a' jó Fejedelmeknek nem kell a' maga Jobbagyitúl félni, ugy ellenben a' jó Fejedelemtúl-is a' Jobbágyoknak nem kell félni.

Midőn Nagy Sándor kérlette volna Cynicus Diogenestől hogy ha ő túlsz félne-e? felel Diogenes? *Mi vagy jó vagy-e vagy gonosz?* felelvén Sándor mond: *Jó vagyok;* monda Diogenes: *Ki félne a' jótúl?* és így meg-ranította azt, hogy a' Királytúl nem kellene félni, hanemha magát gonosznak mondaná.

L I I. R E S Z.

A' Fejedelmeknek az ő alatta-valóktól való félelmeket okosan kell el-palástolni.

HOgyha à Fejedelemnek alatta-valói kérkedékenyek, vakmerők, és engedetlenek, magára vigyázzon, hogy azoktól való félelmének semmi jeleit ne mutassa, és a' félelemből, à meg-átalkodtakhoz felettébb-való engedelmséget ne mutasson. Erős zabola kell hát. Oroslány bűrt kell magára venni, és à Juh bűrt le-kell vetni, hogy így az ebektől el-ne faggattassék mint à Juh, a' ki az ebe-
ket meg-zabolázhatta volna mint az Oroslány.

Nézzék-meg a' Fejedelmek Carolusnak az Angliai királynak példáját, a' ki az ő hervadó elméjének lágyisága, félelmsége, és hajlandósága miatt, a' kevély és kérkedékeny Parlamentül meg-utáltatván, és haddal üldöz-
tetvén, meg-fogattatott-, és 1642. éfztendőben Bóldog Aßßony havának harminczadik napján, Királyi nyaka bárd alá vettetvén, meg-öletterett. A' mint ellenbé a' Tyrannus Cromvelliuss a' ki az igazgatásban ő utánna következett, fegyvere, s keménysége miatt másoknak félelmére lévén, kemén' igazgatásával, méltóságát életének utolsó határáig éppen meg-tartotta, és valójában meg-mutatta, hogy az ő alattavaló pártosoknak elméjeket nem erőtlen és férfúi rend alatt való lágyisággal, hanem erős keménységgel kell az ő tisztekben meg-tartani. Mert

a' mint Tacitus, a' Politicusoknak Fejedelme mondgya, ha a' Fejedelem avvagy a' felettebb-való engedelmeiségtől viseltetvén, magát és méltóságának meg-sértődését elmulattya; avvagy az hasznos keménységet az hi-jában-való kegyelmességnek űne alatt le-hadgya, és magát alázatosnak mutattya, méltán utáztatik-meg, mivelhogy maga magát elsőben meg-utálta. Igaz a' Senecának ama' mondása: *A' méltóságot töröld el, és a' Birodalomnak minden egyben-való szerkesztése, sok felé szakad.*

Nem illik azért az okos Fejedelemhez, hogy a' nagy Uraktól és más alatta-valóktól való ijedségnek jeleit mutassa.

Az okos Fejedelmek mentők inkább félnek, annál inkább nem tettetik félelmeket.

Sőt inkább azoknak kell a' Fejedelmektől félni, a' kik azt akarják, hogy a' Fejedelem ő-tűllők féljen. Mert a' bátor Fejedelmek, félelemmel és fenyegetésekkel, nem akarnak meg-győzettetni, azt mondgya Tacitus, az esztendőnként esett dolgokat le-író Historiájának 29-dik Könyvében. Ugyan is gyakrabban magoknak készítenek veszedelmet azok, a' kik az ő Uroknak félelmére akarnak lenni, kiváltképpen ha a' dolog abban forog, hogy a' fenyegetések a' mellyekkel fenyegetőznek, és az ijeztetések mellyekkel ij-

jeszte-

jestenek a Fejedeleimnek szerencsáját el-rontani, és a közönséges békeséget meg-zavarni láttatnak.

Ollyan volt Frantzia-országban Szent Pátról nevezetett Constabiliai Grófnak bolondsága, mellyel elsőben magát a Királynak gyűlölségében ejtven, végezetre magának veszedelmet szerzett. A' mellyet le-ir Cominaeus *Magyarországának 3-dik Könyv. 11 és 12 Részében.*

Ugyan a történt Henricus Gvifuson-is, a kitől az III. Henrich Francziai Király mind addig félt, míg az ő parantsolatyából amazt a Bleiai Gyűlésben meg-ölettetni nem látná.

Piccinius Miklós midőn maga érdeméhez bizvánn Philippustól a' viczé Ispántúl Placentiát jól viselt dolgainak jutalmául kérné: fenyegetőzven edgyfzer-s-mind, hogy félben-hadná szolgálattját, ha akarattjának nem engedne; a' viczé Ispán inkább akart az ő Veivel Sfortia Ferenczel (a' ki akkor ő néki ellensége vala) megbékélleni, mint sem az ő kérkedékeny baráttjának engedni.

Colignius Gáspár az ő velle edgyet értő pártosoknak nevével második Ferentznek a' Frantziai Királynak supplicatiót adott, melyben le-irva senki neve nem vala; protestálván nyilván, hogyha kívántatnék száz ötven ezer emberek magok kezeckel ennek alája irnának. Mely kevély maga hányás, nem hogy a' Királynak és az Ország Igazgatójainak valami félt-

met ber-

met szerzeni láttatott volna; de még ellene való hazragjokat öregbitette, melly annakutánna Carolus a' Bátyja helyett parancsolván, Coligniusnak veszedelmét és halált nemzett.

Több ilyen keferves példákat ad előnkben Franciaország, a' mellyeket Thuanus, Gramondus, és több Franziai Dolgoknak le-írói emlegetnek.

Az újjak között való ama' Bironiusnak példája, a' ki minthogy IV. Henrichnek a' Francziai Királynak alattomban félelmére akart lenni, ezért a' vakmerőségéért fejét el-vesztette.

L I I I. R E S Z

A Fejedelem, az igazságnak leg-fővebb követője legyen.

HOgy a' boldogság az igazságnak természet szerint való magzattya legyen, ilyen értelmes mondásával világosította Numenius Stoicus: *A' Király az Istennek munkája, a' Törvény a' Királynak munkája, az igazság a' Törvénynek munkája, a' Boldogság az igazságnak munkája.*

Ellenben peniglen az hámiságért (azt mondgya Tholosanus Gergely a' Közönséges társaságról írt 10-dik Könyvének 2-dik Résebé) a' birodalmok edgyik Nemzetségről a' másikra által-vitetnek. A' Királyi Házak és híres Familiák vagy Nemzetségek el-ültatnak, és
gyakon

gyakorta à Kőtség à Fejedelemmel edgyütt el-romol. Ezt bizonyította Sophocles mikor azt mondgya: *Az holott a' bosszúság-tettek erőt vesznek, és a' ki a' mi setszik az cselekedzi; tudgyad hogy az a' Város hanyat homlok majdel romol.* Annakokáért à Királyok és Fejedelmek minden hamiságnak nemétül, ugymint az ő méltóságoknak bizonyos veszedelmétül magokat megtartóztatásák; és azt magockal el-hitefsék, hogy az igazságnak serpenyője sem szeretettel, sem gyűlöléssel; hanem csak az igazságnak egyenes mértékével arányoztatik.

Erre az egyenes mértékre néztenek régen à Parisi Tanács-háznak Biráji: A' kic midőn à XI. Lajos Francziának Királya némely hamis Törvényeket parantsolt volna ki-hirdettetni, à Királyakarattyának álhatatosan ellenében állottanak, minden fenyítékeket, és fejeknek veszedelmét is semminek vélvén, à melly ha à Királynak nem engednének, rájuk következédő vala. Mertugyan is Lancastrus à Tanácsnak Birája, à Bársonyruhákkal fel-ékesítettett Biráknak fokaságátúl környül-vétettetvén, à Királyra mégyen, nem hogy a' büntetést el-engedtetni kívánná, hanem hogy halált szenvedne; midőn így áll, hogy ő és az ő társai inkább akarnának meghalni, mint sem à Törvénynek ki-hirdetését el-szenvedni. Melly jeles álhatatos.

szagoktól és erősségektől a Király meg-ijedvén, a Törvényt el-töröltetni, és az írást el-faggattatni parancsolta, igérvén arra magát, hogy ennekutánna a Tanátsnak akarattya ellen semmi Törvént nem szabna. *Be-dinas* írja.

Az igazságról való nagyobb gondviseles látszott meg Szent Lajosban Francia Királyban, a ki hogy nem csak minden igazságtalanságtól, de az hami-ságnak még csak árnyékától is leg-távulyabb eshetnék, több sok Szent parancsolati között, fiának ezt is parancsolta, hogy a kétséges dolgokban, a mellyek őtet magát és az ő alatta-valóit néznék, mindenkor maga ellen mondana sententiát.

L I V. R E S Z.

A Fejedelem a Vitézeknek meg-büntetője legyen.

Aj annak a Közönséges-társaságnak, a melynek bel-ső Réseiben a bűnőknek büntetetlen hagyása, a Fejedelemnek kárhozatos hunyorítása miatt bé-tsúfott.

Rosz dolog az, mikor olyan Fejedelem vagy on, a ki alatt senkinek semmi nem szabad; de rosszabb dolog mikor olyan Fejedelem vagy on, a ki alatt mindenneknek minden szabad.

Az majdan el-romlandó Országoknak a Politicusok értelmé szerint, e' négy eleve el-látott jelek szoktanak előtte

előtte-járni: a rettenetes Bujaság, a Vallásnak változtatása, a Nagy rendek között való pártolkodások és egymás ellen való viszálykodások, a bűnőknek szabadsága és büntetetlen hagyása.

Azt mondgya Scipio: *Nem itélem boldog Közönseges-társaságnak azé, melynek föld-falai fenállanak, és az erkölcsök benne megromlanak.*

L V. R E S Z.

Vádaskodókat és más után álalkodókat, a Fejedelmeknek meg kell zabolázní.

Gyakorta a Fejedelmek midőn a vádaskodóknak igéparttyokat fogják, az hamiságnak igen kedveznek. Mert sokan avvagy boszúságért, avvagy a magok hasznokért az árulkodásra fel-indítatnak.

Az Heringeknek halászásában, egy tengeri Fenevad, melyet az halászok *Hillének*, és Olaus magnus *Heliusnak* neveznek, midőn nem ősiömeft látná hogy az Heringek az hálóban bekeverődöztenek volna, mint edgy pöröllyel az halász hajót meg-úti, intvén az hajókat, hogy az hálókat a mellyek már teli vólnának emelnék-fel, hogy így ő is lenne része az Heringekben, a mellyek az halászok kezekből el-űsaladnának. *Tulpius Miklós* írja ezt edgy baráttyához írt Levelében.

Igy némely hamis vádlók, másokat a Fejedelmek-

Uz.

nek ité-

nek ítélő ízékek előtt el-vádolnák, intvén és javalván hogy őket Törvényben idézzék, rómlőtzbén vessék, halálos sententiával meg-büntessék; mindazonáltal nem az igazságnak és a közönséges jónak beretetibül; *hanem hogy a' meg-fogattattaknak gazdag prédájokkal meg-gazdagítsanak.*

Annakokáért ne könnyen hídgyenek a' Fejedelmek a' vádoskodóknak, hanemha nyilvánvaló és erős bizonyságokkal lépnek meg-erősítettvén.

Jobb a' mentesség mint sem a' vádlás az hol nincsen bizonyság.

Az igen kemény-vádló Cephidus, Julianus Imperator előtt Numeriust lopással vádollya vala. Midőn peniglen a' mellyeket bizonyság nélkül mond vala, tagadná; a' vádló meg-haragúván fel-kiált: Kitsoda lehet valaha bűnös ha tsak tagadni elég? A' kinek felel Julianus, igen helyesen beűedit magára vissza-fordítván: Vallyon-s-kitsoda lehet ártatlan ha tsak vádolni elég?

Marcus Cato tökéletes ember lévén, a' ki a' Romaiaktul okosnak neveztetett, a' Romaiak előtt nagy gyűlötségben volt. Mert 46-éor vádoltatott-bé, és mint egy bűnös perben-forgott és mindenkor meg-fabadult.

Az Athénásbéli Aristophanes, a' mint Aeschines bizonyította, az ő gonosz-akaróinak gyűlölségek miatt, kilenczven ötför idéztetett törvényben, és mindenkor győzedelmellen ment-el.

LVI. R E S Z.

Az hízeltkedőket a Fejedelmek Udvarából ki kell űzni.

AZ hízeltkedés Udvari kurva, melynek nyájaságát a Fejedelmeknek kinrsek gyakorta hamarabb kiűrült, mint sem az ellenségnek erejektől.

Mert az hízeltkedők nem a Fejedelem hasznát, hanem a magok javát, melly a Fejedelemnek karával egyben vagyon kötve, keresik.

Az hízeltkedésnek kezdete a gonosz kívánság, közepe hijában való dicsérés, vége peniglen a maga haszna.

Mert erre az edgy célra, tzeloznak az hízeltkedőknek annyi ékes beűedecek.

Az hízeltkedésnek kenete, az ajándékoknak elvetele.

Az hízeltkedésnek dicsérése színes tsaládság. Dicsér az hízeltkedő, de nem igazán szeret.

Mert nem tégedet hanem a tiedet keresi. A kutya mozgattya a farkát, nem te éretted, hanem a kenyérért.

Ezt az ártalmas és a Fejedelmeknek veszedelmekre, a pokolnak torkából ki-bocsáttatott mirigyét meg-űsmerven a néhai Albert Bavariai Herczeg; a Műlt. Electornak Ferdinandusnak mostan Boicanak Igazgatójának őfénck őse, a több parantsolari és jövendő dolgainak s-tselekedetinek Regulái között az ő fiának Ernestusnak, a ki annakutánna Coloniai Elector volt, akkor peniglen tanulásnak okáért Romában lakott, ezt-is hogy meg-tar-

taná, ezen főccal parantsolta: Parancsollyuk ugymond hogy senki à mi fiunkal ne beszéllyen azok között az emberek között, à kik az ő beszéldeekkel, sűgálockal, vagy akarmi más módon-is az ő gyenge elméjét meg-veíztegethetnék. A' kik között leg-elsőbbek a' veszedelmes hiszelkedők, à kiket, ugymint kik szemlátomást mérget fűnek, felette igen el-kell távoztatni. Ezek à Mélt. Albertnek fiavai.

Az honnan a' józan elméjű Politicusok javallyák, hogy az ilyen rosz embereket à Közönséges-társaságban semmiképpen el nem kellene szenvedni.

Öt-féle embereket kell à Közönséges-társaságbul kiűzni (azt mondgya valà Socrates) *Az hiszelkedőt a' Pa-lotából, a' szép kurvát a' Bordélyból, a' telhetetlen Pa-pot a' Templomból, az hamis Birót a' Törvényszékből, a' tsalárd kalmárt a' Piaczról.*

EVII. R E S Z.

A' pártütéseket és árultatásokat hogy a' Fejedelem idején el-nyomja, szükség.

A' pártütésekre és árultatásokra mások felett hajlandóbbak, elsőben à nagyra vágyakozók: *A' kik-
nek nem olyan gyönyörűséges mikor főc embereket látna-
magoc után, mint a' melynehez, mikor valakit magoc
előst látna.* Seneca mondgya az hetven-negyedik
Levél-

Levélben. Másodszor az alattomban-való és kétőnő emberek. *Mert nem is lehet az olyan elme tökéletes, a mely változó és minden felé hajló.* Cicero mondgya a barátságról. Harmadszor az álnok barátok. Azt mondgya Marcus Tullius Verres ellen írt első Levelében: *hogy nincsenec alattomban-valóbb intselkedésec mint azoc, a melyec a barátság szin-mutatása alatt wannac el-titkolva.* Marcus Tulliusal meg-edgyez ama' Görög író Xenophó, a ki azt mondgya: *Senkitül a' Királyoknak több intselkedés nem vettetic, mint azektül, a' kik vettetic magokat igen szeretőknek lenni.* Negyedszer a' változó és nyughatatlan elméjű emberek. *A' kiknek (a mint Salustius első Historiájában áll) akkor nagyon nyugodalmoc, mikor párt-ütésec wannac, és akkor nagyon nyughatatlanságoc, mikor békeség nagyon.* Minthogy ezec, azt gondol-lyac hogy azokat a' Tiszteket, a' melyeket a' Közönséges társaság békeségben lévén el nem érhetnec, veszedelem-ben forogván az, el-érhetic Cicero Catilina ellen írt 2-dik Oratiojában. Ötödször a' pénzt szerető embe-rek. Az honnan 5-dik Carol Imperator (ha hinni kell Thuanusnak Historiájának, 3. Könyvében) Ferdinand' Gonzágát minthogy előtte fősvénységnek gyanúságá-ban esett volna, a' Mediolanumi Tartománynak igaz-gatásátul meg-fosztotta, és annak felettc fiának Phi-lippus-

lippusnak javallotta, hogy az ő tanácsával a nagy dolgokban élne: mert ő annak okosságában és tanácsadásában semmit nem kételkednék, de mindazonáltal edgy Tartományának is igazgatását, se penig valami tisztet rája ne bizza.

Annakokáért ha mikor efféle emberek fővényységből vagy nagyra való vágyakozásokból, avvagy egyéb gonosz indulatoktól elragadtartván, a Fejedelem ellen egyben-esküűnek, avvagy pártútést indítanak; a Fejedelemnek tisztire tartozik, hogy minden kéjedelem nélkül, minckelőtte az alattomban gerjedő tűz egészen ki-űtne magát, ahoz illendő esküűzőkkel a gonosznak ellene-álljon. Nem-is kell azoknak kezdetit megutálni, hogy vagy semmire kellőnek, vagy messzére valónak látszik, *Az első történettel vagy félelmet vagy bátorságot nemzenek, a' mint Tacitus szól.* de látsan látsan ugy megnevekednek, hogy azoknak annakutánna semmi módon elejekben nem álhatni. A' Romaiak későn akarták magokat ellenében-vétetni a Császárnak, a' mikor már fegyverrel a Törvényeket ki-forgatta volna. *Sietni kell annakokáért minekelőtte a' kevés pártútőknek erőtelen egyben való esküűvések meg-nevekednek.* Tacitus mondgya Hist. 1. Könyvében. Hathatós orvosság ugyan, a' pártútőknek fejeit egymástól sok részekre el-szakaítani; de nagyobb okosság a károkat megelőzni, mint sem annak utánna azoknak orvosságot keresni.

LVIII. R E S Z.

A' Fejedelmeknek, az érdemeiknek jó-akarattal való meg-jutalmaztatását el nem kell mulatni.

A' Közönséges-társaság két támaszokon áll, a' jutalmó és büntetésen, akar mellyik nélkül bukós lévén, sántikál. A' Fejedelének hajlandóbnak illik lenni az érdemeiknek meg-jutalmaztatására, mint sem az érdemtelenekek meg-büntetésére. Meg-tagadtatván a' jutalmok, az engedelmeiségek meg-lankadnak; meg-adattatván, meg-élednek. Mert az háládatlan Fejedelem alatt semmi nagy dolog nem viseltetik, és semmi emlekezetes jó-tselekedetek véghez nem mennek. A' Fejedelem többire nem azért tiszteltetik hogy Fejedelem, hanem azért hogy a' néki tört Bolgálatot meg-jutalmaztattya, és jutalmat oszt, nagynak nagyot, kitsinynek kicsinyt. A' mint III. Philep Spanyol-országának Királya a' Lermai Hertzegnek esztendőnként való jóvedelmet, hetven ezer aranyat ajándékozott, a' XIII. Lajos Frantziai Királynak, a' IV. Philep Királynak Néfiyével való házasságának műkalkodásáért. A' Cardenas-béli Guterio hogy a' Romai Császárnak Ferdinandusnak Isabellát szerzte volna, két Kerített-városokat hozzá-tartozó szomszéd uraságokkal, jutalmúl vőtt.

Hogyhá a Fejedelem a méltó jutalmat el-mulattyá; az ilyen el-mulatás a Fejedelemnek és a Közönséges-társaságnak kárára esik.

Midőn Sckenk Márton a Spanyol-országí hadban a Batavusok ellen csarázó híres Kapitány, gyakran az ellenkezők ellen ditséreteffen viselte volna magát, kiválte-képpen az Herdenbergai hartzban, Breda és Noviomagum meg-vételében, és midőn főlgálattyáért meg nem jutalmaztatott volna, a Spanyoloktól meg-utáltatotnak itélvén magát, az Hollandusokhoz szakadott, kie-mélet hadakozván, a Spanyoloknak nagy karokat ferezett.

Szulimán Török Császár szokta vala mondani, hogy a Fejedelem egy főlgával csak egy dolgát vitesse véghez. Mert a főlgának (azt mondgya vala ő) hűsége mind addig tökéletes, míg az ő urának jó-akarattyát el-érheti; azt el-érvén, nem az ő urának javára, hanem a maga tulajdon hasznára igyekezik.

Mindazonáltal meg-kell vallani, hogy az ilyen hűsége telenségnek oka, néha a Fejedelmektől véssen eredetet, a kiknek haládatlansága tselektzi, hogy a főlgák dolgokat oda fordítsák, az honnan az ő hűséges főlgálattyoknak jutalmazó haszna fűrmazik. Mert midőn a Fejedelmek csak mikor eső van akkor élnek kőpőnyeggel, és a tűzelő-hellyet, a mellyel téli időkben melegétik vala magokat, nyári idők kővetkezvén hirtre hadgyák; az az, midőn magok szükségének s-hasznoknak határan kívül főlgá-

szolgájoknak szolgáltyockai élni nem akarnak. Ők is a' reájok bízott dolgokat sokszor úgy viselik, hogy az ő Urok, szolgáltyók nélkül soha el ne lehesse: avvagy mint midőn az halás magát már gazdagnak lenni tapasztalta, kárhoztatta a' kedvetlen halászatot, el- tépi szaggattya hálóját, fel-égeti csónakját, úgy a' kic Udvarban lakának, inkább kívánnak az hívalko- dásra hanyatlani, és a' meg-berzett jóízúggal élni, mint az ő Fejedelmeknek háfontalan szolgáltyokra fáradságokat vétegetni.

LIX. R E S Z.

*A' Birodalomnac mértékletes kívánása meg-enged-
tetik a' Fejedelmec.*

Csodálkozásra méltó dolog, hogy némely Feje- delmek bár virágzó Országoknak Urai legyenek is, avval mindazáltal jól meg nem elégedven, min- denkor új hídrúl való tanácsokat forralnak, minden- kor a' magok nyngodalmát és a' másét meg-zavarják, és hogy mindenkor a' külső Nemzetsegeknek az ő ha- talmok s-jármok alá- való hódoltatásokról gondol- koznak: holott peniglen tudgyák, hogy az idegen Nemzetsegen gyakoroltatott Birodalmok, avvagy kevéssé tartanak, avvagy nagy véfedelemnek, s-költ- cségnek tétetienek alájok. *A' másutt született Urat, senki örömet el nem szenved.*

Bizonyára a Spanyoloknak Királya, az Olasz-orfági Tartományoknak uraságát, nem egyébbel, hanem Politiai mesterséggel, meg-becsülhetetlen penznek erejével, és mindenkor Vitézeikkel, Kastélyokba való erőlfégeikkel tartya-meg, még sem tselekedheti azt, hogy hol a' Franzziátul a' Spanyolok el-fáradhatatlan ellenségitül, hol az Olasz-orfági Fejedelmektül vagy látható erővel, vagy titkos mesterséggel ne függattassék.

Mindeneknél bátorosabbac a' közép dolgoc, és nem mindeneknél kevesebbé mennek elő azoc, mellyec kevesebbé nőnek.

Peldát lát a' Helvetiusok Közönséges-társaságában, melly oly kevelység nélkül való, mint békeiség szerető, határinak óltalmazója inkább, mint sem azok terjesztésének kívánója. Eddig-is nem annyira hegyeitül, mint az edgyező értelemnek módgyátul környül-vétettetvén, az idegenek nagyra való vágyódását meg-fogta, midőn a' magát meg-tartóztatta.

Az hatalom nem mindenkor éregbittetic, mikor kiterjesztetic.

Némely Fejedelmek olvassák ezt talám, de nem hiszik, kiknek minden gondgyok az, hogy a' majorokhoz majorokat, Mező-városokhoz Mező-városokat, Kerített-városokhoz Kerített-városokat, Tartományokhoz Tartományokat, hijában-való, s-rövid időn el-múló Bóldogságoknak halmára rakjanak.

Gondol

Gondolják-meg azok a' negédés Fejedelmek, hogy az az egyedül uralkodó Felség mellyet olyan égő kívánsággal kívannak, semmi nem egyéb, bizonyosság s. Bíró leven erről a' bős Maxilianus Bavariai Elektor, hanem három sohajtás: *meg-nyerésnek, el-vesztésnek, meg-tartásnak* sohajtási. És micsoda könnyebb a' sohajtásnál? inkább micsoda nehezebb? A' Monarchiának nehéz terhe alatt nyögnek a' Királyok és Fejedelmek, és mindazonáltal nagyobra vágyódnak.

Sohajtanak a' Királyok a' mástul nyert becsületnek terhe alatt, és még is kívánnák a' nagyobb becsületnek terhét. És mivelhogy mindenkori nagyobra vágyódnak, azért mindenkori nyögnek, és soha sem pihennek meg.

Továbbá hármak, a' mellyek a' Monarchiának terhet igen nehezítik, mert azt igen gyűlölségesé téstik.
 1. A' szabadságnak mindennel velle termelt kívánsága.
 2. Maga a' Monarchiának hatalma, kire könnyen irigykednek mások.
 3. A' Monarchiának rész-ferint megpróbált, rész-ferint felelmes maga viselkedése, maga alatta való és somfédi iránt. *Herodotus 3. Köny. írja.*

Foglallják-bé azért a' Királyok és Fejedelmek a' magok kevély kívánságokat, közép iránt való hatalomnak rostitásával, és inkább gondolkozzanak a' mesterségnek erejével meg-tartandó, mint sem az had-viselésnek nyilalival ki-éleltendő Birodalomról.

L X. R E S Z.

A' másod igazgatása, nem rekesztetvén ki a' Fejedelmnek másoktól való igazgattatása, illendő a' Fejedelmhez.

L Eg. bátorságosabb igazgatása a' Népnak, nem rekesztetvén ki a' másoktól való igazgattatás-is, és leg-jobban igazgat az, cselekedő-képpen másokat, a' ki szenvedőképpen igazgattatik-is másoktól. Ebben mint esztelenül, úgy bődögtesen igazgatnak azok a' Fejedelmek, a' kik az ő munkalódó igazgatásoktól el rekesztik az ő másoktól való igazgattatásokat; azért hogy a' magánosan uralkodó Felségnek lelkével tellyetek lévén, úgy kívánnak uralkodni, hogy magok tanácsa igazgatásával, máséval senkiével ne éliyenek.

Ilyen volt Siciliának Királya Hieron, a' kit nem más okért mondanak meg-ölettenek, hanem hogy a' jóra intőknek tanácsokat meg-vetné, a' tanácsnak méltóságát lila alá tapodná, és a' Törvényeket kiket akarna, kívánsága szerint, meg-rontaná.

Azon vétekel vétkezett Julius Csásár, a' ki nem csak a' Polgári mesterségben, hanem még Dictatori állapotjában-is, a' Tanácsnak tanácsával soha nem élt. De meg-kell vala neki emlekezni, hogy Tarquinius Római Király azért vettetett ki, hogy meg-vetette a' Tanácsnak méltóságát, és maga kényén s-akarattján vitte mindeneket.

Ebben

Ebben a Kősfalban útközött a XI. Lajos Frantziái Király, a ki semmi dologra a Tanácsal tanácsot nem tartott; de ostan maga kárával éfre térvén, a maga fiát Carolust úgy kívánta taníttatni, hogy a Deáki tudományban semmit többet meg ne tanulna, e rövid mondaton kívül: *A ki nem tud szineskedni, nem tud uralkodni*, hogy így a Szükségtől kényszerítetvén, szoknék mások tanácsával inkább mint sem magáéval böltselkedni, és dolgait viselni.

Nem sokat böltselkedne a kic tanácsot magoknál kérde.

A ki maga ad magának tanácsot, maga bánnya meg.

Igazán téhen írték a bölcs Syrach Eccl. 32 Részében, *Fiam tanács nélkül semmit se tselekedgy, és a meg-lét dolog után meg nem bánod.* A bölcs Salamon-is Peld. 3 Rész. *Neléggy bölcs te magadnál.* Ugyan-is vakoskodunk a magunk tetűesi körül (a mint Curtius 7. Könyv. mondgya) és akarki is a maga dolgaiban compultabb, mint a máséban; mert az városoc azoknac tanácsai, a kic magoknac tanácsolnac.

Igen jellefen bőlván ehhez a dologhoz amaz Istenes Arany Bájú Sz. János kilentzedik becsedében a Szent Pál ditséretiről. *Jóllehet (azt mondgya) felette bölcs légy, és elérve el lásd azokat mellyec szükségesec, mindazáltal esac ember vagy, és tanácsos nélkül szűkölköddöl: és gyakorta történic-meg, hogy a bölcs ne lassá meg a mi szükséges, az alacsonyabb pengig, és ostobább, világossan és okosan ele-*

fan eleve meg-látta azokat. Ama' böls Mojses a' ki an-
nyi csudákat cselekedett, nem vőtte észében a' dolgot mel-
lyet nagyobb részént az emberek meg-gondolnac, az ő lpa-
penig ostoba és paraszt ember lévén, mindgyárt észre vet-
te. Azért szükséges mindeneknek a' tanács, ha szintén
Mojseshez hasonlíthatnának-is, mert vannac sok dol-
got, mellyeket a' nagy es híres emberek nem tudnac,
mellyeket mindazáltal az alaton és el-vettetett embe-
rec tudni szoktanac.

Azért sem a' tanácsnak, sem a' tanácsosoknak szük-
séges vóltok nem tagadrathatik.

*El-véti ott úttját a' munka, a' melynek útát nem
mutat az okosság.*

A' jó tanács többet használ mint száz kéz.

De hogy a' jó tanácsnak és tanácsosoknak, a' rosz-
faktul való meg-külömböztetésében ne tétovázzunk,
egynéhány Regulák szükségesek ::

1. Ne legyen a' tanács konty alól fármozott.

Mi vólt utálatosabb régen mint asfönynek ülni a'
Római Tanácsban..

Az Aszszonyoknak hosszú a' köntösök, de rövid az elméjük.

2. Mint az ő és avas borok inkább használnak a' ter-
mészeti testnek, mint az újjak; ugy a' koros Taná-
csok többet használnak a' Közönséges-társaság Testé-
nek, mint sem az iffiú Tanácsok. *A' vén bor egészsé-
ges bor, a' vén ember hasznos Tanács.*

3. Az a'

3. Az a' leg-jobb tanács a' kinek fel-találója, nem különböz attól a' ki azt véghez-viíti.

Senki nem ad jobb tanácsot, mint a' ki azt maga meg-esselekedni kész, Livius.

4. Sok legyen a' tanács, de nem sokaké.

Sokac kéze, kevessec Tanácsa. IV. Lajos Császár Symboluma.

Mintec kellestec lenni, arrul sokakkal beszélgecs; de mi tévő lég y, igen kevesseccel, s. hiv embereccel, vagy penig magad magaddal. Vegetius.

5. Meg-ért tanács az, a' melynek melléte van a' félelem és a' kéledelem.

A' tanácsban-sekerős-béka, a' véghez-vitelben sas tégy.

Az hertelen tanácsnar körvetője a' bánkodás.

6. A' hol sok a' dolognak meg-tontolása, ott vagyon a' leg-jobb tanácskozás.

Minden-dolognak hármaz meg-gondolással kell meg-előzetni: *ha Szabad é? Illik é? Hasznos é?*

7. A' jó tanácsot a' jó tudomány és a' jó lelki-isméret szerzi.

Azok a' jó tanácsok, a' kiknek nincs több tudományok a' javallásra, mint lelki-isméretek a' jól javallásra.

8. Addig bátorságosok a' tanácsok, a' mig el-vannak titkolva.

Nincs-ec jobb tanácsoc, mint a' melyeket nem tud

addig a te ellenkeződ, míg véghez nem viszed Vegetiusi

Baleares nevű Spanyol Szigetekben régen az a szokás volt, hogy valamennyiszer valami titkos dologról akartanak végezni a Tanács-béliek, a mezőre menének ki, és ott vermet ásnának, mely felé fordították vala a fájokat, és egymás terfését és tanácsát, egymásnak úgy közlik vala: el-végezven a tanácskozást, azon vermet földel be-töltik vala, és a több mezővel egyenesté télik vala. Tudniillik azzal jelentvén, hogy a tanácsokat halgatással kellene el-temetni.

9. Szintén olly rossz a gonosz tanácson meg-nyugodni, mint a jót be nem venni.

E' mondásnak igazságát nagy magok gonoszságával tapasztalták két Lusitaniai Almejda nevű Urak, Ferencz és Lőrincz, amaz Atya, ez annak Fia.

Ferencz Angliának viselt dolgai dicsőségével híres gondviselő Birája, haza hivattatván a' Lusitaniai Királytól, midőn a jó reménységnek hegyétől a mint híjják, már nem meészte volna, el-végezte hogy itatásra meg-szállyon. Edgy a Lusitanusok között oda közel lévő Mező-városban, melly négy ezer lépésnél tovább nem volt, be-ment. Ezt a Város-béliek jól tartván el-bocsátották, és barátságnak jelül edgy nagy kossal meg-ajándékozták. Ezen embert Almejda más tizenkét társával a Városban visszaküldi, hogy
venné-

vennének juhokat és ökröket. Ezeket a Lakosok vendégségben hívták, és ajándékokkal a minéműket az a föld hoz, tisztelvén őket, a meg-vőtt marhákkal elbocsátták. Az úton találnak elő edgy embert kosokkal, hog' azokat más ajándékokért el-cserélné. Itt edgy a' Lusitanusok között mond: Ezt erővel vigyűk-el Almeida-hoz, hogy midőn köntőssel fel-ékesítettvén az övéihez visz(sza)-tér, azokat hozzánk baróssabb barátsággal kösse. Erre hogy reá-űtnének, nagy kiáltást tőtt. A' Város-béliek gyorsan őket meg-előzik, az embert a' Lusitanusok kezekből ki-tekerik, őket ködarabokkal és kőveccel gonoszúl büntetik, és nyájok-tól meg-fosztyák. Ezek visz(sza)-térvén, hogy a' dolog az ő ravaságoknak ne gondolhatnék, sokkal-külömben mint sem a' dolog volt Almeida-nak megbeszélik, annyira-is vitték a' dolgot az ő gonosz javallásokkal, hogy Almeida az ő gonosz tanácsoknak engedvén, el-vegezné hogy arra a' Nemzetségre had-dal menne. Annakokáért éjfelkor száz Vitézekkel kimenvén, hajnal előtt a' Városban érkezik. A' Város-béliek mind egyre nagy fel-szóval segítséget kiáltanak, öfvefutnak igen sokan, nyers bűrből tsinált fák-kokkal, mellyekben sok kőveket gyűjtöttek vala, hogy a' Lusitanusokat a' kie már prädával meg-tértek vala, el-nyomnák. Viseznek vala kezekben azon kívül meg-

számlálhatatlan dárdákat nem hoszfazakat, melyek-
 re elől három tenyérni hoszfzu horog formán hajtott
 hegyes vas volt tsinálva. Es minthogy felettébb gyor-
 sak volnának el-hajtván a kőveket és dárdákat, kön-
 nyen viszsza-szaladhatnak vala, és ismét azon gyor-
 sasággal a Lusitanusokra űthetnek vala, a kiket a nap
 melege el-sűtött, és a lankatság meg-emésztett vala,
 annyira hogy mélyen halván-bé lábok a nagy főveny-
 ben, még talpokon-is alig állhatnának. Almeidának
 torka dárdával által-verettetvén el-esett, térdre álván,
 s kezeit fel-emelvén, és az égre-nézvén, az adakozással,
 jámborsággal, és halhatatlanságot érdemlő viselt dolgok-
 kal tsudálatos férfi. Csudálkozásra s-siralomra méltó
 dolog illyen férfinak, a kinek a Granatumi hadban ol-
 lyan híres tselekedeti voltanak, a ki Indiában nagy Sere-
 geket meg-győzött, a ki az Aegyiptumi Királynak kin-
 csét el-prádálta, a kinek Királyoknak szójokban zabo-
 lát vetett, az övéinek vakmerő javallásoktól és bátorsá-
 goktól ennyire vitetni, és kevés, mezeitelen, fegyveret-
 len emberektől, kik a vadaknak kegyetlenségektől nem
 mebbé vannak meg-öletteni, és az ő láboktól meg-rapod-
 tatni. Azon harizon a Lusitanusok között ölettettenek-
 meg hatvan öten, kik között voltak Hadi-vezérek tizen
 edgyen, a kik igen nagy dolgokban az ő vitézlegeket
 meg-mutatták vala. Azt tartották felőlők, minthogy
 ferentsés elő-menetelekben magokat negedeillen viselték,
 és az

és a győzedelemmel igen kegyetlenül éltenek, hogy azt a bűntetést, Istennek igaz ítéletiből szenvedték legyen. *Oserius 6. Könyv. az Emmanuel dolgainak.*

Ferencznek fia Lőrincz, a jó tanácsnak bé nem vételért mint az Attya-is a rosznak való engedésért bűntetést szenvedett. Ő nagy győzedelemmel híres lévén, elvégre a Chaulai révnél az Egyiptomi Praefect^o Campfor hajója ellen csatázván nyíllal által-lötetett. A kik mellette vóltanak, midőn kérnek hogy mivel ellenkező háborúja volna a tengernek, melly miatt közel sem vitethetnek az ellenség hajóihoz, térne vitzsá. Melly tanácsot ő iffiúi bátorságról indítván, nem akart megfogadni, és más nyíllal-is meg sebesítvén, mindazáltal a viadaltól meg nem bűnt, míg az ellenségnek őt nagy hajóit el nem nyerte, a többit el űzte. Az Hajós-mesterek midőn ötet látnák hogy sebes; és a Vitézinek nagyobb részét hogy a sebéktől meg-akadályoztatának, kérik vala őtet, hogy az ellenségnek, szélyel-verettetett hajóival ne ütköznék-meg, hanem azokat s-a többit-is távolyról álgýúckal annyira szaggatná-meg, miglen mind elnyomná; azon tanácsot Lőrincz meg-utálta, midőn azt mondaná, hogy az ellenségnek hajói nagyok, és minden-féle jófággal el-vólnának kísértve, és hogy jobb volna azoknak mind el-fogattatni, mint sem el-merítettetni. Következő nap midőn az ellenségnek hajói magok erejét öve-bedték volna, a Lusitanusok éjfel után tirkon meg-

erészlik vitorlájakat, az ellenség úzi őket, és a Tartomány-beli Gondviselőnek hajóját, melly a Sereget maga előtt hajtya vala, ki-lőtt nyilackal meg-akadályoztatva, és azt magát fok hajók környül-vélik. A' melly, nagyobb szerű algyúnak golyóbitsátul meg-lyukasztatván, az hajó-fenekre fok víz szállott, melynek terhétül meg-nehezedvén, kormányval semmiképpen nem igazgathatott. Meg-intették Lőrinczet az ővéi, hogy az el-faladafra kébitett könnyű szerű hajóban ugrának, hogy így az ővéihez faladhatna. Melly hasznos tanácstul ő igen meg-bántódván, nem tartotta dicséretes dolognak, azt a veszedelmet el-távoztatni, melyben az ő edgyút hadakozó társait el-hagyná. Vóltanak akkor az hajóban hetven meg-sebesített emberek, és csak harminczan egészségesek. Az ellenség midőn látná mitsoda bátorsággal kébitenék magokat a Lusitanusok, az ellenek álláfra, csak távolyrul vitelik vala dolgokat, gyakorta-való algyúk lövéssel mindeneiket be-töltvén: A' mind biztató, s-mind ezeket szemlélő Lőrincz jelen vala, minden dologban ott forog vala, és a jó Elöl-járónak tisztul el-követi vala. Végezetre midőn czombja az golyóbitsnak ütésétül el-fakadozott volna; magát székben az árbotz-fához helyeztetni parancsolta, és onnét hatalmas-erővel parantsolván, az ővéit inti vala, hogy magok jószágát cselekedeteckel mutaták-meg. Mindőn ezeket fel-főval így-mondaná, más mellyére bocsátott golyóbis, az alatt ötöt meg-öle.

Orosius 8. Könyv. az Emmanuel dolgainak.

LXI. RESZ.

A' szenyvedő igazgatás a' cselekedőt ki nem rekesztvén, járvaltatik a' Fejedelemnek.

A Zoknak a' Fejedelmeknek igazgatások szenyvedő ki nem rekesztvén a' cselekedő, a' kic igazgatnak és igazgattatnak: Azoknak pedig szenyvedő, ki rekesztvén a' cselekedő, kic az igazgatásban avvagy tudatlanok, avvagy meg-unatkoztak lévén, nem igazgatnak ők másokat, de ők igazgattatnak másoktól, és minden dolgokat az ő vicéjék által viselnek, és így az ő vicéjekben és szolgájokban hircsednek és gazdagodnak.

Akarni, mindent cselekedni, mások kezeivel, gondotviselni mások gondviselésével, hallani mások fülével, rest és a' Közönséges-társaságot el-vevő Fejedelemnek jele.

Szegény Ország az, az hol a' Fejedelemnek ezek a' szavai hallatnak: *Lásjátoc hogy mindenec igazán igazítottassanac. Cselekedgyetec úgy mentül jobnac tesszic ti nékterec. Ezek ti reátoc bizattattanac.*

Ez ilyen Fejedelmek hasonlók edgy Pap-Urhoz, a' ki minden dolgait vicéje által vitte véghez, a' ki felől edgy Valaki ilyen játékot szerzett:

Az éjjeli órákra vicéd által kelsz-fel. Nappali órádat vicéd által énekled-el. A' tisednek lelkeket vicéd által le-

tal legelested. A' lelkeket köteleiből viced által oldod-meg. A' menyországot-u viced által látod-meg.

Igen jól igazgat az à Fejedelem, à ki igaz-gat és igaz-gattat: igaz-gat parancsolattal, igaz-gattat tanáccsal.

Igaz-gatni és nem igaz-gattatni, à maga el-hűségnek: igaz-gattatni és nem igaz-gatni, erőtlenségnek: igaz-gatni és igaz-gattatni, à tökéletes-jóságos-tseledetnek munkája. Ezt à kettőt annakokáért az efzes és bátor főű Fejedelem ugy egyben-foglallja, hogy edgyiket à másiktól, káros-el-válástól el-választani, ne engedgye.

A' melly dologban dicséretessen viselte magát Báthori István, Lengyel-ország Királya. Ki midőn az-övéitől meg-utáztatott volna, illyen zabolához nem szokván, à minémő-bátor szívű vala, nemélsí módon meg-izente, az-ő Királyi-borjának beállásától meg-unatkosztáknak, hogy ő szabadságban született ember volt, minekelőtte Lengyel-országban jött volna-is, sem ruházat, sem élés nélkül fűkös nem volt, ő tölők hivattatott, kérve jött-el, és hogy az ő kezeckel tétetett à Corona fejében, azért ő nem tettes és írott Királya Lengyel-országnak, hanem igaz és valóságos: ugymint à ki mind uralkodhatik, s'akar is uralkodni, ki is őket mint uralkodásnak tanító-mesterit, el nem szenyvedi.

LXII. R E S Z.

*Az első Fejedelemlnek szolgai, okossan tartatnak-meg
a' következendő Fejedelemtől.*

HA az első Fejedelemlnek Tanácsosi és szolgai, okossággal, hűséggel, és erkölcsöknek egész-
ségével tekintetsek, nem okossan vetteknek ki a' kö-
vetkezendő Fejedelemtől : azért mert a' dolog visé-
léshez azoc már hozzá szoktat, és az első igazgatás-
ban is tudósabbak, mint sem a' kic' akkori időben tén-
tetettek Tisztecké. *Ne hadd el a' te régi barátod,*
mert az új nem lesz en olyan. Ecclesiast. 19.

XI. Lajos Frantzia - országnac Királlya, hogy az
Atyától maradt Tanácsinac nem igen hinne, és azo-
nok hasznos intéseknek és tanácsoknak nem engedne,
annyira jutott, hogy közel volna a' veszedelemhez,
s a' Királyi Coronánac el-vesztéséhez : támadván ez
okon szörnyű had, melly *közönséges jónak* neveztetik
vala. Az honnan Lajos maga veszedelmével tanulván,
halála előtt Carolus fiát a' régi Tanácsinac el-vakosza-
tatásokról nagy Oratóiával el-intette.

LXIII. R E S Z.

*A Fejedelmeknek szükség az alkalmatlan Tanácsos-
sokat és el-fordult Birákat ki vetni.*

Mivel hasznosabb, tiszte nem emelni azokat, a'
kic' következendő hogy vétkezzenek, mint sem
Z mink.

minekutánna azok vetkeztenek őket tisztektől megfosztani; a Fejedelem okosságához illik, a Titzteknek (kivalt a Tanácsosoknak) választása előtt, elméjének jól vezérléséből, megértéssel, az alkalmatosokat az alkalmatlanoztól megválasztani.

Továbbá az alkalmatlan Tanácsok közzé méltán fámáztatnak elsőben azok, a kik magoknak rossz tanácsot adnak. Mert a ki maga tulajdonához rosszul lát, soha az jól nem tanácsol a más dolgában.

Visszontag a Tanács-beli állapotról némely Politikusoknak itéleti szerint (jól-e vagy rosszul?) eltiltatnak az idegenek, négy okokért: 1. Mert az ilyenek szokták megzavarni a Közönséges társaságnak állapotját. 2. Mert ők ritkán az egész Közönséges társaságnak erkölcsében és szokásában tudósak. 3. Mert jóllehet gyakran tudósak, de gyakran nintsen hűségek és igaz indulattyak: és többire a magok hasznára, és a Fejedelem kívánságára látzók valamit előhozatni. 4. Mert a dologgal próbáltattak meg, hogy az idegentől való tanácsok többire szerencsétlenek. Így értenek ugyan ők, de nem felettebb okosan azért, hogy az ő kemény értelmeiket semmi kikötéssel nem lágyították.

Harmadik rend azoké, kiknek igyekezetek, mint-hogy valami gonofsággal meg-vagyon morskoltatva, még-is mindazonáltal azt olyan mesterséggel el-fedezik, hogy a leg-bemesslebb Fejedelmek-is azt alig vegyék észben.

ben. Es bizonyára a' Közönséges-társaságnak nem ki-
tsíny gonolzfának kút feje, hogy a' Fejedelmek a' taná-
tsokra ugy reá nem vigyáznak és halgatnak, hogy mi-
tsoda célra céloznak mindeneknek kívánsága és voxa.
Mert gyakran azok az ő tanácskozáfokban nem a' közön-
fegest (a' melyre a' Fejedelem igyekezik, és az igafság ja-
vall) hanem a' magok tulajdon hasznát keresik.

Szegény annak a' Fejedelemnek állapottya, a' ki tu-
lajdon itéletitúl meg-fosztott; külömböző értelmű Ta-
nácsosinak meg nem edgyező tanacsoktúl ide-s-tova vo-
nattatott, edgyiknek is hűségét és titkos végeit, mellyek
kegyelmességgel, gyűlölésséggel, maga nagyzással, fő-
vényességgel vesztetettettek meg; meg-küloböztetni,
s-által látni nem tudgya. Ezt a' jó tanácsoknak pes-
tisét, még a' leg-okasabb Fejedelmek-is, eléggé meg nem
zabolázhatták.

Peldákkal a' dolog meg-világosodik. XI. Lajos
Frantziai Kiralynak, a' Burgundiai Fejedelem Carolus
ellen javallya vala az hadakozást Comes S. Pauli, igen
tettes erősségeekkel ugyan, de a' Tanács-adónak in-
kább, mint sem a' Kiralynak hasznosabbákkal. Kinek
a' bekelséges állapotban kevés tekinteti vala, az had-
ban pedig nagy hatalma, mint kinek 400. fegyveres
vasas Vitézeknek sölgya, és csiendő forgása alatt har-
mincz ezer Frantziák fizetése leszíz vala.

Olasz-országban à Tarus mellett meg-lőtt harc^z után, à Frantzia Királynak Carolnak gyűlésében kérdettetik vala: Békesség-e vagy Had tetszenék? Es jóllehet à Frantziák ízerencsével ellenkező minden dolgok Békességet javallának, Trivultius mindazáltal és à Ferrariai Fejedelm az Hadat választák. Ama' Sfortia Lajoshoz való gyűlölségétől. Ez à Velentzélektől el-foglalt javainak visszanyerésének reménségétől izgattarván.

Ambr' György Cardinál XII. Lajosnak à Frácziai Királynak fegyverét, melly az VI. Alexāder Pápanak és Borgia Császárnak veszedelmére készítettett vala, az ő tanácsival el-távoztatta, hogy már magános jó-akarattal kötelezze magához à Pápat, és az Ecclesiái rendet meg-óltalmazó jóakarattyának híre által, berezhesse magának à Pápaság méltóságára való útát. *Gvic. Hist. 5. Könyv.*

A' Belgák támadásának kezdeti között, midőn a' Spanyol Udvarnál à Batavusok visszahozatásának módgyarul, à kic a' Spanyol Királytól el-űkadtnak vala, a' Király előtt visszálkodnának, à Fő-fő Rende^k két külömböző értelemre hasadnak vala. Rodericus Feriának Hertzege, és Bernhardus Freneda Békességet, az Albanus Hertzeg, és Granvellanus Cardinal Hadat tanácsólnak vala. De mindnyájan arra t^zeloznak vala, hogy ki ki à maga Birodalmat (ki-rek^zstven az ellenkező-felt) meg-tarthassa. Ugyan-is az Udvarban uralkodó Feriái Hertzegnek tanácsa Békességet javall vala, hogy valamiképpen

képpen ha a Békeféleg Haddal meg-zavarodnék, a dolgoknak igazgatala ne fordulna máson meg, a ki az hadi dolgokhoz jobban ért, és így az ő hatalma a melly csak a Békeféleghez támaszkodik vala, vagy tellyeséggel el ne vessne, vagy nagy részent meg ne csonkulna. Hasonlókat gondol vala, az Udvari dolgokat jól meg-tanúlt, és csendes elméjű férfiú a Freneda. Az Albanus Hertzeg pedig Fegyvert kíván vala, mint ki nyughatatlan elméjű ember lévén, tudgya vala bizonyosan, hogy az hadi tellyes hatalom az ő keze alá bocsáttatnék.

Eddig az alkalmatlan Tanácsokról. A' mi az el-fordult elméjű Birákat illeti, bizonyára szükséges s-hatnos dolog a Közönséges-társaságnak azokat vagy soká Törvény-székekben bé nem ültetni, avagy ha egy-szer bé-ültettek, mentül hamarébb le-venni.

Ugyan-is meg-vesztegette az Igaság, a meg-vesztegettetett és másokat meg-vesztegető Birák által valamelly Országban, szükség minden boldogságnak ebben meg-vesztegettetni. Mert mivel az Igaság az Országoknak és Birodalmoknak fundamentuma: ha ez az el-fordult elméjű Biráknak tsalárdságok és hamiságok által el-romol, kérlek micsoda Támaszon áll-meg a romlásra hanyatlott Közönséges-társaságnak boldogsága.

El-fordultak pedig azok a' Birák, kiknek holott

az ajándékok el-fogására száz kezek-vagyon, mind-
azonáltal csak edgy a fülök az hallásra.

*A' ki meg nem halgatván az edgyik felt valamie-
állit, ámbár igazat állított legyen, mindazonáltal ma-
ga nem igaz.*

El fordult elméjű Birák azok, a' kic az embernek
életérül s. halálárül igen sielő s. hebehurgya értelemmel
voxot mondanak. A' kic ellen a' parantsolatot ki-adó
Császár azt szokta vólé mondani, az embernek életérül
s. lelkerül, melly az Istenségnek valami részetskéje,
a' ki voxot akar mondaní, sokáig sokat-is kell várni,
és mint hogy meg-változháttalan dolog, nem kell a'
körül semmit hertelen igyekezettel tselekedni.

*Soha nem kell azt későnek ítélni, a' melly minden do-
lognak vége.*

Dicsérendő ebben a' Mauritius Imperator, a' ki va-
lamelly embernek meg-ölésében igen kesedelmes vólé.
Hogy tudniillik a' vetkeket, azokat való meg-bánáissal
inkab, mint sem büntetéssel meg-gyógyúlíni állitya vala.

Észtelen Biráknak ítéltetnek azok, a' kic vagy a' Fel-
peresnek, vagy az Alperesnek annál többet kedveznek,
mint sem ügyöknek igazsága engedné.

*A' Felperesnek a' pernek kezdetiben, az Alperes-
nek a' végén, mind későnek a' közepin kell engedni.*

Vilziza- fordult elméjű Birák vegezetre azok, kic
midőn,

midőn magokat a jónak és igaznak szerelmétől el-fordit-
tyák, az igazságot magat fordittyák-el. Ezek hallják
(es ijjedgyenek-meg) a Böltsétségnek 6. Részben ama'
fenyegetődő szavait: *Halljátok meg Királyok és ér-
csétek-meg: tanulljátok meg a' föld határaink Biráji:
figyelmezzetek ide a' kis nagy sokasággal bírtok, és tes-
szetek ti magatoknak a' Nemzetiségeknek sokaságában! mi-
vel adatott tinctek az Urtól hatalom, és erő a' Magas-
ságoftúl, a' ki meg-kérdezi a' ti munkátokat, és gondola-
totokat fel-nyomozza; mivel midőn az ő Országának
szolgái volnátok, igazán nem ítéltek, nem is ólcoztaz-
zatok meg az igazságnak Törvényét, nem-is jártok az Iste-
nen akarattya szerint. Rettenetessin és hamar meg jelen-
nik tinctek, mivel kemény ítéltek lefezen azoknak kis illy
Elöl járók. Az alacsonyok ugyan-is könyörülethez en-
gedtek, az hatalmasok pedig hatalmoosan szenyvedik
a' kinokat.*

LXIV. R E S Z.

*Nagy okosság ha a' Fejedelemnek a' tiszteknek oltá-
rásában nagyobb gondgya vagon az Haza
saira, mint sem az Idegenekre.*

Jóllehet a' Nemzetiségeiségnek lelke, a' melly tudni-
illik ditséri vagy gyalazza a' Nemzetiséget nem igaz ok-
ból, a' Fejedelmi emberben leha ditséretes nem volt, (mi-
vel a' jó embernek, mint a' jó bornak-is nem szükség vis-
gálni

gálni eredetie, és a' Felsőges Christina Sveciai Királyné Abbonynak értelme szerint, csak két Nemzetség legyen e' Világon, edgyik a' jóké, másik a' gonoszkodóké) okosan állították mindazáltal a' külső dolgokat forgató Politikusok, hogy midőn a' tisztek öltésárul vagyon a' dolog, a' Fejedelem, az Idegeneket ne tegye eleiben az Haza fiainak; mert semmi nintsen ennél a' rendeletlenségnél hatalmasabb az itigységre, a' Városházaságbelieknek bosszunkodására, és a' pártütésnek veszedelmére: a' mint a' fellyebb való száz évtendőben történt Castella országban V. Carolus alatt, a' ki hátra hagyván az Haza fiait, a' jóvevényeket emeli vala fel abban az Országban. Ugyanis azt tartják az honn születtek, hogy a' nekik bosszúságokra vagyon, ha Idegenektől kell nekik halgatni, és ha azok között osztatnak fel a' kiváltséggal való tisztek. Mitsoda is ez egyéb? hanem azt mutatni, hogy a' magok Országá bükös a' tiszte-viseletre érdemes emberektől?

Nékem tetszik okos itéleti Perezius Antalnak; a' ki a' *közönséges jushan* erről az dologról így áll: Ha az Országnak fundamentomos Törvényi az Idegeneket meg-vetik, meg-kell tartani azt, és meg-kell abban állani. Ha pedig arról semmit nem végeznek, neha elő kell azokat venni, a' kikben kiváltséggal való jószágos-teslekedet és okosság vagyon; de azt módgyával, hogy végtére valamiképpen az Ország Idegenek hatalma alá ne essék. Mindazonáltal ezeknek eleikben kell tétetni az

Haza.

Haza fiainak, mert a rendes szeretet magán kezdetek.
Kemény és kegyetlenséghez közelítő dolog volna, báraz
lévén a magad mezeje, mások hasznára a te örökséged-
ről bármástatni el a vizet. *A mint szól Claudius Császár*
6. Könyv. a szolgákról. Eddig Perezius.

LXV. R E S Z.

*Nem hasznos dolog hogy a Fejedelem a Közönséges
társaságnak Tiszteit, kivált a Törvény
szolgálatokat, el-adgya.*

Vészedelemsek a Tiszteknek kivált a Törvényt szol-
gáltató Tiszteknek kalmárkodása, mert felő hogy a
ki a sententia mondafrá hatalmat pénzen vőtt, magát a
sententiát ne adgya-el.

Külömböző képpen ért Gallia, a melyben a Tiszteckel
való kalmárkodásból 20. ebtendőek el forgása alatt, a Ki-
rály Tárházában 46. millio Coronás arany vitetett-bé.
Melly vásárlást rendesnek tartanak a Gallusok, a Ve-
lentzések példájával, kie midőn a XII. Lajos Francia
Király ellen való hadra 5. millio aranyat el-költöttek
volna, hogy a meg-úrult Tárházat ismét meg-tölte-
nők, a közönséges nagy tiszteket el-adtak: az hon-
nan 90. milliokat (ha igazat ír s beáll a Galliai ze-
nebonákat le-író) szerzettenek magoknak.

LXVI. R E S Z.

*A' tselekedendő dolgokról való tanácskozásokat a'
Fejedelmeknek el kell rejteni, és nem kell idő
s-nap előtt ki-hirdetni.*

A' valamire való dolgok felől való tanácskozásokat mind addig el-kell titkolni, valamig a dolog vagy véghez nem ment, vagy addig nem vitetett, hogy ostan meg ne gátoltathassék. Mert egyéb-iránt sokan, vagy az hasznos dolognak szerelmétől és reménységétől édesítettven, vagy az haszontalan dolognak félelmétől megijesztetven, vagy irigységtől s-ellenkezeztől fel-indítatván, az igyekezeteknek ellene-állanak; főt a tanácsnak egész erejét, annak szerzője ellen fordítják.

Valamint a föld alatt való ál-lyukak az hadakozásban ha elő-mehetnek, nagy hasznot téstnek; de fel-fedettetven a' magok szerzőinek sokat ártanak. Így a' Fejedelmeknek a' Kőtség közzé ki-terjedt, és titkockal a' mint illik el nem rejtett tanácskozási, az ellenséget tanítták, és azoknak használnak inkább, mint sem magoknak azon tanácsoknak szerzőinek.

A' Velentzei Közönséges-társaságnak minden ditséretes rend-tartási között, mellyekkel az eddig a' Fő-fő rendektől igazgatandó Birodalomnak ritka példájával él és virágzik, semmit egyebet csudálatosabbat nem mond Boccacinius, minthogy a' kiváltképpen-való dolgokat a' Polgari rendből álló Tanácsnak (a' melly harmad-fél száz Nemef-

Nemességnél többül áll) tanácskozáására és elvégezésére bízta; és hogy mind ezekben igen nagy és a feledékenységhöz hasonlító igaz hűséggel öléve-köttetett halgatást tapasztalt legyen.

LXVII. R E S Z.

Nem hasznos hogy a' Gyűlésben a' Fejedelem a' maga értelmét hamar ki jelentse.

Midőn valamelly dolog, tanácskozáásra elővéte-
tik, nem hasznos hogy a' mit a' dolog felől a' Fe-
jedelem ért, meg- jelentse mind addig, míg a' Ta-
nács Urak közzől ki ki a' maga értelmét meg nem je-
lenti, *hogy valamiképpen a' meg- edgyezésre ne kéntele-
nítessenek,* (Tacitus 4. Annal. mondgya) és hogy a'
szóllásban való szabadság melly lelke a' tanácsnak, töl-
lők el ne vétessék. *Halgatni pedig* (azt mondgya Po-
lybius 9. Könyv.) *nem tsac nyelvel szükség, hanem*
elmével inkább. Ugyan- is sokan beszéddel titkolván
csak el, tekintéseikkel és ábrázattyokkal jelentették- meg
titkos végeztéseket. Azért mert az ábrázat és az hom-
loc a' leleknek ajtaja, melly meg jelenti az igen méltysen
el-rejtett és el-titkolt akaratot. Cicero de petit. Consul.

Tyberius Császár azt szokta vólt mondani a' mint
irva hadta Dio Cassius 57. Könyv. Nem szükség sen-
kinek tudni a' Fejedelem elméjét, és ha azt meg- értik

nagy gonoszoknak lesz oka, kiváltképpen ha a Gyűlésben nehez dolgrúl vagyon végezés. Az honnan Polybius a Philippusnak Macedoniabéliek Királyának viselt dolgainak előbeszéléseben a 4. Könyv. dicséret gyanánt azt mondgya: *A' Király a' maga értelmén mindenec után mondotta meg.*

LXVIII. R E S Z.

Az Országbeli titkokat nem kell a' Fejedelmnek ki-híresíteni.

Minden Birodalmoknak vannak magános fundamentomi kikhez támaszkodgyanak, és ugyan azokhoz alkalmaztatott Törvények és Regulák, melyeknek meg-tartásában az egész Közönséges-társaságnak meg-maradása áll. És ezek hivattatnak az Ország-beli állapotnak titkainak: melyeket hogy senki ne tudgyon, illik; hanem a' Fejedelmek, és azok a' kik a' titkos tanácsnak részei.

Illyen Birodalom igazgatásárul való titkot adott ki Carolus V. Császár az ő fiának II. Philepnek, és az III. Philepnek.

Azt írja Plutarchus, Cleomenes Spartanus felől annak életében, hogy mivel az Ægyiptom Országának titkait meg-tanulta; ugyan azon Országban a' Király szolgainak parantsolattyyokból meg-őletett.

A' Velenczéséknél nintsen semmi nagyobb véték, mint a'

mint a Tanács-béli férfiakal felettebb. való társalkodás, a kiknek tudtára vagyon az Ország állapottyának titka. Mert nem hadgyák ők (és bizony igen bölcs tanácsbúl) a kívül valóknak a Közönséges társaságnak titkait ki-tanúlni. Inkább akarnak lenni parasztok, embertelenek, másoknak meg-utálói, mint sem hogy a Közönséges-társaságnak titkait ki-hirdetődgyenek.

LXIX. R E S Z.

Hogy a Birodalomnak meg-osztását a Fejedelem el-kerüllye.

A Z okos Királyok és Fejedelmek, többire a külső társaság-béli számvetési mesterségnek nemeit, (kiváltképpen az *Additiót* és a *Multiplicatiót*) mind könnyen meg-tanúllják, s-mind örömeft gyakorolják, a Birodalomnak és Hatalomnak *divízióján*, meg-osztásán kívül.

1501. éltendőben Ferdinándus Spanyol-országának, és Lajos Francziának Királlyá, Neapolisi Birodalom meg-osztásárúl végeztenek. De a dolog a végezés (vagy igazábban mondom a fineskedés) között meg-állott. Mert az uralkodásnak társaságot nem szenyvedhető kívánsága, Spanyol mesterséggel a Gallust az Országából ki-űzte, és a Consalvus tanácsa erősítvén a Ferdinánd Király tanácsit, a szép nevezetes Ország, Galliának nagy sebével Spanyol-ország-

hoz szakadott. Ez az à Confalvus, a' ki az ő Királyának szerzett 200. Kerített-városok és 70. Mező-városok által ezt à vezeték nevet, *Magnus* az az *Nagy érdemlette*. Ki mindazáltal ellenkező feleinek irigységétől bántatván, végeztette maga házánál à bánatnak nagyságától meg-csésztertetett.

LXX. R E S Z.

Az orvosi mesterségről mellyel a' tudós Fejedelmec a' Községes-társaság nyavalyáinak orvosságot nyújtana.

A' fel-ingereltetett Kölségnek úgy kell orvosoltatni a' Fejedelemtől, à mint a' földi tarka póktól meg-marattatott embernek.

Ezt à javallást következendő szavaival meg-világosítja Danaus, a' külső társaságról való rövid mondatában: Az (ugymond) à ki meg-mararik à földi tarka póktól (kinck furása nem láthattatik-meg) úgy fekszik à földön, mint egy meg-holt test, úgy mutatván orcáját és ábrázatját, mintha à tűztől tüzesült volna meg. A' szemmel-látott dolog tanította meg, hogy azt à nyavalyát semmiképpen el nem vehetni, hanem à dudás muzsikájával. Ez elő-hivattatván, à síppal énekelni kezdvén, szorgalmatosan rávigyáz, mitsoda mozgált tejendő testével, à meg-teretett ember. Ha látja hogy a' test nem mozdul,

meg-

meg-változtattya a nótát, majd más s-meg más és különböző nótákat fü, nem-is nyugfik-meg énekelni különböző különböző módon, valamig nem látta hogy a beteg valami érzelt vött, mozgatvan látsan látsan keze és laba ujjainak végeit: az honnan a dudás gondollya azon nótát lenni alkalmatosnak annak a nyavalyának el-űzésére. Erősen kezdi azért fúni azon nótát, és semmit-is benne el nem változtat. Ezen mulikátul fel-indítatván a beteg, lehelni kezd, és mint-ha valami erős köteleket szaggatna-el, kezdi lábait erőssen és kegyetlen képpen mozgatni, úgy lábait, karjait, kezeit, és az egész testét. Majd nagy zuhajjal az ágyból ki-ugordván, és mint-ha ördögöckel volna teste meg-rakva, egész nap kezd tánczolni, lévén mellette a' kic a' tánczot segítsék mindennap, a' kic nem bűnnek-meg, hanem ezen dolgot gyakorolják, valamig a' beteg ez által a mozgás által a mérget meg-emészti, és magát érzi a nyavalyátul meg-szabadúlnak lenni.

Ezen módon a jól tévő Kgl's Fejedelem és az okos külső társaság-béli ember, igyekezzék találni alkalmatos nótát és egészséges gondviselést, azoknak a nagy nyavalyáknak el-távoztatására, mellyekkel a Közönséges-társaság tufakodik; egyéb-aránt ha tűzzel és vassal akarja el-törölni a gonoszt, mellyet egyéb-aránt gyenge eszközöckel kellene gyógyítani, nem veszi-el
nyava-

nyavalyáját a Közönséges-társaságnak, hanem a maga gonofzszával azt meg-szaporítja. *Eddig Darius.*

LXXI. R E S Z.

A Fejedelemlnek az ő alatta-valóinak elméjéhez való okos maga alkalmaztatása dicséretes.

AZ a Fejedelem él a maga igazgatásában elméjével, a ki magát az alatta-valóknak elméjéhez tudgya alkalmaztatni.

Mert ezt meg-tartja maga az Isten. is e' Világnak igazgatásában, a mint meg-jedzi *Lipsius 2. Könyv. az Alhatatóságról a' 9 Részben*; az hol azt mondgya: *Lásd az Hee uscuoc fen-látó nyughatatlan és serény elméjeket, azokat Isten Fejedelmemet rabolázza-meg. Lásd az Helvetiusok esendés és szelid elméjeket, Isten nekik szabadságot engedett. A Velenczéseknek közép szerelméjeket, azért adott Isten nekik közép szerint való igazgatás formáját; ugymint a' Fő-fő rendekél igazgató Birodalmos.*

Továbbá a Fejedelem gondolgya és mint edgy magafs helyről szemlélye meg, az alatta valóknak elméjeket, mellyek nagyobbak, mellyek kiűsebbek, mellyek nagyra bűiettek, mellyek alatonok és restek: A' nagyra bűietteket beűed által, az alatonokat és resteket veres által; amazokat intéssel, ezeket fenyegetéssel kell igazgatni.

Az ala-

Az alatsón elmék és a' közép-berűek könnyen igazgattatnak, külömben a' nagy és fen való elmék.

A' nagy elmék hasonlók a' nagy hajókhoz, mellyek mint hogy nagyok könnyen elmerülnek, hanemha kormányval igazgattatnak. Azért a' Fejedelem okosan élyen azoknak a' fogláknak foglalattyokkal, a' kis nagy elmével, de nem nagy jószágos-cselekedettel vannak fel-ruházva.

LXXII. R E S Z.

Az Atyafiak között lévő barátságnak fen-tartása javaltatik a' Fejedelemnek.

A' jó Fejedelmek az Atyafiackal való barátságokat nagy szorgalmatosán igyekeznek meg-tartani, sérelem nélkül. Ha pedig valami szerentsétlen történetből (a' mint hogy semmi nincs az emberek dolgaiban allandó) meg-sértetik, annak edgyűvé való békéltetésérül és meg-újításárül igen fogalmatosak. Mert valamiképpen a' jól meg-edgyeztetett nedviségekből a' testnek jó egészsége, ugy az Atyafiaknak barátságokból a' Birodalmi-páltzának nagy bátorsága származik.

Innen Jakab Angliának Királya, az ő Királyi munkájában, az Atyafiak között való barátságot az ő elsőülöttének fogalmatosán javallja. Cyrus-is Cambyse-nek az ő fiának bölcsen javallotta; hogy az ő Atyafiait és közel valóit emberségesen fogadgya, az egyenetlen-

segnek el távoztatására, mely gyakrabban az egy testvér Fejedelmek között, vér nélkül ritkán határozathatik meg.

Mert onnan tartmaznak a belső hadakozások, (a mint mondgya Sprengerus a jó Fejedelemliről írt Könyv.) melyek csak egyedül a kívül valóknak hajtanak hasznót.

Bizonyság Gallia, a mely a Király és közelvaló Atyafiak között való egyenetlenség miatt, (közönségesen a Fejedelmi-vér miatt) gyakorta nagy veszedelmekben vettetett, és igen sok alkalmatlansággokkal illetetett.

LXXIII. R E S Z.

A Társaknak okos választása, a Fejedelmi elménec munkája.

Nem kell néked olyan Társat választani; a ki mikor akarja, mindgyárt urad lehessen.

Ebben a kö-falban ütközött Palzologus János szerentsője, a ki 1360. éft. az III. Amurathes Török Császárral szövetséget kötött. De az illetlen Társalkodásnak méltó büntetése volt, a Palzologus foglalatlya; a ki Amurathesnek adó fizetőjévé lett, a Társnak nevezeti foglái állapotra változván.

LXXIV. R E S Z.

A segítségnek okos kívánása, vagy az önként adotnak el-vétele, a Fejedelemtől jó igazgatására tartozik.

NAgy okosság kívántatik a segítségnek vagy kérésében, vagy el-vételében.

Nemellyek a reménységbe segítő, de a valóságban predáló. Igy a;

Igy a Seleuciabeliek a Parthufoktól, a Cariabeliek Cyrustól, a Rhegynusok a Romaiaktól, a Meisanabeliek ugyan-azonoktól, a Chartagobeliak a Gallufoktól, Spanyoloktól, Liguroktól, Balcaresektől, Görögöktől, a Britanniaiak az Anglo-Saxoniaiaktól, a Jerusalembeliak Saladinustól, az Hibernusok az Anglusoktól, az Olások a Gallufoktól, és Arragoniusoktól, a Constanczinápolybeliek a Törököktől, a Belgák a Gallufoktól, és mások sokan egyebektől a kiktől segítséget várnak vala, vagy les hányással meg-csalattattak, vagy el-nyomattattak. Meg-lásd azért, hogy a ki te hozzád jó segítségre, ne legyen a te életednek les hányó kelepréje.

Hald-meg az Homerus fabuláját: Az eger az utánna ólálkodó matskának körmeit el-kerülni akarván, egy tónak a partjára futott; és ott hogy mind fáradságot, s-mind somjuságot meg-könnyebbitse, meg-állapodott vala; kit midőn a béka meg-látott volna, észre vőtte hogy az egereknek nem-alacsony neme volna; és hogy egyfőrs-mind veszedelemben forgana; a vízben való bal-lással, és hogy oda juthasson a maga hátán való szolgálattal barátságosan meg-kénálta. Kés-volt az eger engedni. Fel-ül azért a békának lágy határa, és minthogy az úfához szokatlan volt vigan vitetik előőr. De mihelyt a víz a féltől hanyattatnék és a béka úfásával alább menne; és edgy vízi-kigyót is látna; hertelenféggel a béka a tónak bátorságosabb menedék helyére kezdé menni;

akkor az egeretske későn bánván-meg dolgát, az ötet ví-
vő békának segítségét kiáltani, az habok ellen tusakod-
ni, a' vízben merülni, és ísmét mintha meg-szabadúlna
fel-jöni kezdett: míg meg-ázott szőre nehezítvén, és
ereje is lassan lassan el-fogyván, és meg-győzvén ötet az
habok, a' fok víz itala miá meg-halna.

Igy történik gyakorta az emberek között, hogy a'
kic háfontalan bizakodással másnak óltalmazó segítségét
vagy kérték, vagy el-vőtték, végezetre a' segítőnek jó-
akarattya gonosz akarattá vállyék, avvagy valami szeren-
csétlenség közben járulván, a' reménlett meg-maradás
helyett veszedelemben eszenek, a' melytől féltének.

Az esett-meg Pompejuson, midőn à Pharsalicumi
hartz után Ægyiptomban ment volna, az holott edgy
Achilla nevű Ægyiptomi szolgátul meg-öletett.

Az végezetre az igen bölcs Politicusoknak tanácsok,
hogy az Hatalmasabb Fejedelemtől, nagy okosság és
körüli való vigyázás nélkül, nem kell segítséget kérni.

Meg-tanít bennünket erre ama' költött beféd, mellyel
régén az Hymerea-bélieknek meg-mutatta Stefichorus,
hogy bolondúl vőttek legyen el à Phalarisnak nálloknál
hatalmasabb Fejedelemnek óltalmát.

Azt mondgya ő: hogy a' ló mikor egyfőrt még ma-
ga régi szabadságában élne a réten, nem levén semmi re-
reh viselésnek és zabolának alája vettetvén, bánkodik
vala hogy a' izaryásoknak seregei az ő legelő helyét há-
borgat-

borgatnák, és hogy az ő jobb falattyaít előlle fel fal-
nák. Kihez képest az ilyen társaságtól meg-meneked-
ni kívánkozván, el-mégyen az emberhez, és kéri az
embert hogy a szarvasok ellen legyen segítséggel. Az
ember fogadgya. Tanácsban kelnek hogy mitsoda
formán lehessen az jobban meg; hogy illy bünteret-
len ne rohannyanak a szarvasok a legelő helyre; és el-
utóllýára tették hogy az ő nyilaival fel-fegyverkezett
embert a' ló venné hátrára, és hogy szájában a zabo-
lát bé-venné, hogy a' ló az embertől jovaltatott útat,
igazgattatván ő okosabb mestertől, követhetné. Így
azért a szarvasok ellen való had szerentsélen elő-ment,
edgy részét el-futamtatván, másik részét el-vervén a va-
daknak. De a' ló régi szabadságát kérvén, tagadta az
ember azt neki szabadnak lenni; mert köz igazság vól-
na, hogy az ember a ki velle illy nagy jót tőit vólna,
tovább-is a lónak segítségével maga hasznára élhetne.
Az honnan a bolondúl bé-vőtt zabola alatt, annak-
utánna a' lónak főlgálni kellett: hagyván az utánna
való maradéknak például, hogy az hatalmasabb Ur-
nak segítségét nem könnyen kellettnek el-verni, ha-
nem igen okosan és környűl nézve.

LXXV. R E S Z

*Az eszközöknek meg válasszása, és a véghez vitel. a Fejindá-
lamtól fel-tőtt végre czelőző igyekezetnek meg-selellyen.*

K Önnyi dolog a' Fejedelemnek elméjében vala, mit a végben vitelre fel tenni, de azt illendő cselekedőknek megvalósítása által véghez vinni, g'akorra nehéz.

Akarattal sokat el-határozzunk, a' mellyeket tehetséggel el nem végezzünk.

Annakokáért a' Fejedelemnek okosságára és a' Tanácsosoknak serénységére tartozik, hogy folytatni a' dolgot az igyekezetenek útában, hogy a végben vitelnek útrjától el ne távozzanak: a' melyben a' külső társaság belickeknek ítéletek szerint, a' jó tanácsoknak ereje és használatossága áll.

Tanácsolni valamin és véghez nem vinni: annyit ér, sen mint fogadni méhében és nem szülni.

LXXVI. R E S Z.

A veszedelmes és kétséges ki meneteli dolgokat a' szolgák által, nem a' Fejedelem által kell véghez vinni.

A z okosságnak ditséretivel híres Fejedelmek, nem bírtak magok semely-beli munkájokat olyan dolgokra adni, mellyek mint hogy nehezek és nagyok, nincsenek a' végben vitelhez köttetett veszedelem nélkül, annak felet te bizonytalan ki menetelnek is alája vettetenek. Ugyan-as minthogy a' Fejedelmeknek serénységek és állapotok az, hogy a' nagy és kíváltképpen való dolgokat, magok híre terjesztésére kellesek igazgatniok, a' közönsé-

zónságes igafság kívánnya, hogy ők tsak a' bátorságos és bizonyos ditsóséggel öfve köttetett dolgokat igyekez- zék véghez vinni; a' nagyokat, veszedelmeket, és bi- zonytalan ki-menetel alá vettettekét pedig, főlgájokra és követekre bizzak; úgy hogy ha az el-kezdett dolgok jól véghez nem mennek, nem a' Fejedelemnek böldogtalan- sága, hanem a' főlgáknak nem okosága tetsék ki.

LXXVII. R E S Z.

Hogy az elől való tiszte válaszlefelet a' Fejedelem köz- ben vétés nélkül, maga személye szerint adgya, ne pedig a' maga alatta való főlgák által.

O Sstatus nevű Cardinál az ő Leveleiben némelly Feje- delmeknek helytelen tanácsokat nem jóvallyá, a' kic nem magok közben vétés nélkül, hanem a' Tartomá- nyoknak Igazgatóji által, adnak a' Vároloknak Igazga- tókat, és az Erőfségeknak Előjárókat. Mert az a' Feje- delemnek maga tiszti; a' kihez illik, hogy kegyelmef- ségének munkait maga öfzogassa, gyűlölségének pedig munkait mások által adgya-ki. Mert egyéb-iránt ha ez a' rend meg-változik, lassan lassan a' Fejedelem gyűlöl- ségben, a' főlgák kedveléségbé esnek; mellyeknek edgyike a' Fejedelem méltóságának, a' másik bátorságának el- lene vagyon.

Melly dologban a' mint az uralkodásnak egyéb részei- ben-is, igen vétkezett Henricus III. Galliának Királlyá,
a' ki

a' ki midőn nagy Tartományinak igazgatását Udvarában kedves embereinek öltögetta volna ; ugyan azonoknak azt az hatalmat-is adta , hogy a' melly Városoknak mitsodás Birákat , micsodás Hadnagyokat , és Századosokat akarnának , szabadon tchetnénck.

LXXVIII. R E S Z.

A Fejedelmeket illeti a' közönséges Gyűléseknek okos rendelése, és igazgatása.

AZ Ország gyűlésének őszve-gyűjtésében , a' Fejedelemnek méltósága, igazgatásában, s-rendelésében , okossága fénlik.

Továbbá a' Gyűléseknek okos rendelésében s-igazgatásában meg-kivántatik először ; hogy a' kic azokban benne forognak , a' közönséges jóra tczelozzanak , ki-rekesztvén onnan minden haszontalan munkáknak tekervényit : hogy ne kényszerittessünk igaznak hinni , a' mit a' Ratisbonai közönséges Gyűlés felől mondott nem régen edgy külső társaság-béli ember , *Protestációval gyűlünk őszve, őszve-gyűlvén edgyütt iszunk, edgyütt iván tanácskozunk, tanácskozván a' dolgot megzavarjuk, meg-zavarván el-végezzük, az el-végezettet meg-vetjük, és hazánk meg-maradását elménk-re sem vesztjük.*

Két do-

Két dolog vagyon annak-felette à többi között à Gyűlésekben igen szükséges, az eledelnek bősége, és az elmének edgyesége.

Meg-voltanak ezek bizonyosan abban à Lengyel Gyűlésben, melyben Henric^{us} Andrusok Herrzege, Lengyel Királya választatott. Mert midőn abban az időben négy egész mértföldön Warwa Városa körül száz ezer lovas mulatoznék, negyven napnál több napokon, lovaknak abrakjok, magoknak borok, húfok, halok, és egyéb eledelék egészen meg-volt: és à mi nagyobb és majd minz-edgy nehezen hihető dolog, semmi vízfzavonások, s háborgások abban a nagy számú Nemességben nem hallattattanak.

A^o Németh Gyűlésekben két M. M. ugymint a^o *Multitudo* és *Mutabilitas*, az az, a^o Sokaság és a^o Változandóság; és viszont két P. P. a^o *Prolixitas* és *Prodigalitas*, az az, az Hőzsfűzéság és Tékozlás, el-távoztatások.

A^o Németh Gyűléseknek sokaságoktól irt Æneas Sylvius 72. Levelében ilyen szókkal: A^o Németeknek minden-napi Ország Gyűlések szaporodók, és mindenik Gyűlésnek méhében más vagyon. Hihető dolog-is (minthogy à *Dietas*, Aszfzonyi nemű fő à Deákban) könnyen terehben esnek és szűlnek a^o Gyűlések.

A^o mi Gyűlésünknek meg-változásitól azt mondotta V. Carolus Császár a^o mint Lipsius írja az ő no-

táiban à 8. Könyv: Polit. 5. Réf. Valamint à viperák Annyokat meg-ölik, ugy à Németh Gyűlésekben az utolsó végezték el-törlik az elsőket.

Tékozlásnak nagy jele, a' vendégségekben való bujálkodás, és azoknak szaporasága.

Meg-nyújtyák à Gyűléseket à mód nélkül való és helytelen villongások az elől ülésről. A' mellyekről Samoiscius János Lengyel-országának nagy Cancellariusza azt mondgya: *A' Németh (ugymond) többire az 8 Gyűlésekben egyebet nem cselekedeznek, hanem hogy az ülés felett veszekedgyenek.*

LXXIX. R E S Z.

A' Frigy kötések a' Fejedelemtől okossan igazgattassanak.

A' Frigy kötések okossan és tudossan igazgattatnak à Fejedelmektől, először ha ollyackal kötnek Frigyet, a' kiknek hűségekről és álhatatosságokról, és így à Frigy kötésnek erősségéről, nem kételkedhetni.

Nem ide valók penig az ollyan Frigy kötések, mellyek à Királyok és à Közönséges-társaságok között vetetnek. Mert ez illyenek nem igen bátorságosak és erősek; azért mert à Királyoknak és à Szabad-városoknak dolgok, egymással természet szerint ellenkeznek, a' mint irásban hadta Polybius; és hogy igen ritka a' Királyoknak és Szabad-városoknak edgyeségek, à mint bizonyítja Demosthenes.

Másod-

Másodszor. Ha a Frigy kötésnek változásának valami illendő módon orvossága találtatik. Egyéb iránt a Frigy kötéseknek szentül való meg-tartásának, könnyű és leg jobb módgya ez; hogy azoktól a kik szövetséget kötöttek közönséges akaratból valami közönséges Gyűlés rendeltetésék, a mely az után, az ő köztök lévő viűbalkodásokat el-igazítsa, és azokról ítéletet tétgyen. *Meg-volt az régen tartva az Athénás Városbéliék és Lacademonbéliék közt.*

Harmadszor. Ha a szövetséget vetők a Frigy kötésben nem helyhezterik bizodalmokat; hanem inkább magockal el-hitetik, hogy a Frigy kötések erejében az ő szerentséjeket bizvást nem helyhezterhetik.

A' Frigy kötésekben csak annyi erő vagyon a mennyit enged a meg-alkuvóknak változó akarattya. Gyakorta azok a' melly hamar edgyé léfznek, olyan hamar el-öfolnak.

Attól a szövetségtől, mellyet az Anglusok és Spanyolok a Galliai Király ellen kötöttek vala, (*Gviciárdúsna* 11. Könyv.) minekutánna Navarra-orizágát el-nyerte, el-ugrott Ferdinand' Spanyol Király, és semmi módő nem vitetethetett, arra hogy tovább a maga fegyverét az Anglusok fegyverével egyben-köffe.

Midőn VII. Clemens Pápa, a' Galliai Király Ferencz, és a' Velencezi Közönséges-társaság egyben-

adván fegyvereket, szabadságokat oltalmazni, és a Császárnak feletté-b való hatalmának eleiben állani, elvégezték volna; senki nem vala eleinteni, a ki azt nem gondollya vala, hogy ilyen nagy bárázon és vízen való Hadaknak kétségével, egész Olasz-ország, régi állapottyára vizsgál-tér: mindazáltal maga a dolog, s-a mindennapi szemmel látás, a mint sokszor az előtt, ugy akkor-is meg-bizonyította, hogy a Frigy körélek méltósággal és hírrel birnak inkább, mint erővel. Mert azon kívül hogy Laus Pompeját el-foglalták, és Cremonát fel-adással vizsgál-vették, semmi nevezetes dolgot nem viseltenek, mivel-hogy a segítségnek el-halasztásával sem a bátorságosó próbálni né merésztlenek.

Attúl a szövetségtől melly a Pápa közt és Spanyol Király között és a Velentzei Társaság között a Török ellen lőtt, leg-elsőben-is a Velentzések szakadtanak-el, minthogy gyanakodnának hogy a Spanyol csak maga tulajdon hasznát követné. Melly ugy lévén, ama Naupactumnál levő nagy győzedelem, a Keresztýének dolgának tellyességgel semmit sem használt, és a miénk-is hajókat nyervén, Országokat vesztettnek-el.

Ugy-is van, hogy a Velentzei Közönséges-társaság, gyakorta nem gondolván a Frigy körélekekkel, azt állította, hogy a szerencsének folyását a közönséges meg-maradásért néha felre kellene hajtani, hogy a

Közön-

Közönséges-társaságnak hajója a ki álló tengeri kőbiklákban útközvén, hajó-törést ne szenvedne. A' mint megjedzette Forstnerus Tacitusra való nótaiban.

Azon dolgot taníttya Paruta Pál Szent Márk Gondviselője és Vitéze, a' *Velentzei Híft. 5. Könyv.* az holt Trevisanus Domokost a' Közönséges-társaságnak okos Tanács-hívét és Sz. Márknak Gondviselőjét, a' Tanácsban ekképpen tört köz-bebédével hozza-bé: Kénferritterünk engedni az idők búkságának, és gyakorta megváltoztatni akaratumkat, fel-tört czélunkat, barátinkat és ellenséginket, és gyanúsnak tartanunk minden külső hatalomságot, felni tokaktúl, hinni keveseknek, és bűntelen-való vigyázással mások tselekedetire vigyázni, hogy azokhoz fájjuk a magunkét, lévén nekünk ebben az alhatatlanságban edgy alhatatos fel-tört czélunk, a' mi állapotunknak meg-tartása, és a' mi Közönséges-társaságunknak nagysága.

Edgyet ért Trevisanussal Leonardus Hemus, maga viselő, értelmes, és mind házánál s mind künn Hazája megmaradásaért külömb-külob-féle dolgokban gyakoroltatott ember. Ezek az ő ízavai az említett Parutinál *Híft. 8. Könyv.* Őlve kellett magunkat csatolnunk néha edgyel, néha mással, a' mint az időknek dolga és a' magunk haszna kíványa-va. Tizenharmadik esztendeje most a' mióta a' Frantziai Királlyal Frigyesek vagyunk. De meg-nevekedvén a' Csásárnak hatalma Olaszországban,

és nem jöven a Frantziai segítés ; úgy hogy lehetetlennek látszott, hogy az ellenségnek reánk-ütését el-benyvedhessük, a Császár részére állottuk, követvén olyan tanácsot, melyet a mi dolgainknak bátorsága nekünk javalt vala, a Császár akarattyanac égedvén, a Frátziaknak hátra maradt részét Olasz-országból ki-űztük. De kevés idő múlva lábra állván a Frantziai Támadás, midőn maga Ferentz a' Galliai Király az hadvifelelőnek vezére volna, el-hagyván a Császárral való Frigyünket, a Francziával való régi barátságot meg-újítottuk. Kinek midőn mindenek ellenkező képpen és reménség felett esnek vala, el-bellestetvén a Sereg s-a' Király maga-is Rabbá esvén, hogy a győzedelmének hatalmát idején meg-előznök, ílmét a' Császárral Frigyet töttünk. Kinek Nagysága és Hatalma midőn gyanús volna, mihelyt a Frantziai Királyban a ki már akkor meg-fabadúlt vala, láttuk hogy ílmét fegyverhez akar nyúlni, ílmét társul adtuk hozzája magunkat, hogy ki űzzük Italiából a Császár pártján lévöket. Es bizonyára okos tanács volt foglálni az időnek ; mert azzal tartottuk-meg a' Közönséges-társaságot, és annak méltósággal egygyútt való Békességet ízerzettünk.

Ezeket Hemus.

IV. Henricus Galliának Királya, midőn már annyira ment volna a dolog, hogy a' Spanyolokkal békességet íerzene, akarván azt meg-gátolni az Anglusok, és a nekik adott hitet vissza-kivánni, azt felelte : A' Királyok

nem más okon szoktak egymással Békességet vetni és Frigyet, hanem illy titkos okon, hogy a mi nekik hasznos, azt mindenkor el-kövessék; a mi pedig ártalmas és veszedelmes, okosán el-távoztassák. Azért ő tölle ne kívánnyák azt, hogy bizonytalan és veszedelmes ki-menetelű hadat tartsanak, mert ő az ő dolgainak használatos békességet inkább szereti. *Offatus az ő Levelében.*

Ditséretes dolog ugyan a' Frigy kötéseket és Szövetéseket meg-tartani, ha a' szabados dolgoknak meg-óltalmazásókkal tartathatnak-meg. De el-veftvén dolgát a' Frigyes rész mellyet mi semmiképpen nem legithetünk, magunkat tölle el-választani, és magunk dolgára vigyázni szabados. Estelen hit az, a' melly a' te barátodat meg nem tarthattya, és tégedet meg-tapod, kiváltképpen midőn semmi olly dolog nincs, a' mellyért te attúl fély. Továbbá igen bátorságosla tébi a' Frigyet az egymástul való félelem, mert a' ki azt meg-fegni akarja, midőn kételkedik, ha győzedelmes lehet-e, és fél a' társa a' boszszu-állástul, meg-ijjed.

Végezetre azt mondhattuk a' Frigy kötésekről közönségesen, hogy bizonytalan és kétséges azoknak állapattok, akár azok közel-való bombedokkal, akár távol lévőckel vettefienek. Mert az első rend-béliek gyakorta csalárdok és veszedelmesek, (kiváltképpen ha a' Frigyes erős és hatalmas) az utolsók pedig hasontalanok; holott
alig

alig küldessenek búkságnak idején el a segitségek. A' melyet igé értelmesé módnak ki az Olások e' Pelda befédben:
A' meszsze való víz soha sem óltya meg a' közel való tűzet.

LXXX. R E S Z.

*Nem kell a' két személyek között való viadal a'
 Keresztyén Fejedelmeknek meg-engedni.*

A' Keresztyén Közönséges-társaságnak leg-ártalmasabb dögletetése közé, méltán famlaltatik ama' vad és tellyességgel dúhós bajvivásnak szokása, a' mely mind a' magános mind a' közönséges jónak kárával öfve köttetett: úgy hogy ha annak alkalmatlanságát valójában meg-gondolnák a' Fejedelmek, nem lehetne hogy azt hathatós eszközökkel el-törölni fel ne indíttatnának.

Meg-vallom ugyan hogy nem akarmi okból ajánlott s-kivántatott két személy közt való viadalokat kell istentelenséggel kárhoztatni tellyességgel. Mert Dávid-is Goliattal bajvivással vitt-meg, a' mely szabados és szent vala, mind azért hogy Istennek tanácsából lőtt; mind pedig hogy Saul Király méltóságos parancsolatryából lőtt, búkséges meg-oltalmazására a' Közönséges-társaságnak. Néha szabad az hadakozást két személy közt való viadalra-is fordítani, midőn az, közönséges akaratból lesz, hogy egynek halálával, sokaknak véres halálok meg-váltásék. Így a' Romaiak az Albanusokkal való hadat fordították három Horatius neven, és há-

és három Curiatius néven lévő mind két részről hármas Atyafiak edgymással való viadalára. Hasonló-keppen Wenczel a Cseh-orzági Király, a Cseh-orzágra menő László nevű Carmiai Hertzegetől hivatvatván egymással való viadalra, azt jó-íjjel fel-válalta, hogy a nagy hadat viadallal, és a Kőtségnek javát maga veszedelmével meg-váltaná; Istent híván azért alázatosan segítségre, a Sz. Jámber fel-ül a lóra, és mindgyárt látta az ő ellenkező Társa, hogy az Angyaltól edgy kópia adatnék neki, magát pedig így hallotta meg-intetni: *Meg ne ökleld!* Mellyet midőn látta; meg-ijjedett, a lóról le-ugrott, és a Szent Jámbornak lábaihoz borulván, bocsánatot kért, a kit a meg-engedéfre mint a bossú-állásra későbbnek talált.

Más külömbsege vagyon az olyan bajvívásoknak a mellyeket magános akarattól, a magános bossúságnak meg-bossúlására valaki fel-vevén; mert az ilyenek tellyeliséggel meg-tiltattak és meg sem engedtetek, és a Fejedelmektől is nem kell meg-engedtetni.

De nem akarok semmit is ez erősített dologról magam értelméből mondani. Mert rettenetes túrhetetlen e mostani Világ súle, ebben a materiában való igazság-nak meg-hallására; és láttatnék is talán veszedelmének annyi fok magok ellen fel-fegyverkezett ezerek ellen, kedvetlen dolgot állani. Mondom annyi ezerek ellen; mert meg-teszik *Theophilus Raynaudus* 5. Könyv. a jószágos tselekedetekről. Csak Frantzia-országban, 30, esztendők

el-foljása alatt annyin hullottanak-el a bajvívás miatt, hogy belőlök olyan Sereg tölt volna, a' melly a Keresztýén-ségnek ellenségit a Törököt meg-izgathatta volna.

Hallyuk-meg azért mint értsenek effelől nállamnál sockal Bölcsőbbek,

Cornelius a Lapide igen bölts ember, és a Sz. Írás tudós magyarázattáival nevezetes, az Ecclesiast.K. 47. Rész. mondgya a' bajvívásokat tellyeséggel nem szabadósáknak, igazságtalanoknak, meg-fertezteteknek, és azért is a Sz.Regulaktól nehéz büntetésre méltóknak ítéltettek.

A' Valentiai Conciliumtól Gyűléstől hivattának az egymást bajra hívók *véres latroknak és istentelen gyilkosoknak*, a' mint meg-jedzi a' feliebb meg-nevezett Theophilus.

A' Tridentinumi Concilium, Sess. 25. Cap. 19. ilyen formán áll: A' bajvívásnak gyűlölséges szokása, melly az ördög mesteriségéből jött-bé, hogy a' testeknek véres halálával a' lelkek el-vesztését-is meg-nyerje, a' Keresztýén Világból tellyeséggel ki-töröltessék. A' Csásár, a' Királyok, az Hertzegek, Fejedelmek, Tartományok Elöljáróji, Ispányok, és akarmi néven való idő szerint való Urak, a' kik a' bajvívásra az ő földekenn a' Keresztýének közt helyt engednek, azért, a' Közönséges-gyülekezetből ki-tiltassanak, és mind a' Városnak, Castélynak, és akarmi Helynek-is bírásától, uraságától, az hol tudnillik a' bajvívást meg-engedték a' kit az Ecclesia után bírnak,
meg-

meg-fosztassanak, és ha örökben adatott jószágok, előbbi Uroktól mindgyárt viszsza-véteffenek. A' kik pedig egymással hartra ki-mennek, és azoknak indítój-is, az Ecclesiából való ki-tiltással, jószágok elvesztésével, és örökkévaló gyalázatnak büntetésével, és mint a gyilkosok a Sz. rendtartás berint meg-büntetffenek, és ha a viadalban meg-halnak, az Ecclesia soha el ne temesse őket. Azok-is a kik a bajvívásnak dolgában tanácsot adtanak, akár annak jussát, akár eslekedetét tanácsolván, vagy akarmi úton módon azt jóvallották, még a' kik szemlélték-is, ki-tiltassanak az Ecclesiából, és az örökké való átoknak köteleivel meg-kötteffenek s. büntetteffenek. Nem álván el-
lene semminémű szabadság, és emlékezetre nem méltó meg-veftegettetett régi szokás. Eddig a *Trident. Concil.*

Causinus Miklós nagy tudományú s. jámborságú ember, azt mondgya a' *Sz. Udvárban 1. Szakasz. 1. Könyv.* A' két személyek közt való bajvívások az embernek természetét minden oktalanságra által-változtatták. A' föld gyomrából ki-áfastatott vas, valamennyire meg-szégyenli magát midőn látja, hogy ilyen hóhérságra élnek velle, és hogy ugy élefitteik az emberek meg-ölésére. Ezek a' szánakozásra méltó emberek, néha edgy szócskának magyarázásáért, néha a' bívnak csak csupa hasfontalan indulatosságáért,

vagy szóval vagy írással egymást bajra hívják, a' viadalnak helyet rendelnek, Itélő-Bírákat, és a' viadalnak elő-mozdítóit s-a' mint közönségesen hívják ol-talmazóit állítanak, kérnek magok helyében következőket, és mint edgy Vitzéket-is, a' kic mivelhogy csendes és meg nem gyuladott elmével vannak, jól által-látják, hogy az ő dolgok estelen elméjű emberhez illik, holott életeket olly ember ellen tébikéki vérsedelemre, a' ki soha őket nem bántotta, a' kit még nem-is csmérték; el-mennek mind-azonáltal, vonattatván kegyetlenül, ki-ki az hasfontalan tekintetnek Törvéennyétől, melynek egyéb fundamentuma nincs, hanem az embereknek bolond képzesek. Külső-képpen ugyan a' meg-ijjetkezett embernek semmi ábrázattját nem mutattják, de belől a' sívek a' jelen-való vérsedelemnek elhihetetlen felelmétül ugyan meg-dobbannak. Mint a' Boszorkányok titkos helyet keresnek, és gyakorta ezt az íszonyú dolgot az Hóld-világánál követik-el: nem gondolván-meg azt, hogy Isten annyi semeckel nézze őket, a' mennyi csillag az égen. Ennek a' fené-vadság felett való dühösségnek vége, a' testnek halála, a' léleknek örökké-való helyre hozhatatlan kára, az Istennek el-kerülhetetlen haragja, a' Fejedelmeknek és a' Tiszteknek világos boszszonkodása, a' Törvényeknek fenyegetése és menykövei, az Igazaknak meg-

meg-alkozása, és végezetre mind az égnek mind a földnek árka.

Akarjak ugyan ők nem tudom mitsoda betsűlet megoltalmazásának szükségével ezt a meg-menthetetlen vétkeket meg-menteni, és mint-edgy becsűletelisé tenni; de meg-csalatkoznak ezek a vakok, és magokkal edgyütt másokat-is igen meg-csálnak. Sockal külömböző úton kell a Keresztény embernek betsűletit oltalmazni. Melyre nézve kétfeletudományt akarom gondollyanak jól meg azok, a kic bajviváfra ki-hivattatnak.

Az első, amellyet előnkben ir Bannez Domokos, tudós és elő-kező Theologus. Azt mondgya: Ne rejsd el te magad a sötétben, de járj közönséges helyen, nem komoron és őszve-ránczolt homlokkal, hanem betsűlettel és emberséggel; és ha történik hogy a te ellenkező társod olyan vakmerő hogy te reád mennyen, cselekedd hogy téged keféntalállyon magadnak szabados meg oltalmazasodra, amellyet a természetnek törvénye kinek-kinek meg-enged.

De ezen a Tudományon nem nyugbik-meg a Világ. Feleld azt hit, a bajviváfra hívónak, a mit felelt Augustus Császár M. Antoniusnak, midőn attúl kíváltképpen-való bajra és viadalra hivattatnék. Ő azt izente Antoniusnak, mivel már Antonius dolgairúl való kétségben eséscvel arra a dühösögre jutott, hogy maga életét-is meg-

utálta, keres ő más útát s-módot, mellyel tisztességessebbben meg-halhat, annál a' véren folyt dühősségénél.

Erre mit mondatok ő Nemessék! Augustus Császáris a' ki a' bajvívást melyre hivatott meg-vetette, nem Nemes volt-e? Ha azt mondod, az az Augustus Császár feleleti félénk emberhez illet. Azt mondom én, hogy az a' félénk ember szerzette a' Világnak első Birodalmát. Antonius pedig a' ki ötöt bajra hívta, minden Nemességgével edgyütt ditséretlenül edgy affionynak karján és ölében holt-meg.

A' másik Tudomány Szent Ephraesásirusé, a' kit citál Aloysius Novarinus Kúl: Munkácsk: 7-dik Szakaßának 42. Levelében. A' melybül a' bajt-vívók a' kik magokat tisztességeknek fűkséges meg-oltalmazásával mentik, világosan meg-érthetik, a' Keresztyéneknek igaz tisztessége, és őbinte való ditsőssége miben állyon. A' Keresztyéneknek dicsőssége (ugymond az a' Szent) az Istennek parancsolattya. A' Keresztyéneknek dicsőssége, az Apostoloknak és a' Prophétáknak tudománya. A' Keresztyének ditsőssége, a' léleknek alázatossága, a' lelki szegénység, és az engedelmeiség. A' Keresztyének ditsőssége, az hangicsáló szerzámockal való éneklés, a' szívből való megilletődéssel edgyütt. A' Keresztyéneknek ditsőssége, a' könyhullásockal őszve-kötetett bűnön való bánkodás. A' Keresztyének ditsőssége, a' belidség és nyugodalom, és mindeneknek magát alája vetni s-meg-betsúltni. A'

Keresz-

Keresztyének ditsósága, azt mondani barátodnak :
 érkeztem ellened, borsás. meg nékem. A' Keresz-
 tyének ditsósága, az Idegeneknek és Jövevényeknek
 befogadása, és azokon való bánakozás. A' Keresz-
 tyéneknek ditsósága és üdvösége, mindenkor ma-
 gok átválthoz fogadni a' ízegényeket, árvákat, jöve-
 vényeket; mert az ilyen házat soha nem hagyja a'
 Christus maga jelen léte nélkül. A' Keresztyének di-
 csósága, nem hadni hogy le-mennyen az haragon a'
 Nap, és senkire való haraggal a' koporsóban nem ballani.
 A' Keresztyének ditsósága és coronája, a' nyomorúsá-
 gokat el szenvedni, és nem bosszszonkodni.

Eddig szólla Szent Ephraásirus a' Keresztyének-
 nek igaz dicsőségéről: melyet ha a' bajvivók sze-
 mek előtt tartának, és magoknak czélul fel-tenné-
 nek, a' bajvivásokról való gondolatokat tisztessége-
 nek haszontalan meg-tartásának színe alatt, elméjek-
 re sem vennék.

*Nem Keresztyéni Nemesség, hanem esztelen kegyet-
 lenség, a' tisztességnak akarni rézsétskéiről támadott
 villongásokat, fegyvernek élivel akarni el törölni.*

LXXXI. R E S Z.

A' Fejedelmének szükséges Hadi mesterségnek tudománjáról

Mivel az Országoknak két erős kötelei vannak, a'
*Fegyver és a' Törvények; nem illik a' Fejedelmek-
 kez hogy*

hez, hogy az hadakozásnak dolgaiban tudatlanok és érteslenek legyenek.

Az hadi mesterség pedig sok intő Regulákból áll, mellyeket ki-adnak azok a kik hadakozásnak mestereinek vallyák magokat, kik közzül némelleyeket akarom e' Munkácskában le-írni.

1. *Regula.* A' Fejedelem légyen Békesség szerető midőn hadat-visel, és az hadakról jó gondviselő, midőn békeisége vagyon.

2. *R.* Az hadnak felettébb való kívánását, a' békeiségnek szeretetivel kell meg-zabolázni; mert valámig békeiségben lehet élni, nem tisztelséges dolog a' Fejedelmeknek fegyverhez nyúlni. Ama' békeiség szerető Martianus Imperatornak mindenkör szájában forgott im-ez mondás: *Jobb a' Békesség az Hadnál.* Maradgyon oda hát, és a' kegyetlen Scythákhoz vetetsék Caracallának ama' mondása: *A' fegyverben vagyon minden ditsőségem s' meg-maradásom.*

Ha jobb edgy lóttya a' békeiségnek, mint tíz fontya a' győzedelmnek, (a' mint mondgya Cardinalis Bellarminus) mennyivel léssen jobb a' békeiségnek edgy lóttya, az hadnak 100. lóttjánál.

Annyival ditséretesebb békeiséggel az hadat előfordítani, mint sem haddal békeiséget keresni; a' mennyivel ditsősegebb kezdetiben, mint sem fel növevésben.

vésében a gonoszokat ki-vezteni. *Jobb a békeséget megtartani, mint azt szerezni.*

3. R. Akarmely hadnak felvételéről okossan és sokáig kell tanácskozni, kiváltképpen olyanról a mely mind távulyvaló, mind veszedelmes; az az: a melyet erőss és hadakozó, és tőlünk távuly lévő ellenség ellen kell viselni. *Thucydides 6. Könyv.*

4. R. Valamit az igazságból és egyenességből kell cselekedni; jóllehet gyakorta nem a Közönséges társaságnak méltósága érint láttasék lenni, mindazonáltal meg kell cselekedni, hogy az hadakozás és az hadból támadható nyomoruság el-távoztasék. *Thucydides ugyan ott.*

5. R. Minckelőtte a Fejedelem hadhoz fogna, főkéfé a maga Erejét meg-mérsékellye, hogy hatalmasabbat ne ingerellyen betsületinek s-javainak nem kevés kárával. Melly dologban láttatott vétkezni a Sabaudiai Herczeg, midőn ez ő *Symbolumával* jegyével élt, (avagy inkább mondgyam vissza-élt) OPORTUNE, *jókor*, és reá támadott Galliára; a mely mind népeckel s mind erővel sokkal hatalmasabb. De a Frantziai Király IV. Henricus pénzt veretvén, melynek edgyik részére reá vala veretve OPORTUNIUS; az az: *jókor*, megtanította hogy nem okos emberhez illik, magánal erősebbet hadakozásra hívni.

Nem bátorságos azokat meg-sérteni a kiket el nem lehet vezetni.

6. R. Mivel az hadakozásnak ritkán vágyon az a vége, melyet remélhetni, a mint *Thucydides* mondja, az hadat vitelendő Fejedelmeknek meg-kell gondolni, azoknak mitsoda végét kellyen okosan remélni, és mitsoda végétül kellefsék felni: és nem csak az ellenségnek meg-ütésérül, hanem a' ki-szabadulástól-is kell gondolkodni.

A' mellyet bár véghez-vitt volna hajdonában Leopoldus Auszriának Herczege, ki tanácsot tartván az ő Fő-fő rendeivel, hogy az Helvettusokra mennyen, és őket előbbi engedelmségére hajtsa, az ő Bolondgyát ki jelen lévén mindeneket hall vala, kérdezé; ha az el-végezett tanácsok tetőenek-e? felelt a Bolond: nem tetőenek énnékem, mert minden ti végezefték csak az ellenségre való menetelre czéloznak, a' ki-menekedéftől pedig senki emlékezetet nem tetően. Ez jövendőlsül vólt, mellyet maga a ki-menetel bizonyított, mert az Herczeg az ővétivel edgyütt oda vesétt.

7. R. Az hadat vagy más ellen indíttjuk, vagy az ellenünk indíttatottat el-űzzük. Ezzel a' Közönségestársaságnak meg-maradása, amazzal a Birodalomnak terjesztése kerestetik. Amarra reménséggel östönöztetünk, erre a' felelemtől hajtatunk. Ez mindenkor igaz és kegyes, a' természettel-is meg-edgyező hadakozás, a' melly erőt erővel vissza-verní szabadnak itéli. Amaz gyakorta helytelen, mert igaz okai kikkel az ilyen nehéz dolog meg-ékesíttésék, gyakorta nincsenek.

8. R. A' Fegyver és a' Törvények közt Atyafiság
vagyon; mert a' Fegyver Törvény nélkül, a' Törvény
Fegyver nélkül szükös. Azért a' Fejedelem a' Fegy-
ver közt a' Törvénytől, a' Törvények közt a' Fegyver-
ről meg-emlekeztek.

9. R. Dicsőség nélkül való Fegyver az, melly nem
bolgál az Isten ditsőségére, mellyet meg-esmérven IV.
Hérich ki vezetéke nével Magnúsnak *nagynak* hivattatott
Galliának Királya; 1061. éft. ujjonnan született fiats-
kájának XIII. Lajosnak jobb kezében a' kard marko-
lattyát adván, a' Serégeknek Urát kérté, hogy azzal
még valaha; ditsősége terjesztésére élne. *Bucelinus
Galliának esztendőnként esett dolgainak Hist.*

10. R. Nem kevessebbé kell a' kegyelsséggel hartzol-
ni az ellenség ellen; mint fegyverrel.

Meg-esmérte azt a' Török Császár is, midőn azt
mondotta, Ferdinánd; ugymond (ezen a' néven má-
sodik Romai Császár). *Szent, velle van az Isten, és
ő érte hadakozik. Avancinus mondgya.*

11. R. Az hadban igen erős oltalom az Isten se-
gedelmében való bizodalom.

Ezen Regulának igazságát III-dik Ferdinandnak
Attyafia Guilielmus maga keze irásával meg-bizonyi-
totta, midőn azon a' napon mellyen a' Császár neve-
vel elsőben fegyvert fogott, az ő jószágos-islekedé-

tinek jelét nyakában függő, Szentség tartó éketségében ezt zárta: *Iésus kitűl fellyek, holott te nem csak velem vagy; hanem ugyan enyim vagy.* Ugyan-azon ditséretes Fejedelmet, intvén mások, hogy a sűrű golyóbisok ellen venné-fel a pántzelt; azt felelte: *Isten a' mi Pántzélunk.*

12. R. Az Isten segítségének kérése, a győzedelmre eleve való jó el készüles.

A' mi Felséges Császárukknak Leopoldusnak az Atyának bátyja Fels. Leopold Hertzeg bé. szorította volt a Neoburgumi kerítés közzé Cseh-ország végibe, Slan-giust a Sveziai hadnak Vezérét fiamos haddal. Ostromollya vala nagy erővel a kerítést, hogy az ellenséget a fel-adásra kényszerítné; de még-is annak vakmerőségét meg nem győzheti vala. Jelen vala már az ostromnak ideje, midőn az Hertzeg az övéihez fordulván, *A' Misének áldozattját* ugymond *vigyűk véghez, és az Isten meg-bolondította az ellenséget.* Arra a mondásra, csudálatos dolog, mihelyt a bent oltya a jelen lévőknek láttokra fel-emeltetett, ottan hallatott a kerítéstől a fel-adásnak jele; a melyre a Fels. Hertzeg kegyessenmondotta: *Igy kell meg-győzni az ellenséget.*

13. R. Az hadnak ízerzését az hason kell el-kezdeni.

Illyen értelemben volt Colignius Galliának hadi Generalissa, a' ki e' jeles mondással, jelenteni akarta, hogy

hogy az hadnak mindenek előtt élcsfre kell gondot vifelní. *Thuanus Hift. 42. Könyv.*

14. R. A' Vitézi ditsófség, nem engedéfsel, hanem vágáfsal; nem hívalkodáfsal, hanem csapáfsal; nem faladáfsal, hanem úzéfsel fzeresztetik.

15. R. Az hadban à vasnak refzelője az arany, és meg-tompul à vas, melly arannyal nem élcsfittetik.

16. R. Az hadban à középhelly leg-jobb, mert az erőfsék tartják à középhellyet, à félelmesék között és à bátrak között.

17. R. Az hadban, többet munkálódik à pénznek ofztogatása, mint az álgyuknak ki-fűtése. *Az erőfs pöröly meg-rontja a' vas kapukat.*

18. R. Az hadakozásban nagy nevezetes dolgok, edgy szem-pillantásban el-fordittatnak, és el-vefsnek. Azért à ferénység meg-kivántatik.

1620. éft. Bavaríanak Fejedelme Maximilian őt napot engedvén felső Austriának nagy Rendeinek, kic alatt akarnak-é vagy nem engedni a' Császár Parantsolat-ryának? végeznek-el; azonban még el nem telvén azon őt napok, hadait az ő Tartományoknak határhoz mozdította: melly ferénységgel meg-rémitvén azokat, mindenre engedelmessek voltak neki az Austriacufok.

Az Hollandiai Seregeknek vezére Gróff Mauritius 1591. éft. Zuthphaniát, Daventriát, Hulstát, Delfzielt, Noviomagumot, erőfs keritéfsel meg-erőfsített Váro-

fokat, kevés hónapoknak el-folyása alatt, maga hatalmában hajtotta; hogy annakutánna nem helytelenül nevezetett legyen *Repülő Sasnak*, és *Belgiumnak menykőhöz hasonló rettentőjének*.

19. R. Az hadban a férfiak ellen inkább mint sem a falak ellen kell harczolni.

Sfortia Ferentznek vitéz Fejedelemnek jeles mondása ez vőlt: Az ellenséges Seregek meg-verésével meg-szűnt az had, de a Városoknak és Castélyoknak meg-vételével gyakorta nagyobb hadakozás maradt hátra.

20. R. A békeféliges-tűrés és az állhatatosság, a bődög hadakozásra való nagy két-erősségek.

Midőn 1550. élt: Mauritius Saxoniai Fejedelemnek tanácsából Magdeburgumot Carolus V. Imperator meg-fallotta volna, jóllehet a Város nagy főrulára jutott volna, békeféliges-tűréssel állhatatossággal mindazonáltal a Magdeburgumiak annyira vitték a dolgot, hogy békefélignek kedves Articulusit kérvén magoknak, győzedelmessék löttek legyen, és az Imperiumtól gratiában véstetettek.

21. R. Az hadnak bődög ki-menetelé nem annyira sokaságával a Vitézeknek, mint minéműségével nyertetik.

Roswurm jeles Hadi-vezér, 7000. Németh Vitézekkel Tábort járva, ötven ezer Törököt meg-futamtatott.

Nagy Sándor akarván meg-hódoltatni az egész Világot,

got, vitt ki táborba hármícz ezer Gyalogot, és négy vagy öt ezer Lovagot. Ezzel a kevés emberrel, mellyik légyen tudatosabb, hogy meg-győzte-e a Világot, vagy hogy hozzá mert fogni? bizonytalan; holott ilyen veszedelmes hadra, nem valogatott N. Sándor erőss, s-életeknek legjobb idejekkel virágzó Iffiakat, hanem régieket, és többire az hadakozásból ki-aggottakat, a kik az Attyával, és az Attyának bátyjaival hadakoztanak, úgy hogy nem annyira vitézeknek, mint vitézségnek mestereinek gondólnad. Tíz-tíz is 60 éftendősen alól senki nem vitélt, úgy hogy ha a' Tábornak eleit láttad volna, azt mondanád, hogy valami régi Közönséges-társaságnak Tanátosít láttad. Az hartzon azért senki nem a' szaladásról, hanem a' győzedelemtől gondolkozik vála, és senkinék remén-sége nem lábaiban, hanem karjaiban vála. Ellenben a' Persák Királya Darius, Nagy Sándor ellenkező Társa, hat száz ezer Vitézeket támasztott ellenben, kic nem kevésbé a' N. Sándor mesteriségével, mint a' Macedoniak ere-jével hátat adták.

22. R. A' gazdag Tárház az hadakozásra bűkséges.

Mert az had a' pénznek ki-merithetetlen örvénye: kinek meg-töltésére sem a' Persiai arany termő hegyek, sem mind a' két Indiának arany és ezüst bányái nem elegek. Az honnan edgy Kapitány, Lusitaniának Sebestyén nevű Királyának, midőn Barbaria ellen való had vitelésnek dolga forgana-fenn, arra az hadra három sebes folyama-
tot mon-

tot mondott szükségessének lenni: *edgyet Férfiaknak, mást Elősnék, harmadikat Pénznek* folyamattya. Es ama' nagy hírű Trivultius János-Jakab nevű Kapitány, meg-kérdetttven mitsodák volnának az hadban bűkségessék? azt felelte, hogy három dolgok igen bűkségessék: *pénz, pénz, pénz.*

Innen meg-érthetni (azt mondgya *Klockius* a Tárház-rúl 1. Könyv. 1. Rész.) Micsoda maga gondolatlansága legyen sok Fejedelmeknek, a kic békelségnek idején semmi pénzt nem gyűjtöttek, semmit el-nem töttek; hanem mindeneket valamellyeket az alatta-valók, akarva és nem akarva adtak, el-tékozolva el-vestettek és semmire kellő dolgokra költöttek; az hadnak idején pedig szokott ragadozásokra vízfőz-térnek, és alattok-valóit tellyességgel meg-nyúzzák: gyakrabban az oroslány bűrhöz róka bűrt, a róká bűrhöz oroslány bűrt töldván; vagy pedig annyi pénzt vesznek fel kölcsön, hogy meg-fizetésre elégtelenek legyenek. Így beáll *Klockius*,

23. R. Az hadat inkább meg-tartják a' bűkség fellett való kintsek, mint sem az erőszakos adó beférések. *Thucydides mondgya.*

24. R. Az hadakozás tanácsal, pénznek sokságával, és ellene állással inkább, mint sem az ellenségre való menetellel vitetik véghez. *Pericles mondása.*

25. R. Az hatalmas bomszédoknak hadakozási, vagy mindgyárt meg-oltassanak a' meg-nyugott bomszédok-tul.

rúl, vagy pedig ugyan-azon hadra akaratt yok ellen-
is el-vonattatnak, és abban jobban belé-keverednek.
Igy egész Görög-ország belé-keverődött, először a
Chorintusiaktól, és Corcyra-béliektől indított had-
akozásban.

26. R. Midőn azon edgy időben két külömböző
Fejedelmektől két felé való hadakozás fenyeget, nem
kell mind kettőhöz egyfēr s. mind fogni, hanem első-
ben azzal, à ki igazabnak mutattya magát, meg- kell
szerződni; és edgy részről à félelmet el- kell hárítani.
Igy à Romaiak, à Chartago-bélieckel frigyét tsinálta-
nak, közel lévén à Galliai hadakozás. Igy Gustavus
Svetziai Király, minckelőtte Németh-ország ellen ha-
dat támasztana, elébb 6. éztendeig való frigyét kö-
tött à Lengyelekkel, mely az után 26. éztendők hoz-
zá járulásával meg-bővítettett.

27. R. A' nagy és meszsze-való hadakozást viselő
Hadi-vezérnek, nem kell háta megé semmi néki ár-
talmas ellenséges helyt hadni.

Igy Gustavus Svetziai Király, felső Németh-ország-
ra bándékozván, először Pomerániát, Marchiát, Sa-
xoniát meghódoltatta. Ellenben a' Franczia hadnak
vezére Lautrechius minthogy Neapolist állotta meg,
utánna hát megé hagyván s. meg nem vévén Medio-
lanumot, Ticinumot és Lombardiát el-vesztette.

28. R. Az hadnak vezéréhez nem illik, hogy az idő apró Városokkáknak és Castélyoknak meg-vételében tölese-el; hanem a' leg-első Vároft szállja-meg.

Igy igen okosan, midőn Bavarjának Fejedelme Maximilianus rá akarván menni a Csehékre, a kik az ő Királyoktul Ferdinandustul el-űkadtanak vala, egyenesen Prágához ment, melyet mint Cseh-országának első Székes Városát, ott álván közel hozzá harczot, és győzedelmet nyervén, el-hagyván az apró Városokat, azon nap meg-vőtt.

Vétkezett ellenben Disdigverius Galliai Gróff, kinél midőn meg-kéllt volna venni Genuát, el-hagyván azt, először az hadnak erejét fordította némely aprólékos Városokra és Castélykákra. Azonközben a Genua-béliek meg-erősítették magokat, és így meg-főttattanak a Frantziák azon Városnak meg-vételére való hatalomtul.

29. R. Az hadakozó Előljárónak okosságához tartozik, hogy nem vakmerőképpen, hanem nagy okossággal és vigyázással mennyen arra a Nemzetcségre, a' melyben két felek edgymáshoz való gyűlölséges meg-fonlással edgymás közt ellenséges-képpen hartzolnak.

A' magok közt zenebonáskodó meg-hasonlott Nemzetcségrekre rá ütni, néha előmeneteles volt, de gyakorta a fel-ingerlőnek ártott.

Gondolkozván én (ugymond Forstnerus) Tacitusra való notáiban) a különböző kimenetelnek mitsoda okai lehet-

lehettek, efében jutott; hogj azok a kik a két meg-hasonlított résznek akarmellyikétől hivattattak, dolgokat szerencsésen elő-vitték; de a kik magok kényén mások hadakozásában avatták magokat, a mint szoktak főlni, magok szerzették magoknak a' véfedelmet. Mert az első dologban, minekutánna akarmellyik résznek fegyverével, a' miénk-is össze-csatoltatott; könnyű az erőtlenebbeket el-nyomni: és az-is a belső meg-hasonlásnak dühösége, hogj az a' rész, a' melly a' külsőket hijja, gyakrabban elefejtván a' maga meg-maradását; egyebet ellenkezőinek véfedelménél ne keressen. A' külsőknek prádájok lenni inkább kívánnak; mint sem magok felekezetivel csendes banni, és a mit magok erejével véghez nem vihetnek, Hazájok véfedelmével keresik, az idegen Nemzetcséget ki-híván nem kevesebbé hadakozni; mint az Hazát prádálni; és örökségül birni.

A' más dologban pedig, midőn a' külsőnek mind a' két meg-hasonlott fél ellensége; nem reménlhetni olyan ki menetelt. Sőt próbálhatóbb dolog, olyankor, mind a' két meg-hasonlott fél hogj tanácskozás által meg edgyez; (a' melly egyedül edgy út a' meg-maradásra) hogj az edgymás közt való gyűlölséget le-tétfi; és edgyben adott erővel az ellenségre mégyen; midőn láttya mindnyájok szabadságoknak vettetni a' cseleket.

Philippus viczé Comes Mediolanumi Fejedelem, a' Flörentiaiaknak meg-hasonlásokra vigyázván, midőn:

hűbör való száz-ezer arany-pénznél többet költött volna, semmire sem mehetett. Mikor Ferencz à Francia Király à Spanyolokat az ő határookban háborgatná, mindgyárt az ő kegyetlen pártolkodásokat, és Királyok ellen való haragos indulattyokat le-tölték. *Grieciard. 14. Könyv.*

Valamennyiszér à Gallusok egymás közt harczolván, költsónös sebekkel egymást sebefsítették, mihezt vőttek efebken, hogy à Spanyolok onnét alkalmatosságot vesznek az ő dolgok el-követésére, és magok hasznárúl való gondolkozásra, le-tévén à gyűlölséget, à külső ellenség ellen egyben esküfnek vala.

Bátorságosabb azért, meg nem edgyezvén egymás között edgy akarmelly ellenséges Nemzetség, nyugodni, mig kölcsönös vér ontással magokat el-fogyatják. Es így nyavalyások Hazájokat férfaktúl, fegyvertúl, és egyéb hadra való erőtúl meg-fosztván, te hasznodra hadakoznak, és az után à reájok jövőknek eleikben nem állhatnak.

Javallyák à világi dolgokhoz értők-is, hogy à gyengébb félnek alattomban segítség küldessék, nem azért mintha az hadakozásnak véget vetnének, hanem hogy azt továbbra vontathassák. Így Alcibiades Tissaferrisnek javallotta, hogy felettébb à Lacædemonbélieket ne segítse; mert meg-kell ő néki emlekezni arról,

rúl, hogy a más győzedelmét nem a' magátét fapóritaná: annyiban kell az hadat fen tartani, hogy a' szükség miatt félben ne fakaftassék.

Midőn Olaf-országban a' Pistoriaiak belső meg-hasonlásban volnának, és a' Florentiaiak most edgyik, most a' másik párthoz hajolnának, rövid időn annyira jutott a' dolog, hogy a' Pistoriaiak meg-unván a' dolgot, szabad jó-akarattyok szerint magokat, és mindeneket a' Florentiaiak hatalma alá adnák.

30. R. Az hadban az Előljáró semmitül is inkább ne féllyen, mint attúl hogy félni láttassék.

Ez a' semmi veszedelmektől nem iktózó elmének bátorsága, a' Felsőges Leopoldus Gulielmus Hertzegben, midőn a' Császári és Királyi hadaknak Előljárójok volna, világos jelekkel meg-terfett, a' mint elő-hozza Avancinus *Gvilielm. Leopold viselt dolgairól való elmélkedésiben.*

Midőn Salafeldiánál öt ellenséges Seregtől, ugymint a' Svecus, Hafsus, Luneburgus, Gallus, Vinariai seregektől, ő sokkal kevesebb magával, az öreg álguyok nélkül lévén, környül volna vétetve, mint edgyút vitézkedő társok mindenkor mellettek vólt Leopoldus az övéinek, helyéből sem mozdult ki; noha az öreg golyóbisoknak erejétől már fokban melléte el-estenek volna, és meg sem változtatta a' maga szállását, noha azt az Házát az ellenségek már harmadik golyóbisla meg-rontotta vala.

Hasonló bátorsággal állott Woffenbitumnál, az ha-

nyatlok közt bátorságos, az el-esők közt egyenesen álló, egyedül Nemes elméjének álhatatosságával meg-erősítettén. E nyilvánosság, és a bizonyosság tévőnek Csehországának Fő-igazgatójának, Martiniz Gróff Bernhardnak méltóságával meg-erősített ditséretes mondás: Hallottam (ugymond) magam a Svét ellenségtől, a Fels. Fő Herczeget Wolffenbitumnál (minthogy a Sereget helyéből ki-mozdítani, az hadnak állapotja nem engedi vala) abban az állásban a melyre a nagyobb számszeri-
gyeknek főznél több lövése esik vala, olyan bátran megállani, hogy még csak kicsiny meg-mozdításával-is, vagy fejének vagy testének a lövések előtt magát el nem vonta: az utánna-valóknak pedig, a kik a félelemnek valami jelét mutattyák vala azt mondotta: A ki félénk távozzék-el, hogy restségének példájával az álhatatosan hadakozókat meg ne zavarja. Honnan az ellenség-is csudálván álhatatosságát, magok közt azt mondták: vagy Angyal a Fő Hertzeg a ki amott olly meg-mozdulhatatlanul áll, vagy annak képe, avagy az ő szeméjében valami tsuda.

Látta Belgium-is Leopoldusnak csudálkozásra méltó erejének, és nagyra bületett elméjének világos jeleit. Armenterianál el-rontván a golyóbis vas gallerának pártázattyát, meg-mutatta mit akarna az ellenség, és mit nem akarna az Isten. Landracumnál még az álgyu golyóbistól el-faggatatott mellett álló Pallavicin^o Marchionak leva sértetenc-meg, és a fátorára lövöldöztetett golyóbisok fé-

hábori-

háborították meg, a mikor parantsolná az Hadi-vezéreknek mit cselekedgyenek. Cortracumnál edgynéhány lövéstől által. Bakaftatván a sátor a kiben lakik vala, egyedül csak a Fő Hertzeg áthatatóságával állott meg, midőn azokat a' veszedelmeket nem mérőztatta arra, hogy azoktól félne. A' többi között olly közel ment egy Vár alá, hogy mind maga, mind a' kik mellette munkálódnak vala, hallották a' kerítésről szolló Frantziákat, kic ezt mondgyák vala: amaz (ugymond) a' Leopoldus, a' ki ki-vont fegyvert vífel kezében, Lendiumnál hasonló veszedelmeken, hasonló erővel ment által.

Gyakorta meg-intetik vala az övéitől hogy magác ne tenne ki annyi veszedelmeknek, kiknek ő vagy azt mondgya vala, a' mit Albertus régenten Belgiumnak Fejedelme: *Vegyek elméjekre hogy még a' táboroknak Elöljáróji között, senki fal törő álgynak golyóbissa miatt el nem veszett.* Avvagy amaz Carolus V. nagy Csásárhoz illendő mondást, melyet mondott midőn Nordlingánál győzedelmeskednék III. Ferdinandus, *Csak edgy is az Austriai Familiából még a' nagy hadakozásnak tűze között is, nagyobb sámszerig ynek vagy álgynak lövésétől el nem veszett.* Avancin⁹ mongja ezeket.

31. R. Jobb az Hadi-vezérnek az ő ellenségének, mint sem az ő maga vagy Fejedelme határán az ellenséggel harczolni.

Igy Themistocles az Athenas Városbélieknek Had-
nadgya, à Medusok ellen Görög-országban kívül vit-
te Seregeit. Hannibál Affricábúl Olasz-országban ment
hadakozni à Romaiak ellen. Scipio Olasz-országbúl
Affricában à Chartago Város-béliék ellen. V. Caroly
Doria Andrásnak és Leva Antalnak tanácsából Sere-
gével be-rontott Galliában, Galliának I. Ferentz ne-
vű Királya ellen, minekelőtte amaz Olasz-országban
be-menne, hadat indítván a' Császár pártján levők
ellen.

Mert à Fejedelem à maga határán várván az ellen-
feget, kényszerítették maga költségén két Tábort tar-
tani-el, az ellenség Táborát és à magáét.

Továbbá à Vitéz à ki az ő ellenségére à maga föli-
dében mégyen, nagyobb bátorsága van, mint sem-
ackor, mikor à maga házánál reméltelenül láttya ma-
gát el-nyomattatni.

32. R. Az okos Hadi-vezér idegenek tanácsokból
s-más vezérléséből nem visí à Seregeket vakmerőkép-
pen esméretlen helyekre, hanem-ha igen számos és
erős à Sereg, és à meg-térésnek módgyát tellyeség-
gel meg-tapasztalta, és ha az útnak vezéritül kezelle-
ket vőtt legyen. Ezen Regulát tartotta-meg Demo-
sthenes, midőn az Ætolusokra rontana à Messeniu-
sok jóvállásokból.

33. R. Valamint a' tágas mezőkön soha nem kell annak Santsándékkal útközetet fel venni, kinek sokkal kevessebb lovas Seregei vannak mint az ellenségnek, a' mint itéli Polybius; ugy a' kicsiny Seregnek a' nagygal boros helyeken, nem penig sik és tágas mezőkön kell meg-útközni, hogy a' kisebb Sereg a' nagytól környül ne vételsék.

34. R. Az ellenség meg-győzésének és a' győzedelem meg-nyerésének könnyű módgya az, ha az a' Vára és Erőse az ellenségnek a' melly nagyobb, és a' melyben a' Vitézlő rendnek éléfit be-gyűjtette, meg-vétetik. *Polybius Hist. 1. Könyv.*

35. R. Az harczban bár kicsiny legyen is a' segítség, de ha reméttelen az ellenségnek meg-mutatattik, és ha kiváltképpen rájok út, ha bintén már győzedelmesekek is, de meg-futamtattya őket. Mert sokkal inkább fél az ellenség azoktól a' kik az harcz közben jönnek, mint a' kik már harcolnak. *Thucydides 5. Kön. Brasidas Vitézihez való oratiojában.*

36. R. A' jó Hadi vezérnek tifti, hoy a' Vitézeket a' kiknek földgyok ki-jár, a' praédátul, az erőfaktul, és a' meg-nyomoritástul el-tilcsa.

Oly szorosan meg-tartozkodtak az előtt a' Vitézek az hadi fenytékkal a' praédátul, a' mint emlékezetben hadta Scaurus, hogy a' mint egy hegynék az

alljábá egy almákkal meg-rakott alma-fát à Tábor magá közé be-foglalt, más nap onnan a Tábor el-indulván csak egy hujja sem vólt. *Frontinus Hadi mesterf. 3. Rész.*

37. R. Az Hadnak vezérinek gyakran meg-kell emlekezni arról à módáfról, à melyet módott Belgiū Gubernatora, és egyſzer-s-mind régi Hadi vezér Albanus: *Ha a' mint kell meg-bünteted a' vétkezőt és meg-ajándékozod az érdemest, a' te Táborod erőss férfiackal tellyes leszén.*

38. R. Nem kell a' Vitézt mindigárt meg-utálni az ő Hadnagyának; mert ha serény, meg-szűnik serénységétől; ha rest, restebb kezd lenni. *Cyrus mondása.*

39. R. Nem kell el-senvedni à rébségséget à Vitézben. *Az ivó Katonák között többet vesztenek el pohár töltéssel, mint sem vér ontással.*

Midőn Romát Carolus Borbonius lévén Hadi vezér, négy legio Németh Vitéz el-foglalta volna, egy estendő el-telvén alig ment vissza fél legio Németh-országban, holott à rébségségen kívül való semmi egyéb meg-bántódások nem vólt. *Gviciardinus.*

40. R. Két nagy kegyetlen ellésége vagjon az hadakozásnak, à mely semmi Seregektől meg nem győzethetik, azért is igé el kell távoztatni; az *Ehség* és à *Hideg.*

Igy tapasztalta azt Carolus V. Imperator, Meta Városának meg-fállásában, holott már midőn majd minden feregei hideggel és ehséggel el-fogynának, à Város meg-fállását félben kellett hadni.

Mi-

Midőn 1568-évt. à Batavusok jól fel-kébfült Serege Gu-
 lielmus Auriacus vezérsége alatt, közel lévén à tél à Mo-
 sa folyó vizen által költözött volna, és Albanus Hertzeg
 minden élését el-fogta volna, az ő Vitézi réb. berint eh-
 séggel meg njomorittattanak, el oßoltanak és el-estének.

41. R. A' tábor-járásban arra kell vigyázni, hogy
 az legyen nem négy begeletű, hanem keregdéd. Továb-
 bá hogj à Tábor sántzal és árockal mindenkor meg-erős-
 fittesék. A' volt szokása mindenkor Cyrufnak, és à Ro-
 maiaknak: a' kik soha Tábor nélkül harczot nem állot-
 tanak. Kiknek mennyi hasznok lőtt legyen à tabori dol-
 gokban, à nevezetes Hadi-vezér Æmili' Pál à Vitézekhez
 tört jeles oratiojában meg-mondotta. Azt mongya vala:
 hogy a' mi eleink à meg-erősített Tábor a' Seregek-
 nek minden szerentséjekre, mint-egy ki-kötő révet alit-
 tyák vala lenni, az honnan hartzra ki-mehetnének, és à
 melj, ha háborgattatnának menedek heljek lehetne: és à ki
 Táborátul meg-fosztatott vólt, meg-győzettetnek tartatott.

42. R. Arra kell igen gondot viselni, hogy à meg-
 győzött ellenség Táborátul is mindgyárt, és minden
 Tábori eszközeitul meg-fosztásék, hogy legyen egész a'
 győzelem, meljtul azok meg-ijedvén kétségben esienek.

Julius Császárrul mondgyák hogy soha edgy ellensé-
 get-is meg nem győzött, à kinck Táborát-is fel nem verte.
 Annjira né ad vala à meg-ijjedteknek időt. *Svetonius írja.*

33. R. Arra válastott embereknek az egész sereg közzul

szükség lenni, a kic a meg-győzött ellenségtől nyert prädát, és a meg-vőtt városból valót öfve-fedgyék és meg-öfök.

Ugy cselekefnek vala okoflan a Romaiak régen. Ellenkezőt cselekefnek most bolondúl a Németek.

Maximilian Austriának Fő Hertzege III. Mahumet Török Császárral Egerhez közel 1595 eft. meg hartzolván, fok Törököt le-vágarván győzedelmeskedett. De mint-hogy többire a Vitézek Maximilianus parantsolattya ellen idő előtt a' prädának estenek, és az ellenség Táborát prädálták, iszonyu felelemtől vífeltetvén, hertelen el-ba-ladtanak. Az honná a' lőtt, hogy a' ló többet tapodott-el, mint az ellenség meg-ölt; és így a' prädáló Németek a' győzedelemnek nem kevés réfét vesztették-el. A' mi nagyobb magát a' Török Császárt elevenen el-foghatták volna, ha a' vitézlő rend el-bocsátván az ellenséget, és meg-bontván a' rendet, fietve a' prädán nem kapdofott volna. Azért a' míg az ember az ellenséget egészízen meg nem győzi, addig ne prädállyon, és hogy az elebb ne legyen, erőfien meg-keli tiltani a' Seregben. *Elerodot. 9. Köm.*

44. R. A' kémeknek szolgálattyak az Had-vezérinek igen szükség.

A' kémek szolgálattya a' bátorságnak szerző oka. A' meg-intettetett ember, már közép iránt bátorságos.

Azok továbbá a' jó kémek, a' kic gjakorolták a' magok el-rejtésébe, és a' mások világoflágra való hozásába magokat.

A' kémeknek életük, tudni és nem tudatni: haláluk, tudatni és nem tudni.

45. R. Az Hadnak vezéri, a' kic kívánnak az had-búl gazdagúlni, nem szoktanak győzedelmekkel nevezetessék lenni.

Azokat edgy valaki ilyen éles versekkel jegyzi meg:

Sokan Had-vezérek, mert sokat harizolnak.

Kérsz meg, érdemlik nevét Hadnagyoknak,

Sokan vezetőji sebben az aranynak,

Ezekis Hadnagyi nevezetben vannak.

46. R. Nyilvánvaló lévén az hadban a' fzerencsének meg-változása, s-a' dolog egészben meg-fordulván, jobb akarmi bátorságos conditióval a' békéséghez fogni, mint sem erővel az hatalmasabb ellen hadakozni. *Julius Csásár tanácsa a' Galliai hadról 1. Könyv.*

47. R. Né lévén bátorságos a' békéség, avagy frigy köttetvén bizonyos ideig, haza bocsátani, és fegyveréből le-vertesztetni a' Vitézlő rendet, nem tanácsos dolog. Mert így a' Fejedelének méltósága meg-erőtelenítettik; az az, gyalázatra és vesedelemre ki-tétetik.

Melyre nézve az okos Fejedelmek, kevessebbnek tartván a' pénzben, mint a' Vitézekben való kár vállást, nem bocsátanak edgy aránt el mindeneket, hanem sokakat a' Zászlók alatt meg-marasztván, akarnak a' közönséges megmaradásra vigyázni, ez a' következhető nehélségeken segíteni. *Forsten. Tacitusra való notában.*

Gonzága Lajos (azt mondgya Possévinus) a' meg-öregedett és hadra alkalmatlan Vitézeket, egész életekre való

rápláztatásokra gondot viselve, magok helyekre bocsátotta, azokat pedig a' kik még nyers idejük lévén, földet akartanak venni, erősségül a' Városokban be-tötte. A' kik a' többinél iffiabbak s-erősebbek voltak, tíz pénz érő garast adván nekik napjában, a' békeségnek idején is, mint binte az hadakozáskor meg-marasztván, az árkok ásásában, a' Mincius folyó-víz tisztításában, és a' ki-kötő réveknek szélesítésében fáradoztanak.

Mások a' kiknek a' költségnek kissebbitéséért tett a' Seregnek részét az hadbúl el-bocsátani, azokat bocsátották-el, a' kik felől reménlhették, hogy ísmét ha a' szükség hozza, könnyen viszsza-állathatni őket az hadi köteletségben, azokat pedig a' kikiról el-hitték, hogy nehezen vehetni Zasló alá őket, meg-tartották.

Igy Belgiumban, a' Spanyolok és Hollandusok között vetett tizenkét évtendeig tartó frigy után, a' Spanyolok a' Németeket mind fel-szabadították hadi köteleiségektől, mint a' kiket mindenkor kézen találnának a' földös vitézségnek fel-vételére: és meg-tartották a' Spanyolokat,

Olaszokat, Burgundusokat és Hibernusokat.

V E G E.

